

Науково-дослідний інститут
публічної політики і соціальних наук

**ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
І ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ:
ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Тези доповідей учасників
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 20 листопада 2020 року)

Харків 2020

УДК 34(477)(063)
ТЗЗ

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 11 від 20 листопада 2020 року)

Конференція зареєстрована Українським інститутом
науково-технічної експертизи та інформації
(посвідчення № 665 від 28 жовтня 2020 року)

ТЗЗ **Теоретичні** питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття : тези доп. учасників IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 лист. 2020 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2020. 196 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено сучасні проблеми теорії права, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального, кримінального процесуального та інших галузей права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 34(477)(063)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2020

ЗМІСТ

Актуальні питання державно-правового розвитку України та міжнародного права

БРАУН А. А.

Притягнення до відповідальності за міжнародні злочини:
наднаціональний рівень 8

ГАЛКІНА О. М.

Становлення і розвиток вітчизняного законодавства про охорону
здоров'я громадян від наслідків споживання тютюну 11

ЗАЙЦЕВА А. Ю.

Міжнародні та злочини міжнародного характеру: проблеми
співвідношення понять 15

ЗОЗУЛЯ І. В.

Стан і перспективи проєкту концепції розвитку юридичної освіти 19

ЗОЗУЛЯ О. І.

Про суб'єкта призначення та звільнення директора НАБУ і
директора ДБР..... 22

КАЛЕНІЧЕНКО А. І.

Місце і роль Національної поліції України у механізмі реалізації
юридичної відповідальності 26

КУЗНІЧЕНКО С. О.

Народовладдя та надзвичайні правові режими 30

СЛИНЬКО Д. В.

Розвиток процесуального права на Українських землях у середині
XVII - кінці XVIII століття..... 33

СОЛОМАХА Д. В.

Структура військового права України 37

ТУРУТА О. В., ЖИДКОВА О. О., ТУРУТА О. П.

Нормативне регулювання штучного інтелекту в Європі 40

Гуманітарно-правові аспекти розвитку особи, суспільства, держави

ВАСИЛЬЄВА Л. А., КОРНІЙ Н. С.

Інтенціональна правосвідомість людини публічної як позитивна
свобода 44

МУЗИЧУК Е. О.

Якість вищої юридичної освіти 47

ПРОЦЕНКО О. П., ЖИДКО М. Є.

Манери поведінки у морально-правовому полі соціальної взаємодії 50

Проблеми теорії та практики приватного права в Україні

МАТВИЄЄВА А. В.

Ukraine's place in the international transportation market..... 53

БРОВЧЕНКО Т. І.

Строк дії установчих документів 57

ГУЛАТКАН С. В.

Нові касаційні фільтри цивільно-процесуального кодексу України..... 59

КУХАРЄВ О. Є.

Визнання заповіту недійсним як спеціальний спосіб захисту прав
спадкоємців..... 62

СТЕПАНЕНКО Т. В.

До питання запровадження інституту групових позовів
в цивільному судочинстві України 65

ЧОРНОУС О. В.

До питання правового регулювання поняття «віддалене робоче
місце» 68

Публічна влада та державне управління: правові та організаційні аспекти

БАХАЄВА А. С.

Проблемні аспекти застосування собак-поводирів в Україні 71

БРИГАДИР І. В.

Організаційно-правові механізми забезпечення екологічної
безпеки в галузі автомобільного транспорту в Україні: проблеми та
перспективи 74

БУДКО А. О.

Інтегроване управління кордонами як елемент стратегії розвитку
системи МВС 77

БОДНАР С. В.

Концептуальні засади вдосконалення адміністративного
законодавства, яке регулює державно-приватне партнерство у
сфері вищої освіти 80

ГОЛУБ В. М.

Необхідність забезпечення інтегрування біженців в українське
суспільство: врахування досвіду Харківської області щодо
вдосконалення цієї роботи 82

ДЕГТЯРЬОВ Д. О.

Мета удосконалення демократичного цивільного контролю над
силами оборони України..... 87

ЗАВАЛЬНИЙ М. В.

Поліція охорони як суб'єкт надання охоронних послуг 89

КАЗАНЧУК І. Д., ТОПЧІЙ А. О.

Проблемні аспекти правового забезпечення нормотворчої функції
органів публічного адміністрування в Україні 92

КИРИЧЕНКО О. Ю.

Оновлення поглядів на підстави та зміст адміністративної
відповідальності..... 95

ЛИСАЧЕНКО Г. Г.

Суб'єкти приватноправових відносин: фізичні особи, юридичні
особи, суб'єкти публічного права у приватноправових відносинах 97

МУЗИЧУК О. М.

До проблеми класифікації контролю за діяльністю правоохоронних
органів в Україні..... 99

НАЙДА В. О.

До питання про взаємодію поліції з віртуальною громадською
спільнотою 102

ОНОПРИЄНКО С. Г.

Поняття інформаційної безпеки сфери публічного адміністрування.. 104

ПАНОВА І. В.

Реформування інформаційного законодавства: від інформатизації
до цифровізації..... 107

ПОЧАНСЬКА О. С.

Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення
культурних прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення
волі в Україні 110

РЕЗАНОВ С. А.

Організаційно-правові засади притягнення до адміністративної
відповідальності за неправомірне керування транспортними
засобами, щодо яких порушено обмеження встановлені Митним
кодексом України 113

САЛМАНОВА О. Ю., ТАТАРЕНКОВА О. А.

Щодо удосконалення положень закону України «Про Національну
поліцію» в частині застосування превентивних поліцейських
заходів 115

СОЛОНЕЦЬКА О. Ю.

Адміністративно-правовий статус органів дізнання..... 118

СТЕПАНЮК Д. Р.

Деякі проблеми організації та проведення місцевих виборів за
новим Виборчим кодексом України 121

СУТАК О. В.

Принципи адміністративно-правової протидії правопорушенням у
сфері господарської діяльності 124

ХИТРА І. Я.

Роль приватних осіб у системі суб'єктів адміністративного права 127

ШЕСТАК А. В.

Законність як основна ознака актів органів внутрішніх справ..... 130

ШОПІНА І. М.

Розвиток правового забезпечення стратегічних комунікацій..... 133

ЯЦЕНКО В. П.

Щодо питань реформування адміністративного законодавства
України..... 136

***Теоретичні та практичні аспекти функціонування
системи кримінальної юстиції та судової експертизи в
Україні***

FILIPENKO N., BUBLIKOV A.

As for determination of certain stages of preventive forensic expert
activity..... 138

SIMONOVYCH D.

Regarding the Issue of Correcting Errors in Court Decisions (Criminal
Procedural Aspect) 142

ГОЛУБОВ А. Є.

До питання уведення юридичної відповідальності за відмову у
прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне
правопорушення 146

ДАНИЛЬЧЕНКО Ю. Б.

Морально-психологічні риси як ключова складова
кримінологічного портрету особи-терориста..... 149

КІРІН Р. С.

Поняття «стажування» у судово-експертній діяльності..... 152

КОМИШНЮК Ю. О.

Проблеми розслідування фінансових злочинів 155

КОРНІЄНКО В. В.

Криміналістична характеристика економічних злочинів у сфері
банківської діяльності 158

ЛАЗУКОВА О. В.

Спеціальне кримінальне провадження щодо осіб, які
переховуються від органів досудового розслідування з метою
уникнення від кримінальної відповідальності на тимчасово
окупованій території 161

МІТЬКО Н. В.

Інформаційне забезпечення в експертній діяльності України..... 164

ОРЛОВ Ю. В.

Кримінологічний аналіз індикативних ментальних загроз
глобальному розвитку 166

РОМАНЮК В. В.

Щодо належного суб'єкта проведення огляду місця події 170

СОЛОВ'ЙОВА О. Є.

Надання потерпілим інформації як сприяння доказуванню
вчинення кримінального правопорушення 174

СУРЖАН Б. П.

Дисциплінарна відповідальність судового експерта: законодавчі
перспективи 178

ШАБЕЛЬНИКОВ С. К.

Концепція розвитку кримінологічного законодавства України:
модель стратегічно-цільового компоненту..... 182

ЮРТАЄВА К. В.

Удосконалення кримінальної відповідальності за порушення
порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини 185

ЯКОВЕЦЬ І. С., ГРИЩЕНКО М. В.

Необхідність врахування погашеної судимості під час складання
оцінки ризиків працівниками пробації..... 188

ЯЩЕНКО А. М.

Засоби державного реагування на прояви незаконного збагачення
у загальній системі протидії корупції 193

Актуальні питання державно-правового розвитку України та міжнародного права

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Анастасія Андріївна БРАУН,

*курсантка Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Науковий консультант: *к. ю. н. Червякова О. В.*

Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 [1] (далі – РС МКС), в якому проведене узагальнення щодо складів воєнних злочинів як охоплених компетенцією суду (ст. 5, 8), наразі Україною підписаний (в числі 155 держав), але не ратифікований [2, с. 227]. Хоча відповідне міжнародне зобов'язання Україна взяла на себе з підписанням Угоди про асоціацію [3] і необхідні зміни внесено до статті 124 Конституції України [4]. З огляду на триваючу спробу анексії та тимчасову окупацію частин території України, наша держава як найшвидше повинна ратифікувати РС МКС та остаточно вирішити питання взаємодії з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) на умовах, визначених РС МКС.

Тим більше, що на сьогодні, не зважаючи на незавершеність процесу ратифікації, в ряді питань притягнення до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини Україна визнала юрисдикцію МКС. Зокрема, наразі Україна визнала юрисдикцію МКС стосовно ймовірних злочинів: 1) учинених з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. («події Майдану», декларацію подано 17 квітня 2014 р.); 2) вчинених з 20 лютого 2014 р. і далі без кінцевої дати. (декларацію подано 8 вересня 2015 р.) [5, с. 163]. Для цього було використано механізм подання декларації (п. 3 ст. 12 РС МКС). Тим самим Україною було взято на себе всі передбачені зобов'язання по співпраці з МКС та щодо виконання його рішень. Однак, при набутті вказаних обов'язків з визнанням юрисдикції МКС, Україна не набула прав, передбачених в РС МКС для держав учасниць [6, с. 153-154], що також свідчить про гостроту питання завершення ратифікації Статуту.

Тим не менш, на сьогодні МКС здійснює попереднє розслідування ситуації в Україні. Це, в свою чергу означає, що існує наднаціональний механізм притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в рамках збройного конфлікту в Україні.

Аналіз звітів Офісу прокурора МКС за 2016-2019 роки по результатах оцінки ситуації на сході України свідчить про ймовірне вчинення в рамках збройного конфлікту ряду злочинів. Зокрема, у період з квітня 2014 року

по серпень 2019 року зафіксовано 3339 смертей цивільного населення, пов'язаних з конфліктом, на сході України, з них щонайменше 147 дітей, 1053 жінки та 1804 чоловіки. Більше 7000 цивільних осіб постраждали. Більшість смертей серед цивільного населення - особливо в перші два роки конфлікту – результат обстріли населених пунктів як підконтрольної уряду території, так і районів під контролем озброєних груп [7]. Серед вчинених в рамках збройного конфлікту злочинів є такі, що мають ознаки міжнародних. Це означає, що окрім зобов'язань України щодо їх виявлення, припинення, розслідування та прийняття, юрисдикцію щодо них має МКС. Це вбивства, катування, тортури, примусова депортація, знищення захищених міжнародним гуманітарним правом об'єктів, віроломство та інші міжнародні злочини [8; 9].

Наразі Україна активно працює над притягненням до відповідальності винних у вчиненні описаних та інших злочинів осіб. Експерти констатують, що вже змінено роль регіональних прокуратур Донецької, Луганської областей та прокуратури Автономної Республіки Крим, організовано єдиний департамент при Офісі Генерального прокурора, що є передумовою більш чіткої позиції щодо кваліфікації діянь. Але про досконалість практики говорити зарано. Причиною сучасного незадовільного стану притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в Україні в рамках збройного конфлікту, є відсутність цілісної концепції перехідного правосуддя, недосконалість чинного законодавства України щодо регулювання відповідальності за міжнародні злочини, брак досвіду правоохоронців та суддів у притягненні до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, відсутність доступу до території, що ускладнює процес збору доказів, а в подальшому може мати місце відсутність підсвідного/ підсудного, а також інші фактори, які разом визначають сучасний рівень притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені на території України [5, с. 163-164]. Визнання юрисдикції МКС свідчить про розуміння в Україні вказаних проблем, прагнення до розкриття найсерйозніших злочинів, відправлення правосуддя та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Відповідно до ст. 12 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», здійснювати правосуддя судами на тимчасово окупованій території України неможливо. З цього випливає, що безпосередньо на території Луганської та Донецької областей неможливо забезпечити процес притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, дотримуючись вимог нормативно-правових актів України. Тому надзвичайно важливо співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом. Водночас, доцільно взяти до уваги, що МКС працює за принципом компліментарності. І в подальшому лише окремі процеси щодо «big fish» мають надію на провадження. З урахуванням вказаного принципу та з огляду на кількість ймовірно вчинених міжнародних злочинів в Україні здійснюється паралельна робота у напрямку притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні.

Це на сьогодні має вигляд роботи «у напрямі навчання уповноважених суб'єктів застосовувати міжнародні норми у національній практиці при

кваліфікації міжнародних злочинів, які зараз криміналізовано у статтях 437 та 438 КК України, та формування у них знань щодо порядку повідомлення про підозру особі, яка знаходиться поза доступом, щодо особливостей процесу за відсутності обвинуваченого за процедурою *in absentia* за чинним КПК» [5, с. 165].

Виходячи з вищевикладеного, можна говорити про те що механізм притягнення особи до відповідальності за міжнародні злочини не є досконалим, зважаючи на складність умов розслідування міжнародних злочинів, відсутність досвіду правоохоронців та суддів у цьому питанні. Водночас, важливо зазначити, що прагнення розвивати та вдосконалювати цей механізм з боку державних органів має свої результати. І на сьогодні під процесуальним керівництвом прокуратури України службовці сектору безпеки та оборони (в першу чергу, Служба безпеки України) активно працюють над питаннями притягнення винних до відповідальності за вчинені воєнні злочини, злочин агресії. І в цей же час паралельно (як це передбачає принцип компліментарності) формуються і спрямовуються до МКС матеріали з доказами вчинення в рамках збройного конфлікту в Україні міжнародних злочинів з метою притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності винних у їх вчиненні осіб.

Список використаних джерел:

1. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998). URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 5.11.2020).
2. Червякова О. В. Проблеми та наслідки визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.); Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 227–230. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/chervyakova (дата звернення: 5.11.2020).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний вісник України. 2014 р. № 75. Том 1. Стр. 83. Ст. 2125 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 5.11.2020).
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 5.11.2020).
5. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: через перехідне правосуддя до сталого миру та безпеки України. *Проблеми законності*, 2020, 150. С. 161-172. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.208602> (дата звернення: 5.11.2020).
6. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права*, 2020. 61(2). 150–162. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883835>. URL: <http://forumprava.pp.ua/2020-n-2.html> (дата звернення: 5.11.2020).
7. Report on Preliminary Examination Activities 2019: The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf> (дата звернення: 5.11.2020).
8. Report on Preliminary Examination Activities 2016 (: The office of the Prosecutor, International Criminal Court, пар. 172 – 183 URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf> (дата звернення: 5.11.2020).
9. Report on Preliminary Examination Activities 2018: The office of the Prosecutor, International Criminal Court, пар. 69, ст. 5 URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2018-otp-rep-PE-Ukraine.pdf> (дата звернення: 5.11.2020).

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ГРОМАДЯН ВІД НАСЛІДКІВ СПОЖИВАННЯ ТЮТЮНУ

Олена Миколаївна ГАЛКІНА,

*кандидат юридичних наук, провідний науковий
співробітник науково-дослідної лабораторії з
проблем забезпечення діяльності поліції
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-9095-9463>*

З метою всебічного і повного дослідження заявленої проблематики є важливим розгляд процесу розвитку правового регулювання діяльності, пов'язаної з охороною здоров'я громадян від негативного впливу навколишнього тютюнового диму та згубних наслідків споживання тютюну в нашій країні. Звернемося до радянського періоду і в хронологічній послідовності виділимо нормативні правові акти цього періоду, в певній мірі пов'язані з охороною здоров'я громадян від впливу навколишнього тютюнового диму та наслідків споживання тютюну. До цих документів можна віднести:

- постанови ЦВК СРСР, РНК СРСР від 20 серпня 1926 р. «Про акцизне оподаткування тютюнових виробів внутрішнього виробництва» і від 29 липня 1929 р. «Про акцизне оподаткування тютюнових виробів», якими були встановлені розміри акцизів, що стягуються з тютюнової продукції, виробленої і проданої на території СРСР [1];

- постанова РНК РРФСР від 20 травня 1930 р. «Про санітарний мінімум», згідно з якої за широкої участі працівників було визнано за необхідне здійснення найпростіших санітарно-оздоровчих заходів (санітарний мінімум), які, в тому числі, включають боротьбу з палінням у службових приміщеннях, приміщеннях загального користування;

- постанова ВЦВК, РНК РРФСР від 5 жовтня 1930 р. «Про затвердження Положення про побутові секції при міських і сільських радах», яка визначала, що побутові секції, утворені при міських і сільських радах, у сфері сприяння усупільнення побутового обслуговування та проведення в життя заходів щодо зміцнення соціалістичної побуту сприяють органам народної освіти в розробці і проведенні заходів по боротьбі з палінням, в тому числі і неповнолітніх [2];

- наказ МОЗ СРСР від 31 липня 1963 р. № 395 «Про стан і заходи щодо подальшого поліпшення стаціонарного обслуговування населення СРСР», відповідно до якого міська лікарня, яка є медичним закладом лікувально-профілактичного виду, що забезпечує висококваліфіковане стаціонарне та поліклінічне обслуговування громадян з урахуванням досягнень сучасної медичної науки і техніки, повинна була здійснювати в числі інших проведення заходів по боротьбі зі шкідливими звичками - палінням;

- спільний наказ МОЗ СРСР № 920, Міністерства вищої освіти СРСР № 815 від 14 листопада 1972 р. «Про організацію лікарського контролю за фізичним вихованням студентів вищих навчальних закладів країни», яким встановлювалося, що до посадових обов'язків лікаря, відповідального за фізичну культуру і спорт, відноситься здійснення регулярної санітарно-просвітньої діяльності з фізичної культури і спорту серед студентів з питань боротьби зі шкідливими звичками (в тому числі з палінням);

- постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 22 вересня 1977 р. № 870 «Про заходи щодо подальшого поліпшення охорони народного здоров'я», яка, визначаючи охорону здоров'я населення радянської держави найважливішим соціальним завданням, зобов'язувала Центральні комітети комуністичних партій республік союзу, крайові і обласні комітети партії, Ради Міністрів союзних і автономних республік, крайові і обласні виконавчі комітети, Міністерство охорони здоров'я СРСР, Державний комітет Ради Міністрів СРСР по телебаченню і радіомовленню, Державний комітет Ради Міністрів СРСР по кінематографії, Державний комітет Ради Міністрів СРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі, ВЦРПС, ЦК ВЛКСМ і Всесоюзне товариство «Знання» вжити всі необхідні заходи для зростання якості санітарно-гігієнічного виховання населення, підняти рівень популяризації здорового способу життя, фізкультури і спорту, особливо зосередивши увагу на викоріненні шкідливих для здоров'я звичок, в тому числі паління, при цьому об'ємніше задіяти в цих цілях всі види засобів масової інформації;

- вказівка Міністерства цивільної авіації СРСР від 4 липня 1980 р. № 379/у «Про посилення боротьби з палінням у цивільній авіації», відповідно до якої заборонялося палити, перебуваючи на своїх робочих місцях, у приміщеннях, що належали до службових, в коридорах і фойє установ, підприємств і організацій, що перебувають у віданні цивільної авіації; у спальних приміщеннях та кімнатах відпочинку відомчих санаторіїв і пансіонатів, в приміщеннях короткочасного передпольотного відпочинку; в приміщеннях навчальних закладів та в установах охорони здоров'я цивільної авіації. Крім того, встановлювався контроль за тим, щоб паління здійснювалося у відведених для цього місцях [3];

- постанова Радміну СРСР від 17 вересня 1980 р. № 441 «Про заходи щодо посилення боротьби з палінням», відповідно до якої з метою забезпечення належного рівня охорони здоров'я населення держави від згубного впливу паління та на виконання постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 12 червня 1980 р. № 706 «Про заходи щодо посилення боротьби з палінням» пропонувалося: а) провести на підприємствах, в установах і організаціях заходи, спрямовані на обмеження, а згодом і повну заборону паління на службових та робочих територіях, при цьому передбачивши спеціальні місця для паління, одночасно пропонувалося підвищити вимогливість до керівництва за проведення даних заходів; б) у трудових колективах, навчальних закладах і за місцем проживання наростити темпи роботи, спрямованої на формування громадської думки трудящих, непримиренної до паління і курців, ефективно застосовуючи для цього всі доступні засоби масової інформації, а також не нехтувати наочною агітацією; в) не розміщувати

торгові точки з продажу виробів з тютюну поруч із загальноосвітніми установами, професійно-технічними, вищими і середніми спеціальними навчальними закладами, в тому числі вжити всіх необхідних заходів до поетапного обмеження, а в подальшому і до заборони на продаж цих виробів у функціонуючих в зазначених місцях торгових організаціях; г) забезпечити неухильне дотримання вимог у сфері торгівлі, спрямовані на заборону продажу виробів з тютюну особам молодше 16 років; д) вжити необхідних заходів до посилення пропаганди і обізнаності серед громадян, що стосуються санітарно-гігієнічних знань про згубні наслідки паління, і до відповідного забезпечення медичних організацій всією необхідною для цього літературою, регулярно організовувати проведення з медичними працівниками тематичних семінарів і конференцій з проблемних питань, спрямованих на боротьбу з тютюнопалінням; е) збільшити число наукових досліджень з метою вишукування найбільш дієвих і результативних засобів і методів, спрямованих на боротьбу з тютюнопалінням; ж) підвищити ефективність надання в амбулаторно-поліклінічних організаціях необхідної і достатньої медичної допомоги всім, хто висловив бажання відмовитися від згубної звички палити;

- постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 19 серпня 1982 р. № 773 «Про додаткові заходи щодо поліпшення охорони здоров'я населення», відповідно до якої роботу щодо подальшого поліпшення охорони здоров'я населення слід було вважати однією з найважливіших соціальних завдань, а міністерствам і відомствам СРСР і Радам Міністрів союзних республік спільно з ВЦРПС, центральним комітетам і республіканським радам профспілок необхідно підняти роль трудових колективів у боротьбі зі шкідливими для здоров'я звичками, особливо з палінням;

- наказ МОЗ СРСР від 30 травня 1986 р. № 770 «Про порядок проведення загальної диспансеризації населення», яким встановлювалося, що основними завданнями відділення (кабінету) профілактики, організованого в поліклініках (територіальних, відомчих, медико-санітарних частин) і поліклінічних відділеннях центральних районних лікарень, є санітарно-гігієнічне виховання і пропаганда здорового способу життя (боротьба з палінням, алкоголізмом та ін.) [4].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що законодавство розглянутого періоду хоча і передбачало окремі заходи щодо посилення боротьби з палінням, тим не менш, не регламентувало якості виробів з тютюну та їх рекламу, а також не забороняло продаж тютюнових виробів неповнолітнім. Також, жодним чином не передбачалось вирішення проблем, пов'язаних з не менш небезпечним (в порівнянні з безпосереднім) «пасивним палінням» громадян в місцях загального користування (барах, кафе, ресторанах) і на транспорті (повітряному транспорті, поїздах приміського сполучення та далекого прямування).

Більш того, незважаючи на те, що зазначеними актами передбачалося здійснення пропаганди здорового способу життя та проведення роз'яснювальної роботи про шкоду вживання тютюнових виробів серед населення, проте, фактично ця робота проводилася формально і не досягала належного ефекту, що, в свою чергу, стало можливим внаслідок неврегу-

льованості законодавством порушених питань і відсутності широкомасштабної державної програми по зниженню тютюнопаління в країні.

Список використаних джерел:

1. Известия ЦИК СССР и ВЦИК. – 1929. – № 173. – 31 июля.
2. Известия ЦИК СССР и ВЦИК. – 1930. – № 286. – 16 октября.
3. Основные руководящие документы, регламентирующие летную работу и управление воздушным движением в гражданской авиации, за 1976–1980 годы. М.: Воздушный транспорт, 1983.
4. Приложение № 2 «Положение об отделении (кабинете) профилактики амбулаторно-поликлинических учреждений (подразделений)» приказа Минздрава СССР от 30 мая 1986 г. № 770 «О порядке проведения всеобщей диспансеризации населения».

МІЖНАРОДНІ ТА ЗЛОЧИНИ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Анна Юріївна ЗАЙЦЕВА,

*курсантка 2 курсу, 1 групи другого
(магістерського) рівня Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Науковий консультант: к. ю. н. Червякова О. В.

Сучасний розвиток міжнародних відносин з однієї сторони характеризується активними комунікаціями, спільними науково-технічними розробками та співпрацею представників різних держав, чому сприяє зникнення кордонів між якими як наслідок та особливість формування та розвитку нової середовища для комунікацій суб'єктів. З іншої сторони сучасний світ не позбувся таких негативних характеристик міжнародних відносин як конфлікти між державами, вдосконалення зброї, гібридні війни. В сучасних умовах проблеми організованої злочинності, злочинів, наслідки яких стосуються не однієї, а кількох держав одразу, транснаціональний характер злочинів, вчинення злочинів в рамках державної політики можуть бути вирішені тільки через спільні зусилля держав.

Україна сьогодні є учасницею збройного конфлікту. А тому актуальним і необхідним для вирішення постає питання формування понять і розмежування злочинів, що охоплені предметом Міжнародного кримінального права (далі - МКП).

Мета дослідження полягає у встановленні ознак та на цій основі формуванні понять і розмежування міжнародного злочину і злочину міжнародного характеру, що є відмінними між особою в якості окремих складових предмету міжнародного кримінального права.

На сьогодні у сучасній правовій доктрині МКП не існує єдиного підходу до використовуваної термінології та формуванні визначень даних видів злочину. В. П. Панов взагалі вважає, що терміни «злочини міжнародного характеру» і «міжнародні кримінальні злочини» є синонімами і характеризує дані злочини як такі, що не мають безпосереднього зв'язку зі злочинною діяльністю конкретної держави, однак зазіхають одночасно на національний і міжнародний правопорядок, на мирне співробітництво держав у галузі економіки, культури, торгівлі, на права і свободи людини, інтереси юридичних осіб і становлять суспільну небезпеку для багатьох держав [1, с. 307]. Однак, ми таку думку не поділяємо.

Аналіз нормативно-правових актів вказує на виділення злочинів, що охоплені юрисдикцією Міжнародного кримінального Суду (далі - МКС), основою діяльності якого є перш за все Римський статут (далі - РС МКС). Поряд з вказаною категорією також існує ряд злочинів, що зачіпають інтереси кількох країн, загрожують світовому правопорядку, але юрисдикцією

вказаного Суду не охоплені. На цій підставі в науці МКП виділяють міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. Наприклад, Г. В. Ігнатенко виокремлює два напрями розвитку злочинності: міжнародні злочини – дії осіб, які втілюють злочинну політику держави, ніби персоніфікують міжнародні злочини держави; і злочини міжнародного характеру – дії, які посягають на інтереси кількох держав і внаслідок цього також становлять, міжнародну небезпеку, але вчиняються особами (групами осіб) поза зв'язком з політикою якої-небудь держави, задля досягнення власних протиправних цілей [2, с. 615] шляхом порушення прав і інтересів людини чи груп людей [2, с. 700].

Підтримуємо позицію, що міжнародний злочин – це тяжке міжнародне протиправне діяння, яке посягає на основи існування держав, підриває загальні принципи міжнародного права, а також загрожує міжнародному миру і безпеці. Останніми роками Організація Об'єднаних Націй посилює увагу до питань перехідного правосуддя та верховенства права у конфліктних та постконфліктних суспільствах, які є реакцією на порушення прав людини під час збройних конфліктів [3, с. 152]. Комісія міжнародного права ООН вказала, що міжнародні злочини є серйозними або значними, відбуваються в масових або широких масштабах або мають настільки планову або систематичну основу, в результаті чого становлять загрозу для міжнародного миру та безпеки [4, с. 43]. Акцентуємо увагу, що міжнародні злочини визнані найтяжчими злочинами, які є у світі [5, с. 228]. Це проявляється і у суворості покарання, і у створенні спеціальної установи, що за принципом компліментарності здійснює розслідування та покарання злочинців, які вчинили злочин геноциду, злочини проти людяності чи воєнні злочини [6, с. 163].

Злочини міжнародного характеру в цілому неоднорідні за характером і змістом [7, с. 420]. Це діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що не відносяться до злочинів проти людяності, воєнних, не є геноцидом та агресією, але посягають на нормальні відносини між державами. Такі злочини завдають шкоди мирному співробітництву [1, с. 307], оскільки здійснюються на території декількох держав, або їхніми співучасниками є іноземці, або наслідки злочину проявляються за межами держав, у яких вони були здійснені [7, с. 420].

Якщо порівняти наведені визначення, то можна виділити ти відмінності, що будуть критеріями відмежування міжнародних злочинів від злочинів міжнародного характеру.

По-перше, злочини міжнародного характеру здійснюються з ініціативи суб'єктів їх вчинення, з метою реалізації приватного інтересу. Збиток міжнародним відносинам наноситься лише остільки, оскільки це необхідно для досягнення загального злочинного результату. «По суті, це транснаціональні злочини» – визнають І. П. Біщенко й І. В. Фисенко [8, с. 37–38].

По-друге, відмінними є підстави відповідальності. Ю. В. Трунцевський зазначає, що за злочини міжнародного характеру відповідальність настає згідно міжнародних угод (іноді носять регіональний характер) і національного законодавства [8, с. 40–41]. При розмежуванні злочинів міжнародного характеру й міжнародних злочинів Є. А. Стрельцов акцентує увагу, що

конвенційність означає наявність міжнародної угоди для встановлення злочинності і караності конкретного діяння. При цьому держава-учасник угоди по боротьбі з такими злочинами повинна трансформувати норми конкретної конвенції у своє карне законодавство» [7, с. 420].

По-третє, звертаємо увагу на об'єкт злочину. На відміну від міжнародних злочинів, об'єкт яких, як стверджують І. П. Бліщенко, І. В. Фисенко, – міжнародні відносини, життєві інтереси людства – регулюються міжнародним правом, безпосередній об'єкт злочинів міжнародного характеру має загальний карний характер у змісті внутрішнього права [8, с. 37–38]. Відносно злочинів міжнародного характеру Є. А. Стрельцов зауважує: «У цілому ці злочини не мають безпосереднього зв'язку зі злочинною діяльністю конкретної держави... Але в той же час вони зазіхають на міжнародний і національний правопорядок, на мирне співробітництво держав у сфері економіки, торгівлі, права й волі людини, інтереси юридичних осіб... За своєю юридичною природою дані злочини на відміну від міжнародних злочинів є досить «звичайними», однак у них є присутнім «іноземний елемент» [7, с. 420].

По-четверте, за вчинення міжнародного злочину міжнародно-правову відповідальність несе держава, а відповідальність кримінальну – фізична особа. За злочини міжнародного характеру відповідальність несуть лише суб'єкти їх вчинення. При цьому звернімо увагу, що злочини міжнародного характеру спричиняють індивідуальну відповідальність правопорушників у рамках національної юрисдикції. Міжнародні злочини мають наслідком відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права і індивідуальну кримінальну відповідальність виконавців, що настає в рамках міжнародної, а в деяких випадках внутрішньодержавної національної юрисдикції [9, с. 364-365].

Міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру є категоріями, що входять до предмету МКП, маючи істотні відмінності. Міжнародний злочин - винне діяння, що посягає на міжнародну безпеку, світовий правопорядок і його окремі сфери, визнане в результаті узгодження волевиявлень суверенних держав протиправним, таким, що підлягає кримінальному покаранню.

Злочини міжнародного характеру - це винні діяння, які вчиняються поза зв'язком з тією чи іншою державною політикою, і посягають, крім внутрішньодержавного, ще й на міжнародний правопорядок, становлячи небезпеку, як мінімум, для двох держав. Злочини міжнародного характеру тягнуть персональну кримінальну відповідальність у рамках національної юрисдикції за умови адаптації національного права до норм міжнародного на підставі імплементації норм універсального міжнародного договору, яким певне діяння визначено як злочини. Конвенції, що встановлюють відповідальність за злочини міжнародного характеру, поширюють свою дію виключно на держави, які приєдналися до даних конвенцій. Це означає, що на відміну від міжнародних злочинів, відповідальність за які встановлюється актами міжнародного права імперативно (незалежно від того, приєдналася держава до конвенції, чи імплементувала її у внутрішнє законодавство), відповідальність за злочини міжнародного характеру заснована на міжнародних договорах, укладених добровільно (диспозитивність поля-

гає в тому, що якщо країна не приєдналася до конвенції, то і вимоги такого міжнародного договору на це держава не поширюються, можливе приєднання до конвенції з певними застереженнями, подібні угоди часто носять регіональний характер).

Список використаних джерел:

1. Гринчак В. А. Злочини міжнародного характеру як об'єкт міжнародного кримінального права. *Митна справа*. 2014, №6(96), частина 2, книга 2.
2. Міжнародне право: основні галузі: підруч. /ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2004. 448 с.
3. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права*, 2020. 61(2). 150–162.
4. Доклад Комиссии международного права о работе 48-й сессии, 6 мая -26 июля 1996 г. Нью-Йорк, 1996. С. 286 (Док.ООН: А/51).
5. Червякова О. В. Проблеми та наслідки визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.); Харків: НДІ ППСН, 2020. С. 227–230.
6. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: через перехідне правосуддя до сталого миру та безпеки України. *Проблеми законності*. 2020. Вип.150. С. 161-172.
7. Стрельцов Є. А. Економічні злочини: внутрішньодержавні та міжнародні аспекти: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2000. 473 с.
8. Зелінська Н. А. Міжнародні злочини і міжнародна злочинність: монографія. Н. А. Зелінська. Одеса : Юрид. літ-ра, 2006. 568 с.
9. Баймуратов М. О. Міжнародне право. Підруч. Харків. Одісей, 2008. 704 с.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПРОЄКТУ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності та
поліціїстики Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3507-0012>*

05.06.2016 року за наказом «Про утворення робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні» № 787 Міністерства освіти і науки України утворювалась робоча група, яка зобов'язувалась до кінця того ж року подати на погодження МОН України проєкт Плану реалізації Концепції розвитку юридичної освіти в Україні [1]. З того часу робочою групою було опрацьовано Положення про Асоціацію американських правничих шкіл від 29.12.1971 р.; державне замовлення на підготовку бакалаврів за 2007-2015 рр.; ринок праці (2015 р.); методика зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти (2014 р.); концептуальні напрацювання (стратегія реформування юридичної освіти, проєкт 2015 р., Concept Paper on Legal Education Reform-2009), а також нижчепойменовані добірки датою не молодше 2016 року (sic! – *Авт.*) – міжнародний досвід (юридична освіта в Норвегії, Німеччині, Японії); нормативні вимоги до якості освіти; нормативні вимоги юридичної освіти; огляд стану юридичної освіти в Україні; повноваження ЦОВВ в сфері юридичної освіти; рекомендації з реформування юридичної освіти; система юридичної освіти у цифрах і структура юридичної освіти.

Вочевидь, що координуючі функції Міністерства з інформаційного супроводження на власному веб-сайті означеної проблеми на тому й скінчилися. При цьому, передумовою заходів із утворення робочої групи можна вважати напрацювання з «вивчення інтересів та потреб кінцевих споживачів освітянських послуг - роботодавців та фахових спільнот, які представляють різні сектори юридичної сфери, а також врахування позиції навчальних закладів, академічних установ, менеджерів по персоналу» за Аналітичним звітом за результатами проєкту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» [2].

Безпосередньо, щодо проєкт Плану реалізації Концепції розвитку юридичної освіти в Україні науково-педагогічним складом групи вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України подавались певні зауваження, частина з яких була погоджена з робочою групою.

Результати аналізу проєкту Концепції реформування юридичної освіти в Україні в світлі отриманих відгуків за результатами регіональних презен-

тацій проекту Концепції були оприлюднені у 2017 році членом робочої групи Ю. Барабаш в межах Програми реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» [3]. Основні зауваження Аналізу щодо проекту Концепції стосувались обґрунтування потреби у глибокому реформуванні системи підготовки правників, необхідності складання єдиного кваліфікаційного іспиту як умови отримання диплому правника, необхідності запровадження наскрізної магістерської програми з права, необхідності трансформації заочної форми підготовки майбутніх правників, запровадження конкурсу в тому числі і серед тих абітурієнтів, які планують навчатись за контрактом та підготовки правників за єдиною спеціальністю «Право» та щодо переліку правничих професій.

Вже в листопаді 2020 року Комітетом з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України було оприлюднено проєкт Концепції розвитку юридичної освіти, як повідомлялось, розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти [4]. В проєкті позначені наступні стратегічні цілі: Система та структура підготовки правників оптимізована та відповідає сучасним міжнародним та європейським стандартам; Система конкурсного вступу до правничих шкіл забезпечує відбір вмотивованих та підготовлених осіб, які спроможні здобувати вищу юридичну освіту; Освітні програми правничих шкіл забезпечують високу якість підготовки правника; Держава контролює якість результатів навчання в правничих школах через ефективність системи зовнішнього забезпечення якості вищої юридичної освіти; Правничі школи забезпечують набуття здобувачами вищої юридичної освіти високого рівня прикладних практичних навичок на вміння; Правничі школи готують правників з високими етичними цінностями та розумінням професійної відповідальності за впровадження верховенства права; Вища юридична освіта надається високопрофесійними та вмотивованими викладачами; Побудована система післядипломної освіти правників та освіти впродовж життя; Мережа правничих шкіл відповідає міжнародним стандартам та потребам суспільства; Правничі школи є потужними центрами наукового, освітнього та інноваційного розвитку.

Разом із тим, як впливає зі Звернення представників правничих академічних кіл від 17.11.2020 р., «реформа юридичної освіти у представленому в Концепції Комітету вигляді призведе до нівелювання варіативності освітнього процесу та академічної автономії, порушення конституційних прав і свобод здобувачів освіти». Основною мотивацією якого, як вбачається, було зауваження до проєктної норми, що «підготовка юристів за єдиною спеціальністю 081 «Право» із виключенням спеціальності 293 «Міжнародне право» з переліку спеціальностей, за якими така освіта може здобуватися» [5]. Станом на сьогодні це нагадує часи, коли майже за аналогічними обставинами та за участю майже тих самих правників – принаймні представників їхніх навчальних закладів – правова за змістовним наповненням спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» була винесена до галузі знань «Цивільна безпека». Тим не менш, слід підтримати означене звернення та винести його розгляд на розсуд широкої наукової та освітнянської громади. Разом із тим, це суттєво гальмує подальше затвердження Проєкту Концеп-

ції розвитку юридичної освіти, запропонованого комітетом Верховної Ради України.

Список використаних джерел:

1. Про утворення робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні: наказ Міністерства освіти України від 05.07.2016 № 787. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mus26880>.
2. Аналітичний звіт за результатами проєкту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» / Козьяков С. Ю., Лилик С. В., Лилик І. В., Пирогова Д. І., Красновський О. В. К.: ВГО «Українська Асоціація Маркетингу», 2015. 131 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/zvit_sait-1.pdf.
3. Барабаш Ю. Аналізу проєкту Концепції реформування юридичної освіти в Україні у світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-on-Draft-LEP-Concept-Paper-and-Recommendations-for-Improvement_May-22_2017.pdf.
4. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html.
5. Мамченко Н. Звернення представників правничих академічних кіл: проєкт Концепції розвитку юридичної освіти є нежиттєздатним. *Судебно-юридическая газета*. 17.11.2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/185305-zvernennya-predstavnikov-pravnichikh-akademichnikh-til-proekt-kontseptsii-rozvitku-yuridichnoyi-osviti-ye-nezhittyezdtnim>.

ПРО СУБ'ЄКТА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ДИРЕКТОРА НАБУ І ДИРЕКТОРА ДБР

Олександр Ігорович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідуючий науковим сектором порівняльного
конституційного та муніципального права НДІ
державного будівництва та місцевого
самоврядування НАІПрН України
<https://orcid.org/0000-0002-5428-4622>*

Ухвалення Конституційним Судом України Рішень від 28.08.2020 р. № 9-р/2020 [1] і від 16.09.2020 р. № 11-р/2020 [2] щодо неконституційності призначення главою держави Директора Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) виявило суперечливу правову природу повноважень Президента України щодо НАБУ та Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Вказане виявляє необхідність удосконалення правового регулювання даних питань, на що насамперед спрямований законопроект від 12.10.2020 р. № 4211 [3]. Водночас з метою забезпечення конституційності перегляду статусу НАБУ та ДБР, у тому числі суб'єкта призначення та звільнення їх керівників, актуалізується поглиблений аналіз даних питань.

Передусім, у законопроекті від 12.10.2020 р. № 4211 пропонується передати Кабінету Міністрів України повноваження Президента України призначати та звільняти Директора НАБУ і Директора ДБР. З даного приводу слід враховувати наступне. З одного боку, Конституція України [4] прямо не покладає на Президента України таких номінаційних повноважень, а згідно п.31 ч.1 ст.106 Конституції України перелік повноважень Президента України, визначений Конституцією України, є вичерпним. Конституційний Суд України у своїх Рішеннях від 10.04.2003 р. № 7-рп/2003, від 07.04.2004 р. № 9-рп/2004, від 17.12.2009 р. № 32-рп/2009, від 13.06.2019 р. № 5-р/2019, від 28.08.2020 р. № 9-р/2020, від 16.09.2020 р. № 11-р/2020 та ін. також послідовно наголошує на вичерпному характері конституційних повноважень Президента України та неможливості їх розширення законом або іншим нормативно-правовим актом.

З іншого боку, реалізація низки сформульованих у Конституції України у загальному вигляді повноважень Президента України логічно потребує уточнення та деталізації їх змісту на законодавчому рівні. Виходячи з даної тези, на думку судді Конституційного Суду України В. В. Лемака [1] повноваження Президента України щодо призначення Директора НАБУ прямо впливає з його конституційних повноважень щодо забезпечення національної безпеки та здійснення керівництва у даній сфері (п.1, 17 ч.1 ст.106 Конституції України).

На нашу думку, даний підхід зумовлює недостатню правову визначеність меж компетенції Президента України та можливість законодавчого наділення його новими істотними повноваженнями, умовно «виводячи» їх з

абстрактно сформульованих конституційних повноважень Президента України, призводячи тим самим до розбалансування державної влади. Зокрема, продовжуючи логіку запропонованого розширеного розуміння змісту повноважень Президента України у сфері національної безпеки (зважаючи на її дефініцію у Законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII), до сфери відання Президента України потенційно можна було би віднести діяльність не тільки НАБУ та ДБР, а й будь-якого іншого державного органу, що захищає демократичний конституційний лад та інші національні інтереси України. Проте, як наголошено у Рішенні Конституційного Суду України від 16.09.2020 р. № 11-р/2020, законодавча деталізація конституційних повноважень Президента України «не може призводити до викривлення приписів Конституції України або виходити за її межі».

При цьому, наразі в Україні у науковій літературі та конституційній практиці відсутнє єдине однозначне розуміння сутності та потреби застосування доктрини «прихованих повноважень». Тим більше з приводу законодавчого наділення глави держави повноваженнями щодо НАБУ та ДБР залишається дискусійною їх відповідність сформульованим суддею Конституційного Суду України В.В. Лемаком [2] окремим параметрам застосування доктрини «прихованих повноважень» (наприклад, передання органічної сутності конституційних повноважень, відповідність усім конституційним принципам).

Також наголосимо, що вилучення у Президента України повноважень призначати Директора НАБУ не позбавляє главу держави інструментів реалізації його конституційних повноважень у сфері національної безпеки (як це стверджує суддя Конституційного Суду України В.В. Лемак [1]), зважаючи на достатній обсяг конкретних повноважень Президента України у даній сфері, викладених у профільному Законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII.

Разом із тим, питання прийнятності надання Кабінету Міністрів України таких кадрових повноважень безпосередньо пов'язане з особливостями правового статусу НАБУ та ДБР.

Сьогодні згідно ст.1 Закону України від 14.10.2014 р. № 1698-VII [5] та ст. 1 Закону України від 12.11.2015 р. № 794-VIII [6] НАБУ і ДБР мають статус державних правоохоронних органів. При цьому, вказане відображає здебільшого функціональну спрямованість НАБУ і ДБР, прямо не визначаючи їх приналежність до певної гілки державної влади. Адже на думку судді Конституційного Суду України В. П. Колісника [2] органи досудового слідства можуть функціонувати не обов'язково в системі органів виконавчої влади, а і як незалежні державні органи. Хоча тут варто погодитись й з Конституційним Судом України, який у Рішення від 28.08.2020 р. № 9-р/2020 констатував, що «Національне антикорупційне бюро України, як орган правопорядку, фактично є органом виконавчої влади», складаючись з центрального і територіальних управлінь й діючи на всій території держави.

Враховуючи викладене, вважаємо доцільним підтримати запропоноване у законопроекті від 12.10.2020 р. № 4211 надання НАБУ і ДБР статусу центральних органів виконавчої влади, що сприятиме усуненню існуючої

прогалини щодо правового регулювання їх місця у державному механізмі та системі розподілу державної влади. У той же час наголосимо, що вказане не має передбачати позбавлення НАБУ і ДБР статусу державних правоохоронних органів, оскільки вони безпосередньо здійснюють правоохоронні функції, а статус правоохоронних органів не суперечить природі НАБУ і ДБР як органів виконавчої влади. Зокрема Конституційний Суд України у Рішенні від 16.09.2020 р. № 11-р/2020 не визнав неконституційним оскаржуваний статус НАБУ як правоохоронного органу.

Вирішення питання щодо суб'єкта призначення та звільнення Директора НАБУ та Директора ДБР, як де-факто органів виконавчої влади, має забезпечити реалізацію конституційного принципу поділу влади, збалансованість повноважень та запобігання концентрації влади. Хоча Президент України може мати окремі повноваження у сфері виконавчої влади (наприклад, керівництво зовнішньою політикою, призначення голів місцевих державних адміністрацій і т.ін.), тут слід врахувати позицію Конституційного Суду України (Рішення від 28.08.2020 р. № 9-р/2020), що «призначення Президентом України керівника органу, який за своїми повноваженнями функціонально належить до органу виконавчої влади, призведе до розбалансування системи стримувань і противаг, порушення функціонального розподілу влад». Схожі висновки містяться і в іншому Рішенні Конституційного Суду України від 16.09.2020 р. № 11-р/2020.

На противагу цьому суддя Конституційного Суду України В. В. Лемак [1] вбачає у призначенні урядом Директора НАБУ «поставлення антикорупційних органів у залежність від політичних еліт» через залежність уряду від «мінливої політичної волі» парламентської більшості, тоді як глава держави зберігає «інституційну дистанцію від поточної політики». Кожна з викладених позицій заслуговує на увагу, проте вважаємо, що при визначенні суб'єкта призначення та звільнення Директора НАБУ та Директора ДБР пріоритетно мають враховуватись не стільки вищевказані особливості політичної системи, скільки конкретні положення Конституції України щодо поділу державної влади та інтереси забезпечення стабільності конституційного ладу. При цьому, навіть беручи за аксіому залежність уряду від парламентської більшості, суб'єкт призначення Директора НАБУ і Директора ДБР обмежений у виборі кандидатур на ці посади виключно особами, що пропонуються конкурсною комісією.

Тим більше надання НАБУ і ДБР статусу центральних органів виконавчої влади зумовлюватиме поширення щодо них дії п. 9-2 ст. 116 Конституції України, за яким саме Кабінет Міністрів України, як вищий орган в системі органів виконавчої влади, призначає та звільняє за поданням Прем'єр-міністра України керівників відповідних центральних органів виконавчої влади.

Таким чином, слід підтримати вилучення неконституційних повноважень Президента України призначати та звільняти Директора НАБУ і Директора ДБР. Такі повноваження з огляду на природу даних спеціалізованих правоохоронних органів як органів виконавчої влади найбільш обґрунтовано можуть бути покладені на Кабінет Міністрів України, що сприятиме дотриманню поділу та збалансованості державної влади.

Надання уряду означених кадрових повноважень зумовить необхідність перегляду й інших нинішніх повноважень глави держави та парламенту щодо НАБУ і ДБР. Так, з метою забезпечення дотримання конституційного порядку звільнення керівників центральних органів виконавчої влади повноваження Верховної Ради України щодо звільнення Директора НАБУ (подібно до процедури звільнення Директора ДБР) можуть бути трансформовані в її право визнати роботу Директора НАБУ незадовільною, що слугуватиме підставою його звільнення вже Кабінетом Міністрів України.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України: від 28.08.2020 № 9-р/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 2410.
2. Рішення Конституційного Суду України: від 16.09.2020 № 11-р/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 81. Ст. 2633.
3. Про внесення змін до законів України стосовно повноважень Президента України при призначенні Директора Національного антикорупційного бюро України та Директора Державного бюро розслідувань задля приведення у відповідність до Конституції України: Проект Закону України: від 12.10.2020 № 4211. *Верховна Рада України*. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70165&pf35401=536556>.
4. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України: від 14.10.2014 № 1698-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2472.
6. Про Державне бюро розслідувань: Закон України: від 12.11.2015 № 794-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 6. Ст. 295.

МІСЦЕ І РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Лідія Іванівна КАЛЕНІЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії
держави і права факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-4068-4729>*

Рівень правопорядку і законності в державі та суспільстві певною мірою залежить від ефективності виконання працівниками Національної поліції України завдань, що на них покладені державою. Працівник Національної поліції України як посадова особа, що наділена державно-владними повноваженнями, а також як громадянин, під час несення служби та у буденному житті, повинен неухильно дотримуватися службової дисципліни, безапеляційно і точно виконувати вимоги всіх нормативно-правових приписів. За невиконання або неналежне виконання вимог нормативно-правових приписів працівники Національної поліції України притягаються до юридичної відповідальності [1, с. 76; 2, с. 61; 3, с. 278]. Юридична відповідальність конкретного працівника Національної поліції України є гарантією виконання ним належним чином службових обов'язків та не порушення режиму законності, службової дисципліни. Юридична відповідальність є одним із засобів забезпечення законності в діяльності Національної поліції України.

Законність відіграє особливу, визначальну роль у організації та здійсненні діяльності Національної поліції України. Сутність законності у організації та діяльності поліцейських полягає в тому, що в результаті дії законності як принципу, законності як методу діяльності поліцейських виникає режим суспільного життя, який характеризується тим, що більшість членів суспільства, суб'єктів права дотримуються і виконують зміст норм права.

Юридична відповідальність працівників Національної поліції України як конкретна суб'єктивна категорія виникає з моменту вступу особи на службу до лав Національної поліції. Юридична відповідальність працівника Національної поліції України є невід'ємним елементом його правового статусу.

Юридична відповідальність працівників Національної поліції України має наступні особливості:

- підвищений рівень заходів негативного характеру, що застосовуються до працівника Національної поліції України;
- специфічний набір та коло підстав настання юридичної відповідальності;
- тісний зв'язок складу правопорушення працівника Національної поліції України з його державно-владними повноваженнями [4].

Основними видами юридичної відповідальності працівників Національної поліції України є: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна.

Кожен із зазначених видів юридичної відповідальності працівників Національної поліції України має низку особливостей.

Кримінальна відповідальність поліцейських має наступні ознаки: 1) специфічність підстав притягнення до відповідальності; 2) підвищена суспільна небезпека даного роду злочинів; 3) підвищена відповідальність працівників Національної поліції України за вчинення злочинів у сфері службової діяльності та специфічні склади злочинів у сфері правосуддя.

Адміністративно-правова відповідальність працівників Національної поліції України має наступні специфічні ознаки: 1) спеціальний суб'єктний склад; 2) спеціальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності; 3) специфічний перелік фактичних та нормативно-правових підстав притягнення поліцейського до адміністративної відповідальності; 4) специфічний перелік заходів адміністративного покарання, які застосовуються до поліцейських.

Дисциплінарна відповідальність працівників Національної поліції України характеризується тим, що: 1) працівники Національної поліції України є носіями спеціальної дисциплінарної відповідальності; 2) зміст дисциплінарного правопорушення (проступку) працівника Національної поліції України є ширшим, ніж у загальних суб'єктів права; 3) коло дисциплінарних стягнень, які застосовуються до працівників Національної поліції України є ширшим, ніж коло стягнень, що застосовуються до працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність лише за КЗпП; 4) специфічний порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності; 5) працівники Національної поліції України притягаються до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення будь-якого правопорушення (кримінального, адміністративно-правового, дисциплінарного).

Цивільно-правова відповідальність працівників Національної поліції України має наступні особливості: 1) обов'язок відшкодувати у повному обсязі шкоду, яку завдано поліцейським, законодавством покладено на державу; 2) держава відшкодовує у повному обсязі шкоду, завдану працівником Національної поліції України незалежно від наявності або відсутності вини у його діянні.

Матеріальна відповідальність працівників Національної поліції України характеризується наступними ознаками: 1) фактичною підставою матеріальної відповідальності є винне порушення поліцейським своїх обов'язків, що призвело до заподіяння майнової шкоди; 2) настає за прямі збитки, які є безпосереднім наслідком протиправного діяння працівника Національної поліції України; 3) буває трьох видів: повна, обмежена, підвищена.

Всі завдання та повноваження поліцейські мають виконувати у межах відповідної нормативної системи координат, системи принципів діяльності Національної поліції України. Будь-який поліцейський тією чи іншою мірою приймає участь у процесі покладання юридичної відповідальності. Незалежно від займаної посади та безпосередніх посадових обов'язків, всі поліцейські прямо чи опосередковано впливають на реалізацію норм юридич-

ної відповідальності. При цьому будь-який поліцейський свої конкретні дії повинен вчиняти у рамках системи принципів діяльності поліції.

Принципи діяльності Національної поліції України являють собою вихідні, відправні начала, незаперечні вимоги, якими повинен керуватися поліцейський під час виконання службових обов'язків.

Закон України «Про Національну поліцію» є спеціальним нормативно-правовим актом, який прямо врегульовує діяльність працівників Національної поліції України. Розділ II даного законодавчого акту закріплює основні принципи діяльності Національної поліції України. До числа зазначених правил-вимог діяльності поліцейських відносяться принципи: верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії із населенням на засадах партнерства, безперервності.

Превентивні та примусові поліцейські заходи є гарантіями реалізації юридичної відповідальності у діяльності Національної поліції України. Специфіка застосування превентивних та примусових поліцейських заходів певною мірою обумовлена завданнями стадій реалізації юридичної відповідальності.

Для стадії виникнення підстав притягнення до юридичної відповідальності є характерними превентивні поліцейські заходи. Превентивні поліцейські заходи забезпечують реалізацію профілактичної діяльності та превентивно-профілактичної функції Національної поліції України, яка спрямована на мінімізацію правопорушень у суспільстві та державі, забезпечення правопорядку та законності. Превентивні поліцейські заходи спрямовані на мінімізацію підстав виникнення юридичної відповідальності. Превентивні поліцейські заходи певною мірою обумовлюють вірогідність виникнення юридичної відповідальності, а, отже, початок її стадійності.

Стадія притягнення до юридичної відповідальності та її встановлення має спільну юридичну природу із правозастосуванням, правозастосовним процесом. Завдання стадії покладання юридичної відповідальності досягаються шляхом використання працівниками Національної поліції України як превентивних, так і примусових заходів.

Задля встановлення фактичних даних у конкретній юридичній справі, реалізації першого етапу правозастосовного процесу працівники поліції мають право використовувати всі повноваження та всі поліцейські заходи.

На другій стадії правозастосування – встановлення юридичної основи справи, шляхом застосування примусових заходів працівники Національної поліції України забезпечують реалізацію низки слідчих, процесуальних дій (наприклад, привід свідка до суду, виконання постанови про призначення судово-психіатричної експертизи).

На третій стадії правозастосовного процесу (ухвалення рішення про вид і міру відповідальності), працівники Національної поліції України, з метою охорони громадського порядку під час проведення судового засідання, застосовують превентивні та примусові заходи.

Реалізація завдань стадії настання юридичної відповідальності тісно пов'язана із превентивними та примусовими заходами Національної поліції України. Поліцейські за допомогою використання поліцейських заходів за-

безпечують виконання таких адміністративних стягнень, як громадські роботи, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та ін.

Список використаних джерел:

1. Клодин В. М. Правовые основы службы в советской милиции. Москва, 1983. 87 с.
2. Доценко О. С. Організація управління міліцією громадської безпеки в сучасних умовах: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2003. 207 с.
3. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 276–280.
4. Каленіченко Л. І. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55. С. 27-31.

НАРОДОВЛАДДЯ ТА НАДЗВИЧАЙНІ ПРАВОВІ РЕЖИМИ

Сергій Олександрович КУЗНІЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Національної академії
внутрішніх справ*

<https://orcid.org/0000-0001-9278-2756>

Сама назва цієї доповіді - Народовладдя та надзвичайні правові режими натикає на цікаві роздуми. З одного боку народовладдя – основа демократичної побудови сучасного суспільства, а з іншого найбільш обтяжливий за інтенсивністю правообмежень надзвичайні правові режими. Ці два феномени немов би протистояють один одному. Немов би ці феномени антагоністи. Відразу виникає питання, що пов'язує такі поняття в єдину наукову концепцію? Обидва правові феномени і народовладдя і надзвичайні правові режими розвивались паралельними кроками. За часів стародавнього Риму республіка мала систему громадянського законотворення та громадянського вето. В ті часи при виникненні фактору небезпеки різного генезису Сенат видавав «senatus consultum ultimum» - цей акт можна вважати прабатьком сучасних надзвичайних правових режимів, він уповноважував вищих магістрів застосовувати надзвичайні заходи, що передбачали значні правообмеження та надавали додаткові повноваження владним структурам республіки, з метою якнайшвидшого усунення загрози, яка виникла для суспільства. Народні віча в Київській Русі, які є класичним прикладом народовладдя також вирішували питання війни та укладення миру, вирішення питання щодо допомоги сусіднім народам в умовах стихійного лиха тощо. Тобто навіть в цих прикладах ми бачимо як щільно історично пов'язані надзвичайні правові режими та народовладдя. Становлення та розвиток зазначених правових феноменів в сучасному розумінні цих правових явищ в державно-правовому механізмі більшості європейських країн почалось в період їх переходу від абсолютизму до конституційної монархії, і постійно розвивається до сьогодення.

Чимало науковців окремо досліджували і питання народовладдя і питання надзвичайних правових режимів, але в ракурсі взаємозв'язку цих правових феноменів наукових розвідок поки що не проводились. На перший погляд здається – яке може бути народовладдя в умовах введення воєнного стану. Йдуть бойові дії держава вводить найбільш обтяжливі для населення правові обмеження: примусовий труд, вилучення майна на потреби армії, обмежується право вільного пересування територією країни тощо.

Але якщо придивитись до цих правових явищ то можна побачити, що і одне і друге є за своєю сутністю є інститутами демократичними. І одне і друге явище викристалізовувались багато сторіч, розвивались разом з розвитком суспільства.

Зраз значно змінилися пріоритети в розподілі між інтересами держави суспільства і особи. Україна стикається з безпрецедентними викликами в безпековому середовищі як ззовні так і в середині країни. Це є і воєнна безпека і енергетична безпека, інформаційна та природно-техногенна безпека, фінансова і продовольча безпека тощо. Глобальні виклики до національної безпеки України які з'явилися під час інтенсивних демократичних перетворень в суспільстві ставлять завдання знайти власну українську модель забезпечення національної безпеки, знайти ту грань між народовладдям і імперативними повноваженнями держави, що дозволить розвиватись демократичним перетворенням не втрачаючи позиції в безпековому середовищі. Молода українська держава продовжує свої реформи в умовах довготривалої гібридної війни з боку Російської Федерації. За останні тридцять років Україна тричі (у 1990-1992 роках та 2004-2005 і 2013-2014 роках) ставала свідком безпрецедентних за масштабами, суб'єктивним складом, поширенням, сукупністю видів та форм безпосереднього здійснення влади народом подій, що суттєво вплинули на розвиток країни, суспільних відносин, позиціонування влади тощо. Не вдаючись до аналізу причин та наслідків цих подій, варто зазначити, що аналіз їх природи свідчить про суттєве відставання правових підвалин їх регламентації від фактичного стану застосування тих чи інших форм та видів безпосередньої владної діяльності народу, що на практиці приводило до виникнення юридичних колізій, ігнорування та делегітимації окремих рішень органів державної влади щодо обмеження чи заборони виявів безпосереднього народовладдя, існування юридичних приписів та фактичних реалій як двох абсолютно протилежних вимірів. Кожна зазначена подія приводила до введення в державі того або іншого виду надзвичайного правового режиму легітимно або фіктивно. Навіть введення надзвичайного стану в Москві в 1991 році під час масових народних виступів прискорив руйнування держави, був каталізатором розпаду СРСР. Соціально-політичні перетворення в світі, що відбуваються протягом останніх років також не втілюють надію на безконфліктне існування. Виснажується природа, зростає споживання невідновлюваних ресурсів, весь час поширюється міжнародні тероризм та злочинність. Йде поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), яка призводить не лише до втрати людських ресурсів, а і приводить до глобальної економічної кризи. Загострюються відносини між країнами світовими лідерами за пальму першості, що призводить до штучного протистояння між цілими регіонами в світі. Але на сьогодні вже не можливі для застосування правові форми забезпечення національної безпеки країни, що не відповідають світовим стандартам в галузі забезпечення прав і свобод людини. Характеризуючи становлення та розвиток форм здійснення влади народом в незалежній Україні, можна констатувати диспропорції як в їх законодавчому забезпеченні, так і в практичному застосуванні. Так, здійснення влади народом через органи державної влади та органи місцевого самоврядування отримало достатньо ґрунтовне дослідження у вітчизняній юридичній науці. У той же час ситуація з безпосереднім здійсненням влади народом суттєво відмінна: в Україні ще не набуто значного досвіду здійснення влади безпосередньо народом, застарілою або ж недосконалою є відповідна законодавча база,

правова регламентація безпосереднього здійснення влади народом направлена на регулювання її форм, ігноруючи при цьому види такої діяльності. Особливої уваги на нашу думку слід приділити здійсненню народовладдя саме в умовах впливу на суспільство глобальних факторів небезпеки тобто під час введення надзвичайних правових режимів. Трансформація сучасного українського суспільства вимагає нових підходів до вирішення питань в сфері наукового забезпечення національної безпеки.

РОЗВИТОК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СЕРЕДИНІ XVII - КІНЦІ XVIII СТОЛІТТЯ

Дмитро Вікторович СЛИНЬКО,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права факультету №1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-7960-615X>*

Формування української державності в ході Національно-визвольної війни українського народу у 1648-1654 роках справило суттєвий вплив на розвиток процесуального права. Істотно зросло застосування «козацького права» - неписаних норм звичаєвого права та нового джерела права – гетьманських та полковницьких універсалів. На початку існування Української козацької держави за своєю формою процес носить обвинувальний характер [1, с. 140]. Хоча певною мірою судочинство на території України у той час розвивалося під впливом західних країн, проникнення інквізиційного процесу на терени українських земель проходило дуже повільно. Причинами цього були збереження традицій Руської Правди, яка визначала формою судочинства обвинувально-змагальний процес та відсутність чіткого поділу процесу на цивільний та кримінальний. У той же час, за наявності певних умов – в справах, пов'язаних з державною таємницею та вищими посадовими особами, які перебували під «протекцією» гетьмана тощо, – застосовувався інквізиційний процес [2, с. 21]. Як правило, позови та інші заяви викладались усно. За сприяння родичів та громадськості сам ініціатор справи провадив дізнання та попереднє слідство. З кінця XVII століття уповноважені особи почали виконувати слідчі дії у справах особливої важливості та у справах про тяжкі злочини. Такі дії в судових документах називалися «розшук», «інквізиція» [3, с. 48].

Чинними залишаються в Україні норми права польсько-литовського періоду, зокрема положення Литовських статутів з деяким змінами. У судочинстві часто використовували Магдебурзьке право, нормами якого поряд з іншими джерелами керувалися не тільки магістратські суди, а й полкові козацькі суди. Але слід відзначити, що в Україні використовували не оригінали німецьких збірників законів, а переважно їхні переробки. Найбільш поширеними в Україні переробками були «Право Магдебурзьке», «Зерцало саксонів» П. Щербича, «Порядок прав цивільних магдебурзьких» Б. Троїцького, «Право цивільне Хелмінське» П. Кушевича [2, с. 20]. Використання в адміністративній та судовій практиці польсько-литовських нормативно-правових актів з одної сторони забезпечувало самостійний розвиток української правової системи. З іншої ж сторони, це їх застосування було пережитком минулого укладу. Значна частина положень цих актів не відповідали соціально-економічним умовам та суперечили одне одному.

Після того, як Україна увійшла до складу Московського царства в 1654 році на частині її території, зокрема на Слобожанщині, було запроваджено «Соборне укладення» 1649 року. Цей кодифікований акт визначав всю правову систему Російської держави того часу. Одночасно «Соборне укладення» закріплювало норми кримінального, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального права. Як нормативно-правовий акт це укладення остаточно закріпило феодальне право, за яким народ судили за порушення царської волі та закону [4, с. 561]. З прийняттям «Соборного укладення» суд отримав право розглядати кримінальні та цивільні справи відносно усіх верств населення без жодних виключень. Крім того, з правової точки зору було унеможливлено розгляд справ суддями, які мали зацікавленість у результатах їх розгляду. Закриття справ могло відбуватися за примиренням сторін, якому, як правило, передувало відшкодування винуватою стороною заподіяної шкоди та майнових претензій. Для цього сторони повинні були з'явитися в судове засідання. Перебіг судового засідання фіксувалося письмово за допомогою протоколу судового засідання. Стягнення заявлених збитків було обов'язковим, якщо справа розглядалася по суті [5, с. 31, 226].

На нашу думку, Литовські статuti, універсали гетьманів та полковників, переробки Магдебургського права та «Соборне укладення», які діяли на території України у той час послужили основою подальшої процесуалізації права, формуванню його інститутів у майбутньому.

У той же час слід відзначити, що загальні норми права Російської держави на території України до кінця XVII століття не застосовувалися. Силу мали лише нормативні акти, котрі російська влада спеціально видавала для впровадження на території Гетьманщини. Але на теренах Слобожанщини російське законодавство впроваджувалося активно й витісняло норми звичаєвого права [2, с. 21].

На землях Запорізької Січі діяло не підпорядковане кодифікації звичаєве право, норми якого права залишалися найважливішою формою права аж до кінця її існування. Оскільки процедура розгляду кримінальних та цивільних справ була доволі чітко регламентована, вони розглядалися окремо. Шкода («вред»), завдана здоров'ю, майну чи запорізькій громаді розглядалася як злочин. Справи щодо завданої шкоди розглядалися курінними отаманами та паланковими полковниками. При цьому правдивість наданих сторонами свідчень забезпечувалася присягою, але допускалося застосування тортур. Покарання за злочин передбачало залякування («устрашение») і відшкодування завданої майнової шкоди. Це був період відокремленого, на певній території, звичаєвого права. Це право характеризувалося специфікою суспільного життя Запорізької Січі, яке було зумовлене здебільшого військовою демократією [4, с. 562].

Зберегло у той період в Україні своє значення і церковне звичаєве право. Але підпорядкуванням української православної церкви Московському патріарху в Україні спричинило поширення нормативних актів, прийняти ієрархами московської православної церкви. Слід відзначити здійснило вагомий внесок, яке зробило церковне право у застосування процесуальної техніки, а саме: правосуддя мало писаний характер; свідчення почали даватися під присягою, під загрозою відповідальності за не-

правдиві відомості; з'явився інститут представництва; судові витрати почали покладатися на винну сторону [2, с. 19].

Розвиток права взагалі і процесуального права зокрема в Україні у вказаний період характеризується завершенням становлення української національної правової системи та першими спроби кодифікації права. Окремі норми процесуального права містилися в законодавчих актах – в гетьманських універсалах, універсалах генеральної військової канцелярії, в ордерах та інструкціях гетьмана, генеральної військової канцелярії, генерального військового суду [6, с. 74]. У 1722–1723 рр. гетьман Лівобережної України Павло Полуботок видав три універсали, в яких приписувалося усунути недоліки в діяльності судів та вимагалось дотримання інстанційного порядку подання апеляцій. А Інструкція гетьмана Данила Апостола судам від 13 липня 1730 р. встановлювала порядок розгляду справ у полкових, сотенних і сільських судах, види допустимих доказів тощо [7, с. 13]. Після входження України до складу Росії і особливо з початку XVIII ст. в судочинстві почали застосовуватися російські правові акти. Серед них серед велике значення мав іменний указ Петра I від 5 листопада 1723 р. «Про форму суду», який скасовував розшукову форму процесу, а суд визнавався його єдиною можливою формою [8, с. 395, 456]. У 1743 році був підготовлений кодифікований збірник правових норм під назвою «Права по которым судится малороссийский народ». В цьому нормативно-правовому акті норми адміністративного та цивільного процесуального права поділялися за окремими артикулами [9, с. 165, 200]. Відзначальною рисою процесуального права України того часу була відкритість, тобто прилюдність, гласність судочинства. Інститут прилюдності судочинства на теренах України, на відміну західноєвропейських держав, навіть у часи середньовіччя не мав такого обмеження.

Важливим джерелом права, як і в попередні часи, залишилося звичаєве право. При цьому воно зазнало суттєвих змін за формою і змістом. Певних змін норми звичаєвого права зазнали також за широтою та порядком застосування. Положення звичаєвого права, які не суперечили законодавству Московського царства, а згодом Російської імперії, підтверджувалися санкціонуванням державної влади.

Крім того, у XVIII столітті російські форми судочинства і правові джерела починають суттєво змінювати характер процесуальних дій. За українським правовими джерелами суд проходив у змагальній формі, активну роль відігравали обидві сторони. Таким чином вони захищали свої права, доводили свою правоту, мали право самостійно представляти докази та очевидців з метою підтвердження своїх інтересів. Усі стадії процесу проходили відкрито і публічно, що давало можливість робити свідчення і заявляти, клопотатися про винесення судом бажаного рішення [6, с. 105]. Під впливом російські форм судочинства і правових джерел у проведенні слідчих дій починають керуватися інквізиційно-розшуковим процесом, який почав застосовуватися у Московському царстві в кінці XV століття на основі «Судебника» Івана III 1497 р. «Судебник» відзначався закритістю процесу на всіх стадіях, ретельною фіксацією усіх процесуальних дій та усього судочинства. В результаті насадження у судочинстві Гетьманщини інквізи-

ційно-розшукового процесу, публічний виїзд на місце скоєння злочину для проведення попереднього слідства змінюється викликом на слідство для проведення допиту [10, с. 26].

У свою чергу, на території Правобережної України та Західної Волині (до приєднання їх до складу Російської імперії в 1793 та 1795 рр.) найважливішими джерелами права залишались акти центральної влади Речі Посполитої, переробки магдебурзького права, III Литовський статут, а також норми звичаєвого права. Крім того, у 1768–1775 рр. польським Сеймом були затверджені так звані Кардинальні права. Вони гарантували панування католицької церкви та шляхти в усіх сферах життя.

Отже, процесуалізація права на теренах України у середині XVII-кінці XVIII століття проходила спочатку завдяки поєднанню українського звичаєвого права, Руської Правди та нормативних актів Польського королівства і Великого князівства Литовського. Подальший розвиток процесуального права ґрунтується на універсалах гетьманів та полковників, переробках Магдебургського права та російських формах судочинства і правових джерелах.

Список використаних джерел:

1. Стецюк Б. Р. Процесуальне право в Україні: тисяча років історії (X ст. – 20-ті рр. XX ст.). Харків, 2013. 560 с.
2. Атаманчук І. В. Генеза процесуального права України: тенденції, перспективи розвитку: дис. ... канд. юрид. наук : спец.12.00.01. Київ, 2014. 196 с.
3. Довідник з історії України: У 3-х т. К., 1993. Т. 1: А-Й. 239 с.
4. Курило М. П. Історичні передумови та особливості становлення цивільного процесуального права в Україні та світі. *Форум права*. 2013. № 1. С. 557 - 566. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_94
5. Соборное уложение 1649 года: Текст, комментарии/ АН СССР, Ин-т истории СССР, Ленингр. отд-ние; Руководитель авт. коллектива А.Г. Маньков; Подгот. текста Л.И. Ивиной: Комментарии Г.В. Абрамовича и др. Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1987. 448 с.
6. Пащук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782). Львів: Ви-во Львів у-ту, 1967. 178 с.
7. Сиза Н. П. Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Спец. 12.00.09. К., 2002. 19 с.
8. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. Законодательство периода становления абсолютизма. М.: Юрид. лит., 1986. Т. 4. 511 с.
9. Історія держави і права України: підручник / за ред. А.С. Чайковського. К., 2003. 495 с.
10. Слабченко М. Судівництво на Україні XVII-XVIII ст. Харків: Союз, 1919. 39 с.

СТРУКТУРА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Дар'я Вікторівна СОЛОМАХА,

курсантка 2 курсу, 1 групи другого
(магістерського) рівня Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Науковий консультант: к. ю. н. Червякова О.В.

Актуальність проблеми визначення структури складної системи військового права України як специфічної сфери регулювання військових відносин сьогодні є вкрай важливою. Особливої актуальності даному питанню надає збройний конфлікт, що має вияв у тимчасовій окупації частин Луганської та Донецької областей на Сході України, Автономної республіки Крим. Зокрема, необхідність його вирішення, реінтеграції тимчасово окупованих територій, припинення спроби анексії, чисельних порушень прав людини [1, с. 165-166, 168] та інших негативних наслідків. В цьому аспекті вкрай важливим є виділення та розвиток такої галузі права України як військове.

Проблема формування військового права вже неодноразово ставала предметом досліджень науковців. У наявних публікаціях з питань військового права мають місце спроби як визначення внутрішньої будови складної структурованої системи військового права, так встановлення місця та взаємозв'язку відповідної галузі з іншими. В даному дослідженні ми маємо на меті зосередитися на сутнісних ознаках та внутрішній будові військового права.

Погодимося з В. А. Яценко, що військове право України можна розглядати, як своєрідну тріаду у єдності трьох складових: 1) як галузь права, регулюючи певну групу суспільних відносин; 2) як науку (область правознавства); 3) як навчальну дисципліну, пов'язану з викладанням військового права [2, с. 143]. Водночас підтримуємо точку зору Цзянь Чжоу, що військове право з точки зору дисциплінарних властивостей є багаторівневою міждисципліною між юридичною та військовою науками, а також інтегрованою дисципліною, породженою багатьма дисциплінами в системі юриспруденції [3]. Наведений висновок був зроблений при характеристиці військового права Китаю. Ми розуміємо, що історичні та політичні передумови військових правових системи різних країн дуже різноманітні. Існує велика різниця між малими (Бельгія, Данія, Люксембург, Росія) та великими (Франція, Великобританія) державами з традиційною демократією та пост-авторитарними державами (Німеччина, Італія, Польща, Іспанія) [4]. Однак, з точки зору наведених характерних властивостей і визначеної правової природи військового права, висновок цілком застосовний до аналогічної дисципліни, галузі науки та права України.

Отже, теоретичні та практичні складнощі віднесення компонентів військового права, його інститутів до тієї чи іншої галузі вирішуються шляхом визнання об'єктивно існуючої та доктринально визначеної реальності – комплексної галузі військового права із власним правовим режимом. Комплексність військового права пояснюється його багатогранними суспільними відносинами публічного характеру, які складаються у військовій сфері, та наявністю складних правових механізмів у досягненні мети правового регулювання – забезпечення захисту національної безпеки, її суверенітету. З точки зору системи законодавства, військове право – це система правових норм, яка регулює суспільні відносини у секторі безпеки і оборони, тобто суспільні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням інституту військової служби, встановлення правового статусу військовослужбовців та проходження ними військової служби, з метою забезпечення національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави.

Аналізуючи наукові обґрунтування військового права в системі українського права, варто приділити увагу дослідженням П. П. Богуцького, який вважає, що структуру військового права становлять підгалузі, інститути, субінститути, норми права. До підгалузей військового права у своєму дисертаційному дослідженні науковець відносить право військової безпеки і оборони; право військової служби; військово-адміністративне право; військово-соціальне право; військово-господарське право; військово-кримінальне право; міжнародне гуманітарне право. Разом ці підгалузі утворюють норми, які мають ознаки спільної мети правового регулювання однорідних за своєю природою суспільних відносин [5, с. 8-9]. Аналіз вказаних інститутів вказує на можливість виділення у структурі військового права України національного і міжнародного компонентів.

Аналогічну позицію декларує Цзянь Чжоу у своїй книзі «Основи військового права», де проводить всебічний аналіз основних принципів і теорій військового права Китаю. Він висуває концепції «основного військового права» та «міжнародного військового права» в Китаї та навіть у світі. Науковець застосовує новий підхід до вивчення військового права. Структура китайського військового права за його визначенням включає: правові основи військової влади; військове адміністративне право; військове кримінальне право; військову юстицію; інститут національної оборони; інститут військової служби; інститут закону війни; інститут військових операцій у воєнний час; міжнародне військове право [3].

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо підсумувати, що військове право України можна розглядати з точки зору його розуміння як міждисциплінарної науки (поєднує військові та юридичні знання), інтегрованої навчальної дисципліни та комплексної галузі права України, що має складну структуру будови відповідної системи, охоплюючи підгалузі та інститути. При цьому елементи системи військового права України як галузі права є неоднорідними: джерела, принципи, методи та інші ідентифікуючі ознаки дозволяють виділити внутрішнє та міжнародне військове право.

Список використаних джерел:

1. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: через перехідне правосуддя до сталого миру та безпеки України. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 150. С. 161-172. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.208602>. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/208602/213553> (дата звернення: 7.11.2020).
2. Яценко В.А. Військове право: Теоретико-методологічні засади. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С.141-148. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/15_14.pdf (дата звернення 7.11.2020)
3. Цзянь Чжоу. Основи військового права: Китайська перспектива. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-13-6248-4> (дата звернення 7.11.2020)
4. Report on the democratic control of the armed forces: adopted by the Venice Commission at its 74th Plenary Session (Venice, 14-15 March 2008). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)004-e) (дата звернення 7.11.2020).
5. Богуцький П. П. Військове право у системі права України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01.деська національна юридична академія, Одеса, 2009. 24 с.
6. Nolte G. European Military Law Systems. URL: <https://www.degruyter.com/view/title/15016> (дата звернення 7.11.2020).

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄВРОПІ

Олена Василівна ТУРУТА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії Харківського
національного університету радіоелектроніки
<https://orcid.org/0000-0002-1089-3055>*

Оксана Олегівна ЖИДКОВА,

*старший викладач кафедри філософії
Харківського національного університету
радіоелектроніки
<https://orcid.org/0000-0002-9045-3243>*

Олексій Петрович ТУРУТА,

*кандидат технічних наук, доцент, доцент
кафедри програмної інженерії Харківського
національного університету радіоелектроніки
<https://orcid.org/0000-0002-0970-8617>*

Нові цифрові технології, такі як інтернет речей (IoT), штучний інтелект, передова робототехніка і автономні системи призводять до створення нових продуктів і послуг, відкривають нові можливості для нашої економіки і суспільства. Штучний інтелект (ШІ) вже став частиною нашого життя – це не наукова фантастика. Додатки ШІ надають широкий спектр вирішення різних завдань, що дозволяє поліпшити різні сфери діяльності людини. Додатки штучного інтелекту можна знайти в багатьох аспектах нашого життя, від сільського господарства до промисловості, зв'язку, освіти, фінансів, електронного уряду, послуг, виробництва, медицини та транспорту.

У міру того як світ, в якому ми живемо, швидко стає переповненим великою кількістю різних кіберфізичних систем – машинами або механізмами, керованими все більш інтелектуальними комп'ютерними алгоритмами, з'являється все більше коло правових питань, які потребують пересмислення і адаптації до нових реалій. У суспільстві виникла необхідність враховувати можливі ризики, пов'язані з такими системами, отже, стають неминучими питання регулювання розробки та використання систем штучного інтелекту. Питання державного регулювання актуалізувалося у зв'язку з тим, що, хоча штучний інтелект пропонує безліч переваг, експертами висловлюються побоювання щодо його етичних, правових і економічних наслідків, щодо загрози негативного впливу на основні права людини. Наприклад, ШІ може представляти серйозний ризик для прав користувачів на конфіденційність і захист особистих даних, також може підвищити рівень дискримінації, коли алгоритми або системи навчаються з використанням зміщених наборів даних. Серед інших поширених побоювань – це

знищення робочих місць на ринку праці, поширення дезінформації та створення автономної зброї. Таким чином, держави світу зіткнулися, з одного боку, з необхідністю вироблення плану мінімізації негативних наслідків від використання штучного інтелекту і, в той же час, з іншого боку, бажанням і необхідністю сприяти його розвитку і впровадженню в усі сфери діяльності людини.

Багато країн світу розробили свої національні стратегії штучного інтелекту (Німеччина, Франція, Великобританія, США, Естонія, Данія, Швеція, Литва, Польща, Норвегія та ін.). Оскільки Україна в цьому питанні знаходиться все ще на початковому етапі і не має подібної стратегії, то для нас вкрай важливо вивчити передовий досвід інших країн. Зважаючи на те, що ЄС сьогодні вважається лідером у створенні всеосяжної етичної основи для штучного інтелекту, то розглянемо, зокрема, підхід країн Європейського Союзу до розширення досліджень і впровадження ШІ, а також політику його правового регулювання.

Так, у Великобританії Комітет з питань штучного інтелекту Палати лордів заявив про важливість мінімізації ризиків і формування довіри до інструментів штучного інтелекту. Тому впровадження будь-якої системи ШІ, яка може зробити істотний вплив на життя людини, прийнятне тільки в тому випадку, якщо вона може дати повне і задовільне пояснення рішенням, які прийме [1]. Європейський парламент у своєму звіті по ШІ за 2016 рік зазначає, що «завжди повинна бути можливість обґрунтувати будь-яке рішення, отримане за допомогою штучного інтелекту, яке може істотно вплинути на життя одного або кількох людей» і «звести обчислення системи ШІ до форми, зрозумілої людям» [2]. У своїй спробі виробити людиноцентричний підхід до всіх процесів штучного інтелекту, Європейський парламент заявив про свій намір оновити існуючі рамки відповідних етичних принципів ЄС, що базуються на європейських цінностях і потребах користувачів.

В Європі розвинена індустрія штучного інтелекту, і країни ЄС продовжують наголошувати на важливості об'єднання зусиль і створення єдиного «Європейського альянсу штучного інтелекту» (European AI Alliance). Він розглядається як засіб підвищення конкурентоспроможності з такими країнами, як США і Китай, і забезпечення поваги «європейських цінностей». У квітні 2018 року Європейські країни підписали Декларацію про співпрацю в галузі штучного інтелекту (Declaration of cooperation on Artificial Intelligence). Роком раніше, ще в січні 2017 року Європейський парламент доручив Європейській комісії оцінити вплив штучного інтелекту і дати рекомендації щодо внесення змін до цивільно-правового законодавства, що регулює сферу робототехніки (European Parliament resolution with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics) [2].

Створення етичного кодексу для інженерів-робототехніків, спонукало Європейську Комісію заснувати групу експертів високого рівня для збору експертних даних і розробки керівних принципів з етики штучного інтелекту. Перший значний крок щодо врегулювання штучного інтелекту в ЄС був зроблений в 2018 році, коли Європейська комісія опублікувала страте-

гію штучного інтелекту для Європи (Artificial Intelligence for Europe). Стратегія пропонує 3 основні цілі:

- розширення технологічного та промислового потенціалу ЄС і впровадження штучного інтелекту в економіку за допомогою приватного і державного секторів;
- підготовка до соціально-економічних змін, викликаним ШІ, і заохочення модернізації системи освіти і навчання;
- забезпечення належної етичної і правової бази, заснованої на європейських цінностях відповідно до Хартії основних прав Європейського Союзу [3].

Наступним важливим кроком по врегулюванню штучного інтелекту стала публікація Етичних рекомендацій для «надійного ШІ» (Ethics guidelines for trustworthy AI) в квітні 2019 року. Основний принцип даних рекомендацій полягає в тому, що ШІ повинен бути орієнтований на людину, тобто системи штучного інтелекту повинні розроблятися, використовуватися і контролюватися, забезпечуючи дотримання основних прав людини. «Надійний» ШІ вимагає, щоб алгоритми були безпечними, надійними і досить стійкими, щоб справлятися з помилками або невідповідностями на всіх етапах життєвого циклу системи штучного інтелекту [4].

Також В ЄС велика увага приділяється захисту даних і конфіденційності. У травні 2018 року набрав чинності Загальний регламент щодо захисту даних (GDPR) – широкомасштабний регламент, призначений для посилення і уніфікації захисту даних для всіх осіб в ЄС. Він розширює сферу дії закону про захист даних ЄС на всі іноземні компанії, які обробляють дані резидентів ЄС. Таким чином, всі зацікавлені сторони в області штучного інтелекту повинні беззастережно дотримуватися Загальних правил захисту даних (GDPR), їх вважають найсуворішим законом про конфіденційність і безпеку в Європі і в світі. Це регулювання є важливим кроком до зміцнення основних прав в епоху цифрових технологій (захисту фізичних осіб у відношенні обробки персональних даних) і спрощення ведення бізнесу за рахунок уніфікації правил для компаній і державних органів на єдиному цифровому ринку [5].

У лютому 2020 року Європейська комісія опублікувала Білу книгу зі штучного інтелекту: європейський підхід до досконалості і довіри (White Paper On Artificial Intelligence - A European approach to excellence and trust), в якій пропонуються численні заходи і варіанти політики для майбутньої нормативної бази ЄС для штучного інтелекту [6]. Комісія також підготувала звіт про наслідки для безпеки і відповідальності штучного інтелекту, Інтернету речей та робототехніки [7].

Підводячи підсумок, можна розглядати регулювання штучного інтелекту як стратегічну мету для ЄС і як можливу історію успіху. Регулювання може стати ключем до забезпечення правової визначеності та гарантії дотримання прав людини в епоху цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Government response to House of Lords Artificial Intelligence Select Committee's report on 'AI in the UK: ready, willing and able?'. ISBN 9781528606073, CCS0618948288 06/18, Cm. 9645 <https://www.parliament.uk/documents/lords-committees/Artificial-Intelligence/AI-Government-Response2.pdf>
2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html
3. European Commission. (2018). Communication Artificial Intelligence for Europe. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN>
4. AI HLEG. (2019). Ethics guidelines for a trustworthy AI. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>
5. Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation, GDPR). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
6. European Commission. (2020). White Paper On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, Brussels, 19.2.2020, COM(2020) 65 final. https://ec.europa.eu/info/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en
7. European Commission. (2020). Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics. COM/2020/64 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?qid=1593079180383&uri=CELEX%3A52020DC0064>

Гуманітарно-правові аспекти розвитку особи, суспільства, держави

ІНТЕНЦІОНАЛЬНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ ПУБЛІЧНОЇ ЯК ПОЗИТИВНА СВОБОДА

Людмила Анатоліївна ВАСИЛЬЄВА,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
<https://orcid.org/0000-0003-1183-6471>*

Наталія Сергіївна КОРНІЙ,

*аспірантка кафедри філософії та суспільних
наук Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

У сучасному співіснуванні людей саме публічність набуває статусу суспільного контролю над упорядкуванням та дисципліною, виступає гарантом гармонічного співбуття людей. Саме у публічному просторі людина може в повній мірі продемонструвати рівень своєї позитивної свободи, розкриваючи її через інтенціональну правосвідомість. Очевидно, що в сьогоденні публічний простір вирізняється своєю хаотичністю та невизначеністю в окремих питаннях щодо кризових ситуацій, саме тому важливим для навколишнього середовища людини публічної стає інтенсивна стратегія співучасті, що сприяє збереженню гуманістичних ідеалів, принципів, високого рівня культури поведінки у всіх сферах буття, порядку, дисципліни та закону.

На нашу думку, інтенціональна правосвідомість людини через її публічну адаптованість може стати тим затребуваним важелем регуляції соціального контролю сучасного інформаційного простору в кризових умовах, оскільки перебуває в границях позитивної свободи людини публічної.

Проблема свободи завжди була в центрі уваги філософів. У сучасній філософській літературі досить багато робіт щодо осмислення концепту свободи як «свободи від» і «свободи для».

В класичний період, наприклад, німецької філософії (зокрема, у І. Канта) негативна свобода («свобода від») тут представлялася у вигляді своєрідного апріорі, оскільки постає як припущення можливості існування необмеженої індивідуальної свободи, як невід'ємне природне право людини. «В основі цієї спроби лежить принцип «розумності» такого соціального устрою (а «розумність» притаманна не всім, а тільки окремим, найбільш розвинутим особистостям), то відтак уможливорюється примус щодо тих, хто ще неосвічений, нерозвинений, не відповідний своїй природі. Це спричи-

нює деспотію в будь-якій формі, хай навіть і під виглядом демократичного правління» [4, с. 2]. Свободу в її негативному аспекті (як «свободу від») в теперішній наш час перестали вважати абсолютною цінністю. Сучасне суспільство та людина публічна «згодні поступитися частиною своєї свободи заради того, щоб відчувати себе захищеними від зовнішніх викликів...свобода не лише надає більше можливостей для власної ініціативи, але й потребує певної плати за неї: брати на себе відповідальність за прийняті рішення, зважати на можливість невдачі, перебувати в полі постійного ризику існування» [4, с. 3].

Позитивна свобода як самореалізація («свобода для») теж має свої застереження – надмірна активність людини публічної може перетворитися на антисоціальну поведінку, при цьому самореалізація людини публічної постає тут чимось негативним щодо самого суспільства. Звідси логічним буде висновок, що вкрай необхідні обмеження такої свободи, зокрема етичні, естетичні або гуманістичні.

Розвинена інтенціональна правосвідомість людини публічної може стати таким регулятором. Інтенціональність – основне поняття феноменології Е. Гуссерля, який запозичив це поняття у Ф. Brentano і зазначив його фундаментальною особливістю феноменологічної свідомості, яка відноситься до предметності об'єкта. Інтенціональність існує у вигляді єдиної структури акту покладання (ноезіс) і предметного змісту (ноеми), при цьому останній не залежить від існування предмету чи його даності. М. Мерло-Понті розглядає поняття інтенціональності не тільки як особливість актів пізнання, а як фундаментальне відношення людини до світу.

Інтенціональність – одне з центральних понять аналітичної філософії та феноменології, яке встановлює особливе відношення між свідомістю, мовою і світом. Така спрямованість на зовнішнє повинна в повній мірі демонструвати публічний характер правосвідомості сучасної людини та проявлятися в її позитивній свободі, через окреслену відповідальність та розуміння усіх наслідків. Так, на прикладі пандемічного захворювання, інтенціональним об'єктом правосвідомості є система засобів та дій, які направлені на виживання усього людства. При цьому саме публічність стає середовищем вільного прояву цього затребуваного прагнення та акумулятором усіх допустимих правових, економічних, соціально-гуманітарних зусиль сьогоденної людської спільноти.

Таким чином, інтенціональна правосвідомість людини публічної може бути в повній мірі спрямованою на певний об'єкт життєвого простору. Можливо, навіть спрямованою на те, що раніше і не було явним, доступним, відкритим. За таких умов у людини з'являються нові цінності, цілі, розуміння себе та природи свого саморозвитку, і найголовніше, по-іншому формується відчуття відповідальності перед собою та Іншими. По-суті, усвідомлення індивідом відповідальності перед суспільством, людством є розумінням сутності обов'язку і значення цінності кожного окремого вчинку, який залежить від поведінки кожного та впливає на процес загального суспільного виживання. Саме за рахунок підвищеного рівня публічної комунікації та розвитку інтенціональної правосвідомості може відбуватися певна ціннісна деформація суспільства та природи людини публічної, а в кінце-

вому рахунку, повне усвідомлення про бездіяльність та хибне уявлення про неправомірну поведінку, або законність та правомірність окремих обов'язкових дій кожної окремої людини в сучасному інформаційному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Гуссерль Э. Картезианские размышления / пер. с нем. В. И. Молчанова. М. : Академический проект, 2010. 229 с.
2. Васильева Л. А. Публічність і право як відкриті автентичні системи сучасного суспільства. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 355–360.
3. Кант И. Сочинения в 6 т. / пер. с нем. ; АН СССР, Ин-т философии ; под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана. Т. 3. М. : Мысль, 1964. 799 с.
4. Лях В. В. Соціальні, особистісні та екзистенційні виміри свободи. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К.: Центр духовної культури, 2004. № 44. С. 1–14.
5. Мерло-Понти М. Видимое и невидимое: включая рабочие записи / пер. с фр. О. Н. Шпараги ; под ред. Т. В. Щитцовой ; послесл. Б. Вальденфельс. Мн. : Логвинов, 2006. 398 с.
6. Мотрошилова И. В. Интенциональность. Новая философская энциклопедия: В 4-х томах. Т. II / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предис. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. М.: Мысль, 2010. С. 133–134
7. Brentano F. Psychology From an Empirical Standpoint/F. Brentano//Ed. By Linda L.McAlister.-London: Routledge, 1995. 448p.
8. Vasylieva L. The phenomenon of publicity in the modern communicative space of society (philosophical and anthropological aspect). *Філософія в сучасному світі* : міський міжвуз. наук.-практ. семінар (м. Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 121–124.

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,

*слухач магістратури факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

В Україні протягом останнього часу відбуваються значні зміни у всіх без винятку сферах суспільного життя. Слідом за змінами політичного спрямування та поступовою соціально-економічною інтеграцією України в бік розвинених та демократичних країн Західного світу, вітчизняна галузь освіти теж отримала своє якісне та всебічне зростання.

Не стала винятком у цих процесах і галузь правознавства, де у сфері вищої юридичної освіти з'являється все більше і більше можливостей для отримання студентами корисних знань та здобуття ефективних навичок для їх реалізації під час майбутньої трудової діяльності. В контексті цього питання слід також зазначити, що проблематика якісного покращення навчального процесу у вищих навчальних закладах нерозривно пов'язана зі сферою наукових досліджень та теоретичних розробок, що здійснюються здебільшого на базі тих самих вищих навчальних закладів.

Отже, проблема успішного поєднання навчального процесу з науково-дослідною роботою, а також своєчасне впровадження актуальних наукових результатів до процесу надання освітніх послуг є ключовим фактором ефективності будь-якого закладу вищої освіти. На практиці подібне можна реалізувати, наприклад, створенням навчально-методичних вказівок, посібників та рекомендацій застосувального характеру, які б ґрунтувалися на наукових працях вчених та дослідників.

Поруч із наведеними вище проблемами, свого нагального вирішення потребують також і питання матеріально-технічного та інформаційного забезпечення повсякденної діяльності вищих юридичних навчальних закладів. Адже доведеним є той факт, що діяльність навчальних закладів є мало-ефективною без впровадження та використання високих технологій.

Станом на сьогоднішній день юридична освіта в Україні, як і в попередні часи, має величезний попит. Відомо, що бути юристом з давніх-давен було дуже престижною справою. Цей факт знаходить своє підтвердження ще у античні часи існування Стародавнього Риму. Наприклад, тоді жили та яскраво творили численні талановиті правознавці того часу, головною зброєю яких були їх ораторська майстерність, а також гарне знання законів.

Наразі Україна збагачена своїми власними правовими школами, які хоч і не мають всесвітньої популярності, проте, цілком зможуть надати особам, що там навчаються, доволі якісний набір юридичних знань, умінь та навичок, які називаються компетентностями.

Протягом останніх років, незважаючи на величезну кількість осіб, що отримали вищу юридичну освіту, випускникам навчальних закладів часто

вдається знайти гідне працевлаштування. Величезний та, здається, безкінечний попит на обізнаних молодих юристів, по-перше, вкотре доводить тезу про те, що гарний юрист завжди зможе знайти собі престижну роботу. По-друге, цей порівняно високий рівень подальшого працевлаштування свіжих спеціалістів свідчить про доволі непоганий рівень освітньо-професійної підготовки майбутніх кадрів у вищих юридичних навчальних закладах України.

Завдяки своїй плідній науково-дослідній роботі, а також бережливому ставленню до освітнього процесу, викладачі та інші працівники українських юридичних вишів змогли зберегти і примножити усі ті досягнення, якими наразі володіє юридична освіта і наука. Поруч із цим, останнім часом спостерігається якісне і кількісне зростання різноманітних наукових заходів, студентських конференцій, навчально-дискусійних клубів і програм обмінів. Сьогодні українські студенти активно використовують ті можливості, що їм надає у тому числі і європейська інтеграція України, задля того, аби навчатися та стажуватися за кордоном, зокрема, й за магістерськими програмами.

Узявши на себе зобов'язання довести якість процесу надання вищої освіти в Україні до найвищих стандартів розвинених країн світу, українська влада разом із небайдужими співробітниками освітньої галузі поступово покращує вітчизняний освітній процес. Серед результатів злагодженої діяльності науково-викладацьких колективів юридичних вишів, що відбувається за допомогою фінансування західних партнерів України, можна виокремити гарно укомплектовані актуальною літературою бібліотеки, сучасні комп'ютерні класи, а також численні аудиторії, що оснащені за останнім технологічним трендом. Взагалі рівень технологічності навчального процесу у конкретному освітньому закладі є одним із ключових елементів ефективності роботи усього вишу, а також позитивно впливає на репутацію такого навчального закладу.

Однією із найгостріших проблем серед тих, що потребують свого негайного вирішення, виділяють незадовільне поєднання процесу надання освіти з подальшим працевлаштуванням осіб, які закінчили вищий навчальний заклад. Частково ця проблема є наслідком того, що далеко не всі вищі юридичні навчальні заклади мають зобов'язання з працевлаштування своїх колишніх студентів. Навіть з-поміж державних вишів, де студенти навчаються лише за бюджетні кошти, рівень подальшої підтримки випускників у початковому будівництві їх кар'єри є дуже різним.

Іншою не менш серйозною проблемою вітчизняної вищої юридичної освіти є існуючі наразі труднощі та перепони із застосуванням отриманих в університетах знань у практичній правозастосовчій діяльності. Річ у тім, що гарне знання вітчизняного законодавства є лише половиною успіху для юриста, бо другу половину складає вміння правильно підбирати норми цього законодавства для вирішення конкретної справи та вірно ці правові акти застосовувати.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми могло б стати не тільки фокусування уваги та ресурсів вищих навчальних закладів на викладанні того чи іншого юридичного предмета на високому рівні, але й приділення

належної уваги формуванню у майбутніх юристів загального світогляду, що був би заснований на високих моральних цінностях. Також формуванню має підлягати правова культура студентів, аби вони стали високоінтелектуальними особами, які мають повагу до загальнолюдських цінностей та бажання ці цінності захищати.

Останнім часом серед вітчизняних науковців почала розповсюджуватися думка про те, що отримання особами вищої юридичної освіти у «поліцейських академіях», тобто навчальних закладах, що підпорядковані системі МВС, є негативним явищем.

Проте, як слушно зазначає більшість відомих правознавців, така думка є хибною та необ'єктивною. Адже володіння юридичними знаннями є ключовою справою для працівника поліції, зокрема, слідчого, який за відсутності в нього юридичної освіти не зміг би виконувати свої професійні обов'язки, що вимагають від нього відмінного знання вітчизняного законодавства та вміння користуватись цими знаннями на практиці. Також слід додати, що у процесуальних провадженнях повинен бути дотриманий принцип рівності сторін, якого не буде, якщо слідчі Нацполіції, які розглядають понад 93% усіх кримінальних справ, за відсутності в них правової освіти не зможуть правильно кваліфікувати справу.

Таким чином, на даному етапі свого існування вища юридична освіта в Україні стоїть на порозі вирішення багатьох проблем. Незважаючи на ті певні досягнення, яких вдалося заробити чесною та самовідданою працею науково-педагогічних колективів вітчизняних правничих шкіл, такі питання як ефективна організація роботи українських вишів, а також правове забезпечення цієї роботи є одними з першочергових для вирішення.

Завдячуючи допомозі, яка була надана юридичним навчальним закладам з боку урядів та некомерційних організацій західних країн, було покращене становище правових закладів вищої освіти. Проте, задля посправжньому дієвого функціонування згаданих закладів освіти в Україні повинна бути створена власна система належного забезпечення закладів освіти усім необхідним.

МАНЕРИ ПОВЕДІНКИ У МОРАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Ольга Петрівна ПРОЦЕНКО,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та суспільних наук
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
<https://orcid.org/0000-0002-4085-4276>*

Максим Євгенович ЖИДКО,

*кандидат психологічних наук, доцент,
декан гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Манери поведінки формуються та удосконалюються під впливом правил етикету, або вимог гарного тону, які мають конкретно-історичний характер та обумовлюються розвитком культури й цивілізаційними перетвореннями взагалі.

Правила етикету сприяють появі візуально вираженого різновиду соціальної активності людини. Ця активність являє собою відносно стійку цілісність, що поєднує в собі вчинки, дії, а також способи дій. Призначена для зовнішнього оформлення усіх видів взаємодії, така соціальна активність буде іменуватися надалі «етикетною поведінкою».

Етикетна поведінка будується на комплексі стереотипів, зразків, моделей, завдяки яким матеріалізуються, набувають видимих, а іноді і видовищних публічних форм організованість і погодженість індивідуальних вчинків та дій. Етикетна поведінка також тісно пов'язана з сумісними діями людей і являє собою такі його форми, що зумовлені суворою регламентацією, мається на увазі соціальна процедурність, ритуал, церемоніал, в яких певним чином «існує» морально-правова нормативність. Манери поведінки, як складові етикетної поведінки, відповідають сформованими в суспільстві пристойностям, умовностям, які забезпечують дисципліну, порядок та погодження завдяки вимогам моралі і права. Саме вони забезпечують виконання не тільки ввічливих та делікатних форм поведінки громадян, але і додержання ними загальнолюдських ціннісних параметрів спілкування, а саме толерантності, компромісу, санітарії та гігієни, особливо в публічному просторі та в екстремальних ситуаціях, які ми споглядаємо в теперішній час пандемії. Так, деякі прості манери поведінки набувають великого значення не тільки для забезпечення здоров'я окремої людини та оточення, але й для виживання всього людства (носіння масок, додержання дистанції, обмеження контактів, тощо).

Етикетна поведінка може розглядатися не тільки як зовнішня форма спілкування, а і як затребувана комунікація в широкому сенсі. Вона являє собою обмін інформацією, чекання інформації, посилення на інформацію та засвоєння інформації. Це активність, яка завжди йде від суб'єкта. Вона не стихійна, а витончена культурою, досвідом соціальної взаємодії і напрямком на суверенність іншого й інших. Крім того, вона створює ситуацію, подією. Цю особливість етикетної поведінки проявляє характеристика самого вчинку, яка була свого часу дана М. М. Бахтіним: «Нехай я наскрізь бачу дану людину, знаю і себе, але я мушу вразитись правдою нашої взаємини, правдою нашої єдності, яка нас об'єднує та єдиною подією» [1, с. 94].

Манери, що складають етикетний напрям вчинків і дій, створюють кожного разу все нову і нову картину поведінки, а також можуть вільно варіювати залежно від ситуації, набуваючи нових окремих характеристик. У цій своїй своєрідності етикетна поведінка може використовуватися для прогнозування й конструювання окремих кризових ситуацій. Саме тому етикетні прийоми поведінки використовуються однозначно в досягненні погодженості та взаєморозуміння в професійній сфері – в організаціях, на виробництві, в підприємницькій діяльності. Етикетна імперативність в таких випадках одержує статус адміністративних норм, інституційних правил, різного роду актів та законів правового регулювання.

Етикетна поведінка присутня в різних соціальних сферах і певною мірою використовується суб'єктами діяльності. Як відносно самостійну галузь можна виокремити повсякденну етикетну поведінку особистості, яку повинний опанувати кожен учасник соціального процесу. Це ті етикетні технології, що забезпечують відповідне часу культурне й цивілізоване перебування в соціумі. Вони будуються на основі елементарних прийомів, починаючи від санітарно-гігієнічних навичок і закінчуючи системою «соціальних прогладжувань», в які на думку Е. Берна, грають люди [2]. Це прояви умовної ввічливості на зустрічах з людьми знайомими, малознайомими та чужими. Завдяки одиницям етикетної поведінки проявляються універсальні культурні зв'язки, наприклад, сусідство чи гостинність. Етикетна поведінка входить у звичку, як таке, що саме собою зрозуміле, однак стає можливою тільки через систему тривалих тренувань, навчань. Така поведінка належить до розряду неусвідомленого, у тому розумінні, що над нею можна й не замислюватись, не міркувати.

Існує сталий набір одиниць такої етикетної поведінки для заздалегідь обговорених ситуацій. Дії та вчинки в такому випадку стійкі, мимолітні, вільні, але вони обов'язкові, тому й викликають реакцію з боку оточення. Це те, що являє собою ввічливе та делікатне ставлення до Іншого і що, на думкою М. Фуко, є своєрідною «турботою про себе», а саме моральним підґрунтям особистої безпеки [3]. За таких умов порушення правил етикету викликає не тільки моральне осудження з боку соціуму, але й кваліфікується як правопорушення. Трохи інакша етикетна поведінка присутня в соціально значущій офіційній сфері. До неї належить ієрархічний етикет, який супроводжує спілкування, зв'язки й контакти в системі ділових відносин. Порушення таких правил можуть ототожнюватися з порушенням законів адміністративного права та викликати різного роду покарання.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. К философии поступка. *Философия и социология науки и техники*: Ежегодник. М., 1986.
2. Берн Е. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. СПб, 1992.
3. Фуко М. История сексуальности Забота о себе. К.: Дух и литера, 1998.

Проблеми теорії та практики приватного права в Україні

UKRAINE'S PLACE IN THE INTERNATIONAL TRANSPORTATION MARKET

Anastasiia Volodymyrivna MATVIEIEVA,

*PhD. in Law, Senior Researcher,
Associate Professor of the Law department (702)
National Aerospace University H. E. Zhukovsky
«Kharkiv Aviation Institute»
<https://orcid.org/0000-0002-6276-6912>*

Given Ukraine's extremely advantageous geographical and geopolitical location, its impact on international traffic should be greater.

International transport corridors connecting European countries with their strategic trading partners play an extremely important role in the development of the international transport sector. The transport corridors determine the priority areas for the development of world transport cooperation and cooperation between Ukraine and its western neighbors in the coming years. Thus, transport is an important factor in the development of international trade and cooperation, as well as integration processes.

Today, improving the transport infrastructure of future EU members and developing cooperation in the field of transport with neighboring regions are fundamental tasks for our country.

Ukraine has the highest transit rating in Europe, which is why it has all the opportunities for intensive entry and obtaining a certain priority in the international, primarily European arena of international transport, as well as for the development of a network of international transport corridors and significant profits.

It should be noted that international transport corridors are of great importance for Ukraine's national security. It is necessary to state the fact of impossibility to ensure the national security of Ukraine in isolation, relying only on one's own efforts. That is why the role of foreign policy means of ensuring national security is growing significantly.

It is necessary to agree with those scientists who consider the system of ensuring the safety of transport corridors as part of the system of ensuring the transport safety of the state, which is part of the system of ensuring its national security.

Given the benefits of international transit, any country does its best to make corridors pass through its territory (a clear example is Russia). At the same time, transport corridors are important not only for profit, but for are a factor that significantly affects the national security of the state.

Of course, without the implementation of domestic legislation to the requirements of international law, EU law, the development and effective and safe operation of international corridors in Ukraine is impossible. At the same time, the national legislation in this area is rather weak.

Strengthening and deepening cross-border cooperation with neighboring countries is a priority of Ukraine's foreign policy today. This will lead to Ukraine's active position in international trade, integration of national economic systems and legal integration (as one of the important prerequisites for economic), as well as strengthening the processes of international division of labor.

International transit affects Ukraine's national interests in the domestic political sphere. The transport corridors available today cross the territory of Ukraine and connect almost all its regions, are an integral part of its transport system.

In all historical epochs, the development of transportation has completely depended and still depends on the policy of the state in this direction, ie on the national transport policy. Therefore, it is important today to develop such areas of national transport policy that would allow as quickly and efficiently as possible to become a full-fledged part of the international transportation market, and to maintain such positions in the future.

As R.P. Boychuk rightly emphasizes, the main task is to clearly define and systematize the legal regulators in the field of transport, in particular, to determine the mechanism of their regulatory action, the competence of authorized bodies to apply them, which, in turn, will more accurately predict the outcome. Such regulatory influence to reconcile different interests in the management process and overcome conflicts that may arise [1, p. 67].

The signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU gave a new impetus and content to the development of international transport and set new challenges for national transport policy. First of all, it should be noted that Article 367 of the Agreement establishes the main directions of European transport policy in the framework of cooperation with Ukraine: expanding and strengthening cooperation in the field of transport in order to promote the development of stable transport systems; promoting efficient and safe transport, as well as intermodality and interoperability of transport systems; making efforts to strengthen basic transport links between the territories of the Parties [2].

In accordance with the provisions of Art. 369 of the Agreement, this cooperation covers the following areas:

(a) the development of a sustainable national transport policy, covering all modes of transport, in particular with a view to ensuring efficient and safe transport systems, and promoting the integration of transport initiatives into other policies;

(b) development of sectoral strategies based on national transport policy (including regulatory requirements for the modernization of technical equipment and fleets to meet the highest international standards) for road, rail, river, sea and air transport, as well as intermodality, taking into account the tim-

ing and main stages of implementation, administrative responsibilities and financial plans;

(c) the development of a multimodal transport network linked to the Trans-European Transport Network (TEN-T) and the improvement of infrastructure policy to better identify and evaluate infrastructure projects for different modes of transport. Development of financing strategies aimed at maintaining, eliminating barriers to capacity and developing incomplete infrastructure, as well as enhancing and promoting private sector participation in transport projects in accordance with Annex XXXIII to this Agreement;

(d) Accession to relevant international transport organizations and agreements, in particular procedures for ensuring the strict application and effective implementation of international transport agreements and conventions;

(e) scientific and technical cooperation and exchange of information for the development and improvement of transport technologies, such as intelligent transport systems;

(f) promoting the use of intelligent transport systems and information technology in the management and use of all modes of transport, and supporting intermodality and cooperation in the use of space systems and the implementation of commercial solutions that facilitate transport.

Further areas of cooperation in the field of transport should be expanded, as they cannot be limited to the European vector, which is, of course, a priority.

However, we should also talk about a number of challenges that arise along the way. For further cooperation it is necessary to provide the state with conditions for equal access to the transport market of transport operators, creation on the basis of public-private partnership of transport operators interested in increasing the volume and efficiency of transport and attracting private railway carriers.

It is unfortunate that Ukraine's role as a transit country is now diminishing. The main factors in this are: Russia's targeted policy of excluding Ukraine from transit flows; insufficient pace and volume of transport infrastructure development, unsatisfactory transport and operational condition of roads, 90% of which need reconstruction or repair, the average speed on the roads of Ukraine is 2-3 times lower than in Western European countries, on domestic roads becomes economically unprofitable operation of modern cars with improved technical and environmental characteristics.

Also unsatisfactory is the condition of railway tracks, sections of which have become unsatisfactory and are subject to replacement due to age and long-term operation; lack of proper service and attention to the urgent needs of customers by state transport monopolies and state regulatory authorities and services; inconsistency of the tariff policy of Ukrzaliznytsia and sea trade ports of Ukraine, their direct lobbying of the interests of certain commercial structures. Excessive complexity and duration of border crossing procedures, as well as insufficient capacity of border crossing points; lack of consistent state policy on the development of Ukraine's transit potential and development of the priority transport network [3, p. 62].

Ukraine is central to the Pan-European Road and Rail Corridors network. The EBRD and the EIB provide investment financing to improve these and other major transport infrastructure. It is very important not to lose these leading positions. To do this, it is necessary to make the development of the transport sector a priority for the coming years and, having studied the experience of developed countries, to create their own model of building a powerful transport system of the state.

References:

1. Boychuk R. Legal support of the system of state regulation of economic relations in Ukraine. *Ukrainian commercial law*. 2005. № 6. P. 67.
2. Ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Law of Ukraine of September 16, 2014 № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
3. Mykhailychenko K.M. Restoration of transit potential as a factor in increasing the competitiveness of Ukraine. *Strategic priorities*. 2015. № 4. Pp. 59–65.

СТРОК ДІЇ УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ

Тетяна Ігорівна БРОВЧЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0002-2095-8887>*

На перший погляд це питання видається неважливим. Але це не так. Передусім виходитимемо з того, що ми маємо справу з установчими документами юридичної особи. Якщо так, то у відсутність юридичної особи немає сенсу вести мову про її установчі документи. Тому логічно припустити, що установчий документ діятиме з моменту виникнення юридичної особи. Останнім є її державна реєстрація, а тому з цього моменту починається строк дії її установчого документу. Це так і є стосовно статуту або положення, однак це не так стосовно засновницького договору.

Засновницький договір хоч і є установчим документом юридичної особи, але за своєю природою залишається договором. Відповідно до ст.631 ЦК строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору. Договір набирає чинності з моменту його укладення. А згідно ч.1 ст.638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх його істотних умов.

Певні корективи вносять до цього питання ст.640 ЦК, за частинами 2 та 3 якої, якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії. Договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення. В цьому контексті можна припустити, що такою «іншою дією» є державна реєстрація юридичної особи.

Варто згадати й ст. 212 ЦК, відповідно до якої особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити настання або зміну прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (відкладальна обставина). Проте сторони засновницького договору не можуть вважатися такими, яким невідомо, чи настане та обставина, з якою пов'язуються їх права та обов'язки. Адже вони саме цього прагнуть – це їх мета, до якої вони рухаються. І наступним кроком створення господарського товариства є його державна реєстрація.

Щодо форми засновницького договору, то відповідно до ч.1 ст.87 ЦК для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Про просту письмову форму засновницького договору пов-

ного та командитного товариств йдеться й у ч. 1 ст. 120 та ч. 1 ст. 134 ЦК. Тому ч. 3 ст. 640 ЦК в цих випадках не застосовуватиметься.

Виходить, що для строку дії засновницького договору має діяти правило ч. 1 ст. 638 ЦК. І права та обов'язки сторін цього договору не можуть не виникати саме з моменту досягнення згоди між ними, а не з моменту державної реєстрації товариства. Адже сторони договору зобов'язуються один перед одним діяти і по створенню товариства, і після його створення.

Однак в цьому разі виникає неподолана складність з тим, що цей договір хоч і вважається укладеним з моменту його підписання сторонами, але як установчий документ товариства він не може виникати з цього моменту. В якості установчого документу він буде діяти лише після державної реєстрації товариства.

Відтак, складається не така проста ситуація: засновницький договір укладається з одного моменту, а стає установчим документом з іншого. Тобто, спостерігається його певна трансформація.

Ще складніше з установчим актом, який, як слідує з ч. 3 ст. 87 ЦК, може міститися в заповіті. Відомо, що ті розпорядження, що містяться в заповіті, зокрема, стосовно створення установи, мають відбутися у певні строки, бо прийняття спадщини здійснюється протягом 6 місяців після відкриття спадщини (ст. 1270 ЦК). З прийняттям спадщини й оформленням прав на неї, в тому числі стосовно майна, яке заповідач хотів би передати установі, що мала створюватись спадкоємцем або спадкоємцями, заповіт вже не діятиме. Однак установа як юридична особа повинна мати установчий документ, який би діяв протягом всього часу її існування.

Крім того, немає сумніву, що в заповіті може міститися лише воля заповідача на утворення установи через передання їй майна спадкоємцем. Однак в заповіті не передбачається зміст установчого документу цієї установи з визначенням того, які в ній будуть органи та як вони вирішуватимуть питання управління установою.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 ; НАН України ; Ін-т екон.-прав. досліджень. Донецьк, 2006.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за ЦК України. *Право України*. 2014. № 2. С. 70-79.
4. Татьков В. І. Правова природа, склад і зміст установчих документів акціонерного товариства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 ; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. Донецьк, 2003. 20 с.

НОВІ КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Соломія Василівна ГУЛАТКАН,

*студентка 3 курсу 7 групи
ІПКЮ Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: к. ю. н. Кравцов С. О.

15 січня 2020 року в Україні Законом України № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [1], було закріплено новий тренд цивільного судочинства - «касаційні фільтри» або процесуальні фільтри доступу до касаційного оскарження, що стало результатом впровадження конвенційних стандартів доступу до правосуддя. Тому це питання варто розглянути більш детально.

Перш за все звернемося до тлумачення змісту поняття «процесуальний фільтр». Взагалі саме поняття «касаційного фільтра» тлумачиться як встановлені законом, правові перешкоди реалізації доступу до оскарження в касаційній інстанції. Ці перешкоди є цілком законними лише в тому випадку, якщо вони будуть закріплені на законодавчому рівні. Конституція як вищий політико-правовий акт не передає повністю питання встановлення перешкод для касаційного оскарження на розгляд інституціям за принципом «ad hoc» і, одночасно, не встановлює імперативу на заборону на їх використання, розвиваючи принцип розумності, доцільності, пропорційності та законності, положення п. 8 ст. 124 КУ вказує, що найвища національна судова інстанція переглядає справи лише у визначених законом випадках [2].

Це положення підтримується європейською судовою практикою – практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема, у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ зауважив, що право на суд, одним із аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним і воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Ці обмеження повинні мати законну мету та дотримуватися пропорційності між використаними засобами та досягнутими цілями [3]. У рішенні «Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії» суд наголошує на тому, що умови прийняття касаційної скарги можуть бути жорсткішими, ніж для заяв попередніх інстанцій [4].

Крім цього варто зазначити, що межі повноважень законодавця при визначенні кількісного та якісного складу «касаційних фільтрів» є беззаперечно обмеженими. В справі ЄСПЛ «Зубац проти Хорватії» Суд встановив визначений перелік критеріїв використання цих фільтрів:

- 1) передбачуваність обмеження;

2) несприятливі наслідки помилок під час провадження, що призвело до відмови заявникові у доступі до вищого суду;

3) можливість стверджувати, що такі обмеження здатні спричинити «надмірний формалізм».

У п. 105 цього рішення Європейський Суд, зокрема, зауважив, що обмеження встановлені на доступ до вищої національної інстанції, повинні бути такими, що переслідують легітимну мету – забезпечення перегляду справ належного рівня значущості [5].

Український законодавець, при встановленні нових процесуальних фільтрів на касаційне оскарження, керувався бажанням загладити гострі проблеми, що назріли в судоустрої та, безпосередньо, здійсненні судочинства судами. Так, перевантаженість цивільної касаційної інстанції стає наслідком недостатньої якості рішень першої та апеляційної судових інстанцій.

Чинна редакція Цивільно-процесуального кодексу України (далі – ЦПК) закріплює певні перешкоди реалізації доступу до оскарження в касаційній інстанції і у зв'язку з цим зазначає, що не підлягають касаційному оскарженню:

1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом;

2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилово (ч.3 ст. 389 ЦПК) [6].

Якщо норма закладена у п. 1 ч. 3 ст. 389 ЦПК є знайомою для нас, то елемент п. 2 ч. 3 цієї ж статті, порівняно зі старою редакцією, відрізняється. Так новелою тут є саме встановлення ще однієї категорії справ з ціною позову, що не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто, якщо справа не відповідає критеріям, які передбачені п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК, а також ціна позову є меншою ніж 525500 грн. (станом на 2020 рік прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлений на рівні 2102 грн), то це буде підставою для застосування «касаційного фільтра». Зокрема, був передбачений механізм, за допомогою якого можна обійти цей фільтр – він зазначений у підпунктах пункту другого 389 статті ЦПК і передбачає вичерпний перелік справ, які можуть становити собою судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для праце-

здатних осіб, проте при цьому вони включають конститутивні ознаки, що забезпечують такі справи імунітетом від «касаційного фільтра».

Результат роботи цього «фільтра» стало видно відразу після початку функціонування. Так, наприклад, у перше півріччя 2019 року до КІС ВС надійшло понад 13 тисяч процесуальних звернень (що на майже тисячу більше ніж за 2018 рік) [7, с. 10], а уже з введенням в дію «касаційного фільтра» кількість справ у півріччі зменшилася до 10.2 тисяч звернень, що на чверть менше ніж у попередньому [8, с. 7].

Отож, оцінюючи новелу у нашому цивільно-процесуальному законодавстві, варто орієнтуватися не лише не позитивну мету, а й на пропорційність її до втрат та низку інших критеріїв. Процесуальні фільтри доступу до касаційного перегляду є необхідними елементами функціонування касаційної інстанції, проте варто розуміти, що досягнення дійсно корисного результату можливе лише при забезпеченні балансу якісних та кількісних показників. Адже надання переваги кількісному показнику спричинить низьку якість судових рішень, а надання переваги якісному спричинить низьку пропускну здатність справ та утворення прогалин.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020. № 460-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 29. ст. 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text> (дата звернення: 12.11.2020).
2. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141.
3. Case “Colder v. theUnitedKingdom”, 12 of February 1975. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57496> (дата звернення: 12.11.2020).
4. Case “BruallaGomezde laTorre v. Spain” 19 of December 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58127> (дата звернення: 12.11.2020).
5. Case “Zubac v. Croatia”, 5 of April 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-181821> (дата звернення: 12.11.2020).
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40-41. ст. 492. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.11.2020).
7. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді цивільних справ у I півріччі 2019 року: Касаційний цивільний суд у складі Верховного суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_KCS_2019_1.pdf (дата звернення: 12.11.2020).
8. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді цивільних справ у I півріччі 2020 року: Касаційний цивільний суд у складі Верховного суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/KCS_analiz_i_pivr_2020.pdf (дата звернення: 12.11.2020).

ВИЗНАННЯ ЗАПОВІТУ НЕДІЙСНИМ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ

Олександр Євгенович КУХАРЄВ,

*доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного
університету внутрішніх справ;
секретар вченої ради
Науково-дослідного інституту
публічної політики і соціальних наук
<https://orcid.org/0000-0003-2086-9179>*

Захист прав спадкоємців пов'язаний із особливостями спадкових правовідносин, що мають яскраво виражену специфіку. Йдеться передусім про їх виникнення з часу відкриття спадщини, тобто з дня смерті особи або з дня, з якого вона оголошується померлою. Крім того, для набуття спадкоємцем права на захист він має прийняти спадщину у спосіб та строки, визначені законодавством. Саме таким чином виражається згода особи стати універсальним правонаступником спадкодавця. До моменту прийняття спадщини права спадкоємця не можуть вважатися порушеними, невизнаними або оспорюваними. Нарешті, спадкове право характеризується спеціальними способами захисту прав спадкоємців, структурно розміщеними у книзі 6 ЦК України (далі за текстом – ЦК), до яких належать такі: усунення від права на спадкування; визнання заповіту недійсним; визнання права на обов'язкову частку у спадщині; зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині; призначення виконавця заповіту; усунення виконавця заповіту від виконання ним своїх повноважень; зміна черговості одержання права на спадкування; визначення додаткового строку для прийняття спадщини; тлумачення заповіту; внесення змін до свідоцтва про право на спадщину; визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

При цьому слід зважати, що обраний спадкоємцем спосіб захисту цивільного права має призводити до реального захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або інтересу. Якщо таке право чи інтерес мають бути захищені лише певним способом, а той, який обрав спадкоємець, може бути використаний для захисту інших прав або інтересів, а не тих, за захистом яких спадкоємець звернувся до суду, суд визнає обраний спосіб захисту неналежним і відмовляє у позові.

Одним із спеціальних способів захисту прав спадкоємців закон визначає визнання заповіту недійсним, що застосовується у разі складення заповіту з порушеннями вимог, дотримання яких є необхідним для його чинності. Відповідно до ст. 1257 ЦК заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним. За позовом заінтересованої особи суд ви-

знає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі.

Визнання заповіту недійсним не тотожний такому загальному способу захисту цивільних прав та інтересів судом як визнання правочину недійсним. Наведений висновок випливає з правової природи заповіту як одностороннього правочину, його відкладальним ефектом у часі та зумовлений низкою обставин.

По-перше, правом на звернення до суду з позовом про визнання заповіту недійсним наділена не сторона правочину, якою є заповідач, а інша особа – спадкоємець, що суттєво впливає на застосування відповідного способу захисту.

По-друге, заповіт не може бути визнаний недійсним у зв'язку з його складенням під впливом обману (ст. 230 ЦК), на чому наголошується в п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009 р. № 9. Як підстава для визнання заповіту недійсним не може застосовуватися й ст. 233 ЦК, якою визначена недійсність правочину, вчиненого особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах.

По-третє, при застосуванні недійсності заповіту як способу захисту прав спадкоємців діє правило, закріплене у ч. 4 ст. 1254 ЦК. Якщо новий заповіт, складений заповідачем, був визнаний недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків вчинення правочину дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК), а також вчинення правочину під впливом насильства (ст. 231 ЦК).

Згідно зі ст. 219 ЦК у разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним. Суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідав справжній волі особи, яка його вчинила, а нотаріальному посвідченню правочину перешкоджала обставина, яка не залежала від її волі.

Проте наведена норма є загальною щодо досліджуваних правовідносин, а тому у зв'язку з наявністю спеціальної норми (ч. 1 ст. 1257 ЦК) не підлягає застосуванню. Це означає, що суд не може на підставі ст. 219 ЦК визнати дійсним заповіт, який є нікчемним у зв'язку з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення. У цьому разі судам слід застосовувати ст. 1257 ЦК, оскільки норми гл. 85 ЦК не передбачають можливості визнання заповіту дійсним.

Крім того, правочин визнається дійсним лише тоді, коли він відповідає справжній волі особи, яка його вчинила. Навряд чи можливо встановити цей факт після смерті заповідача. Висновок суду в будь-якому разі буде ґрунтуватися на непрямих доказах і припущеннях.

Важливо відзначити, що не допускається внесення змін до змісту заповіту після відкриття спадщини, оскільки таким чином змінюється воля спадкодавця, що є неприпустимим. Право на внесення змін до заповіту, його скасування належить виключно заповідачеві. Причому недійсність

окремого розпорядження, що міститься у заповіті, не має наслідком недійсності іншої його частини. Наприклад, позбавлення права на спадкування особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, хоча і є недійсним, проте автоматично не тягне за собою недійсність всіх інших розпоряджень, що становлять зміст заповіту як одностороннього правочину. По суті недійсність заповіту дорівнює за правовим наслідками відсутності заповіту.

При вирішенні спору про недійсність заповіту принципове значення має наявність в особи права на звернення до суду з відповідним позовом, тобто чи належить позивач до кола осіб, наділених правом на оскарження спірного заповіту. У випадку коли наявність чи відсутність заповіту не впливає на одержання такою особою права на спадкування, суд відмовляє у позові. Це зумовлено тим, що закликання до спадкування спадкоємців за заповітом не порушує права та інтереси такої особи.

До вимог про недійсність заповіту застосовується загальний строк позовної давності тривалістю у три роки. Початок перебігу строку позовної давності за вимогами про визнання заповіту недійсним починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення прав та про підстави для визнання заповіту недійсним, але не раніше відкриття спадщини.

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Тетяна Володимирівна СТЕПАНЕНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-2323-987X>*

З моменту набрання чинності новою редакцією ЦПК України минуло майже три роки. Розробниками даного нормативно-правового акту, - Радою з питань судової реформи, - ще на етапі презентації законопроекту було проанонсовано вирішення питання групових (або «класових», «масових») позовів та інші питання, які дозволять зменшити навантаження на судову систему [1]. Проте, якщо в адміністративному судочинстві запроваджено процедуру розгляду типових справ в спрощеному провадженні з урахуванням рішення у зразковій справі (§ 3 глави 11 КАС «Розгляд типових та зразкових справ»), що певною мірою можна розглядати як варіант судового захисту численної групи осіб, то оновлене цивільне процесуальне законодавство не містить положень, що стосуються порядку розгляду групових позовів, що на нашу думку, є явним упущенням і, відповідно, впливає на ефективність судового захисту прав численних груп осіб. Діючий ЦПК України в п. 5 ч. 1 ст. 162 лише містить норми, аналогічні ст. 98 ЦПК України попередньої редакції (до 03.10.2017) щодо віднесення до переліку вимог, за якими може бути видано судовий наказ, вимоги про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів. Виходячи з цього можна говорити, що в національному цивільному судочинстві знайшла часткове закріплення лише одна модель групового позову - організаційний груповий позов, і лише в чітко визначеній сфері - захист прав споживачів. При цьому, як свідчать дані судової статистики, випадки звернень до суду із заявами про видачу судового наказу про повернення вартості товару неналежної якості на підставі рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів, є поодинокими [2, 3]. Втім, на наше переконання, такий стан речей жодним чином не свідчить про відсутність потреби у врегулюванні на законодавчому рівні інституту групового позову в Україні та запровадженні означеного інституту в цивільному судочинстві.

Можливість та необхідність введення інституту групового позову до національної правової системи була предметом достатньої кількості наукових досліджень, предметом обговорення на тематичних науково-практичних заходах, зокрема круглому столі «Масовий позов: перспективи в Україні через призму зарубіжного досвіду» організованому Верховним

Судом України спільно з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка за підтримки Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» (червень 2015 р.), та семінарі, організованому дирекцією Європейської комісії з питань політики сусідства і розширення переговорів та Вищим господарським судом (жовтень 2016 р.) [4; 5]. Проведені наукові дослідження та їх опубліковані результати, рекомендації за підсумками обговорення на науково-практичних заходах практично одноголосні – існує нагальна необхідність подальшого врегулювання на законодавчому рівні інституту групового позову в Україні та запровадження означеного інституту в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві з огляду на специфіку правовідносин у спорах, які вирішуються.

При цьому до основних питань, які потребують вирішення в національному цивільному процесуальному законодавстві, з урахуванням позитивного досвіду інших країн, в яких успішно функціонує інститут групових позовів, обґрунтовано віднесено:

- визначення критеріїв визнання позову як групового (сертифікація);
- визначення складу групи та з'ясування згоди потенційних учасників провадження на участь у ньому з огляду на можливі допустимі механізми погодження або відмови учасника групи (opt-in/opt-out);
- визначення юрисдикції та процесуальної компетенції судів з розгляду і вирішення справ за груповими позовами;
- вироблення процесуального механізму подання групового позову (через єдиного позивача - представника групи або особою, яка діє в «чужих» інтересах (громадські об'єднання, органи державної влади, прокурор тощо));
- перекваліфікація справи за індивідуальним позовом у груповий позов за ініціативою суду та/або сторін у справі;
- інформування учасників (потенційних учасників) групи про відкриття провадження у справі за груповим позовом, час та місце судового розгляду, прийняте судові рішення;
- закриття провадження без ухвалення рішення суду, відмова від позову, можливість укладення мирової угоди в процесі розгляду групового позову;
- право особи, яка не була членом групи у провадженні за груповим позовом, але рішення у справі стосується її прав, звертатися до суду в індивідуальному, але процесуально спрощеному, порядку, доводячи лише те, що рішення стосується її прав;
- оскарження рішення як кожним із членів групи, так і особами, які не є членами групи, проте рішення стосується їх прав, та виконання рішення.

Крім вищенаведених питань, значної уваги, на нашу думку, заслуговує вирішення питання фінансового забезпечення процедури звернення із груповим позовом та розгляду такого позову судом.

З огляду на вищезазначене актуальним та доцільним убачається продовження як теоретичних досліджень інституту групового позову, вивчення досвіду інших країн щодо правової регламентації та практики застосування такого виду позовів, так і безпосереднє запровадження даного процесу-

ального інституту до цивільного процесуального законодавства України та національного судочинства, що на нашу думку, має сприяти доступності правосуддя для захисту прав численних груп осіб.

Список використаних джерел:

1. Оприлюднені проекти нових ЦПК, ГПК та КАС. *Закон і Бізнес*. 2017. 10 березня. URL: <https://zib.com.ua/ua/127922-oprilyudneni-proekti-novih-cpk-gpk-ta-kas.html> (дата звернення: 17.11.2020).
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2019 рік URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova-statystyka/rik_2019 (дата звернення: 17.11.2020)
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2018 рік URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova-statystyka/rik_2018 (дата звернення: 17.11.2020)
4. Вілен Веремко. Один у суді не позивач. *Закон і Бізнес*. 2016. №42 (1288). URL: http://zib.com.ua/ua/125947-u_vgs_spodivayutsya_scho_nezabarom_akcioneri_zmozhut_zahisch.html (дата звернення: 17.11.2020)
5. Рекомендації круглого столу «Масовий позов: перспективи в Україні через призму зарубіжного досвіду» . *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 8 (180). С. 7-8.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «ВІДДАЛЕНЕ РОБОЧЕ МІСЦЕ»

Олена Василівна ЧОРНОУС,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
господарської діяльності факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-1475-7990>*

У всьому світі люди прагнуть створити максимально комфортні умови для життя і роботи. Багато хто хоче мати вільний графік і не бути прив'язаним до робочого місця. Тому і вибирають віддалену роботу. Такий стан справ часто влаштовує і роботодавця, оскільки має свої плюси.

З метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10.03.2020 р. Кабінетом Міністрів України з березня 2020 р. на всій території України запроваджено карантин, що стало рушійною силою для пошуку та активного використання більш гнучких форм зайнятості. У зв'язку з пандемією Covid-19 багато роботодавців з метою дотримання чинного законодавства вибудовують віддалену роботу зі своїми співробітниками. Прагнення зменшити витрати на утримання персоналу призводить до переміщення робочого процесу за межі офісу, установи, організації. Для виконання разових проектів та завдань роботодавець отримує можливість наймати окремих людей, а не тримати цілий штат співробітників, досить велика кількість працівників перейшли на дистанційну форму роботи з використанням віддаленого робочого місця.

Гнучка зайнятість та її різновиди в значній мірі сприяють зростанню рівня життя населення, сприяють зниженню рівня безробіття. Локально вони дозволяють роботодавцям швидше реагувати на зміни ринку товарів і послуг, змінювати режим роботи установ, підприємств, організацій. В зв'язку з цим окремі терміни потребують свого корегування та вдосконалення.

На сьогодні трудове законодавство містить таке поняття як «надомна робота», яке є найбільш наближеною до суті віддаленої роботи. Робота надомників регулюється Кодексом законів про працю України і Положенням про умови праці надомників, затвердженим постановою Державного комітету СРСР із праці та соціальних питань і Секретаріату ВЦРПС від 29.09.81 р. № 275/17-99, яке діє в частині, що не суперечить Конституції та законам України.

Кодекс законів про працю України на сьогодні не містить ані визначення місця роботи, ані визначення робочого місця. Поняття «робоче місце» згадується Кодексу законів про працю України у деяких місцях, зокрема у: а) ст. 29 «Обов'язок власника або уповноваженого ним органу проінструктувати працівника і визначити йому робоче місце»; б) ст. 32 «Переведення на іншу роботу. Зміна істотних умов праці»; в) ст. 197 «Надання молоді першого робочого місця». Поняття «робоче місце» зустрічається і в деяких інших чинних нормативно-правових актах. Наприклад, у Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ; наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» та Порядку її подання» від 31 травня 2013 р. № 316 тощо. У різних нормативно-правових актах, методичній літературі та на практиці часто не зовсім зрозуміло, що конкретно означає поняття «робоче місце», чим воно відрізняється від деяких інших схожих термінів та як правильно його використовувати на практиці, наприклад, у локальних нормативних актах підприємства.

Разом з цим, враховуючи що у зазначених вище та інших нормативно-правових актах чинного законодавства України відсутнє визначення поняття «робоче місце», для розуміння його суті та правильного застосування на практиці означеного поняття слід звернутися до Методичних рекомендацій щодо визначення робочих місць, схвалених протоколом Міністерства праці України від 21 червня 1995 р. № 4, які були розроблені для задоволення внутрішніх потреб держави у статистичних даних про процеси, які відбуваються в економіці України, та обліку робочих місць на підприємствах у галузевому та регіональному аспектах.

Так, відповідно до п. 1 «Робоче місце - визначення, класифікація» Методичних рекомендацій № 4, робоче місце працівника характеризується наявністю: закріпленої зони; технічних засобів (основних виробничих і не-виробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідної для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або установчих функцій. Варто зауважити, що останнім часом значного розповсюдження набувають так звані «віртуальні (віддалені) робочі місця», які забезпечують можливість відповідним працівникам працювати у будь-який час доби з будь-якого місця планети. Таке робоче місце для організації чи установи є повноцінною альтернативою придбання й налаштуванню комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, характеризується гарантованою продуктивністю відповідного устаткування, і дозволяє підприємству заощадити значну кількість часових та фінансових ресурсів, а також забезпечити високу ефективність його бізнес-процесів. Основою визначення робочого місця є функціональний розподіл праці у взаємозв'язку із засобами праці, що дозволяє розглядати робоче місце як місце докладання робочої сили працівників. Трудова діяльність працівника може здійснюватися, а відповідно, і робоче місце працівника може знаходитися як на підприємстві, так і вдома, з використанням відповідних технічних засобів чи без їх використання.

Згідно з Методичними рекомендаціями № 4 робочі місця в галузях економіки класифікуються за такими основними ознаками: а) за належністю (власні робочі місця підприємства; орендовані даним підприємством робочі місця; орендовані у даного підприємства робочі місця; робочі місця надомників); б) за укомплектованістю (діючі робочі місця; вакантні робочі місця; резервні робочі місця; зайві робочі місця); за ступенем механізації (автоматизовані, механізовані, ручної праці); в) за строком дії (постійні; сезонні; тимчасові); г) за часом знаходження працівника на них: постійні, де працівник проводить більше п'ятдесяти відсотків свого робочого часу; непостійні, де працівник знаходиться менше п'ятдесяти відсотків свого робочого часу.

Таким чином, робоче місце працівника — це певна обмежена територія, яка може бути віддалена, мобільна, в якій здійснюється трудова діяльність працівника із застосуванням у процесі роботи різних технічних та/або інших засобів. Важливість раціональної організації робочого місця працівника визначається тим, що на робочому місці людина проводить третину свого трудового життя, а створення оптимальних робочих місць, які б сприяли ефективній реалізації творчого і фізичного потенціалу працівників, мають бути основним завданням роботодавця, власника чи підприємця, так як вдосконалення планування, організації і обслуговування робочого місця працівника є важливим елементом ефективності його роботи та високопродуктивної праці.

Публічна влада та державне управління: правові та організаційні аспекти

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СОБАК-ПОВОДИРІВ В УКРАЇНІ

Альона Сергіївна БАХАЄВА,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейської
діяльності та публічного
адміністрування факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-6498-2213>*

Собаки були приручені людиною приблизно 10 000 років тому. Вони символізують вірність та непохитну відданість. У сучасному світі собака виконує багато функцій, серед яких основними є: охоронна, розшукова, терапевтична, рятувальна та мисливська. Важливе місце у життєдіяльності людства посідають службові собаки.

Національна поліція України застосовує службових собак під час патрулювання; переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення; під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи; для відбиття нападу на особу та/або поліцейського [1]. Службові собаки допомагають виявляти контрабанду наркотиків, вибухові речовини, зброю та боєприпаси. Залучення службових собак до встановлення місця перебування безвісті зниклих людей значно скорочує час пошуків.

Кінологічні центри Національної поліції також проводять заходи для дітей з вадами здоров'я (каністерапія). Каністерапія – один з видів лікування і реабілітації людини за допомогою звичайних або спеціально відібраних і навчених собак під наглядом кваліфікованих фахівців (також – відома, як лікувальна кінологія) і є одним із найдоступніших методів анімалотерапії. Цей метод здатен впливати на нормалізацію стану людини, допомагати в процесі соціалізації, впливати на мотивацію людей, заспокоювати і мобілізувати увагу та підтримувати людей з обмеженими можливостями [2, с. 97].

У зарубіжних країнах світу доволі розповсюдженим є залучення собак-помічників (assistance dog, service dog), які здатні виконувати наступні завдання:

- супроводжувати осіб, які мають вади зору;
- допомагати особам з вадами слуху;
- сприяти мобільності осіб, обмежених у самостійному пересуванні;

- за запахом виявляти зміни, пов'язані з гіперглікемічними або гіпоглікемічними явищами, про що попереджати «свою людину»;
- реагувати на судомні прояви, пов'язані з епілептичним приступом;
- допомагати особам, які страждають від депресії, надмірної тривожності, а також через посттравматичний стресовий розлад;
- допомагати дітям з розладами аутистичного спектру;
- виявляти алергени [3].

Вищезазначене свідчить про те, що основною задачею собаки-помічника є соціальна реабілітація осіб із обмеженими можливостями.

У тезах-доповіді хотілося б зупинитися на проблемних питаннях застосування собак-поводирів в Україні, де проживає велика кількість людей з вадами зору. Такі люди залежать від членів своєї родини, які мусять їх супроводжувати. Застосування собаки-поводиря частково вирішує проблему пересування незрячих людей. У 33 країнах світу такі собаки проходять спеціальну підготовку, яка триває близько двох років, після чого мають отримати обов'язковий сертифікат, що підтверджує статус собаки-поводиря.

Особливо гостро постає питання застосування собак-поводирів у громадському транспорті. Так, у 2017 році у м. Києві мала місце ситуація, коли незрячого чоловіка не пустили до метро через те, що його супроводжував собака-поводир. У Правилах користування Київським метрополітеном надається визначення поняття «собака-поводир» - це спеціально підготовлений собака (зі шлеєю, в ошийнику та наморднику) для безпечного пересування та орієнтування пасажирів-осіб з вадами зору, статус якого підтверджується документом, в якому міститься запис «собака-поводир» або «собака супроводу», та який пройшов навчання в умовах метрополітену [4]. Також у 2010 році до Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про утримання домашніх тварин у населених пунктах України», в якому було запропоновано більш розширене визначення: «поводир незрячого (тварина супроводу) – собака, яка використовується для полегшення пересування в умовах міста інвалідів I або II групи, позбавлених зору або залишковий зір яких не дає можливості самостійно орієнтуватися в просторі та мають обмежені фізичні можливості і потребують допомоги спеціально підготовленої собаки для пересування і спілкування. При цьому тварина повинна пройти підготовку у спеціалізованих закладах з підготовки собак-поводирів та реабілітації інвалідів, по закінченні яких, тварина разом з комплектом необхідного спорядження та підтверджуючим документом установленого зразка (що має назву «Собака-поводир сліпого»), передається особі, позбавленій зору» [5].

Вказаний законопроект було відхилено та знято з розгляду. Втім, застосування собак-поводирів все одно не є можливим, адже наразі в Україні немає ні державних, ні приватних установ, які б здійснювали їх підготовку із подальшою сертифікацією, хоча у 2013 році була спроба запровадити центр для підготовки собак-поводирів у місті Ужгороді. Отже, на теперішній час собака, яка супроводжує особу з вадами зору у громадському транспорті, не може вважатися поводитирем та має перевозитись у клітці.

Собака-поводир є безпосереднім зв'язком між особою з вадами зору та оточуючим світом. Вирішення даної проблеми допоможе значно прискорити адаптацію такої людини до окремих умов середовища, а також сприятиме покращенню її емоційного стану.

Враховуючи положення статті 20 Конвенції про права осіб з інвалідністю і розділу V частини 1 статті 26 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», де зазначено, що держава повинна сприяти індивідуальній мобільності осіб з інвалідністю вибраним ними способом, а також створювати умови для безперешкодного доступу до об'єктів фізичного оточення (в тому числі із застосуванням собак-поводирів), необхідно створити центри підготовки собак-поводирів в Україні із подальшою сертифікацією або надати дозвіл на провадження такої діяльності кінологічним центрам Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.10.2020).
2. Комар І.В. Соціально-педагогічні аспекти каністерапії. *Молодь і ринок*. 2012. № 4 (87). С. 96-99.
3. ADI Terms & Definitions. *Assistance Dogs International*: веб-сайт. URL: <https://assistancedogsinternational.org/resources/adi-terms-definitions/> (дата звернення: 18.10.2020).
4. Про затвердження Правил користування Київським метрополітеном : Рішення Київської міської ради від 12 листоп. 2019 р. № 32/7605. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR190967.html (дата звернення: 18.10.2020).
5. Про утримання домашніх тварин у населених пунктах України : Проект Закону України від 30 бер. 2010 р. № 6240. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6240&skl=7 (дата звернення: 18.10.2020).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГАЛУЗІ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Іван Васильович БРИГАДИР,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового та господарського
права факультету №2
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0003-3181-3410>*

Починаючи з 70-х років минулого століття, суспільство та держави все більше уваги починають приділяти питанням сталого розвитку – концепції яка побудована на принципах збереження теперішнім поколінням довкілля в такому стані, який дозволить користування ним в не меншій якості наступним поколінням. Для цього на міжнародному рівні приймаються різні програмні та правові документи в кожній окремій галузі чи сфері суспільного життя – соціально-демографічній, виробничій, екологічній тощо.

Кожна окрема країна для себе окремо може розробляти власні програмні та правові документи, при розробці яких вільна у питаннях використання чи навпаки невикористання міжнародних рекомендацій, за умови що раніше такою країною не взято на себе відповідних міжнародно-правових зобов'язань в певній галузі.

Розвинуті країни світу, особливо країни Західної Європи, докладають все більше зусиль щодо екологізації матеріального виробництва, енергетики та транспорту. В автотранспортній сфері це найбільш помітно, адже власні транспортні засоби мають переважна більшість населення цих країн. Все більш жорсткі умови випуску та експлуатації автомобілів, штовхають автовиробників на відверте шахрайство. І тому підтвердження нещодавній «дизельний» скандал із встановленням програмного забезпечення автомобіля, яке дозволяло визначати факт перебування автомобіля на тестовому майданчику та занижало показники викидів автомобіля.

Названий скандал став каталізатором для цілого циклу заборон експлуатації дизельних автомобілів в низці міст Європи. Проте, тільки на забороні дизельних автомобілів в окремих містах справа в Європі не зупинилася. Низка країн заявила про повний перехід автотранспорту на електричні силові установки і відмову від двигунів внутрішнього згорання. Так, Норвегія планує запровадити заборону на ДВЗ з 2025 року, Німеччина – 2030р., Франція – 2040 р., Великобританія – 2050р. Більше того, такі плани постійно коригуються в бік зменшення терміну експлуатації автомобілів з ДВЗ.

В Україні справи в цьому напрямку здебільшого стоять на місці, а мова ведеться про діаметрально протилежний рух, а ніж в Європі. Так, Україна прийняла програму поступового запровадження екологічних вимог до

автомобілів, які відомі під назвою «Євро-4», «Євро-5», «Євро-6». На сьогоднішній день діє вимога щодо введення в експлуатацію автомобілів які відповідають вимогам «Євро-5», в плані було введення з 01.01.2020 року «Євро-6», однак в кінці 2019 року запровадження таких вимог відклали до 2025 р.

Однак, досить суттєво змінила ситуацію норма митного законодавства, яка дозволяє ввезення не резидентами України автомобілів з іноземною реєстрацією на митну територію країни терміном до одного року. Вказана норма породила масове ввезення вживаних автомобілів під виглядом іноземних. На проблему це явище перетворилося через ввезення відверто старих транспортних засобів віком більше 15-20 років, які в Україну ввезти легально та поставити на облік неможливо.

Кількість цих автомобілів за деякими даними сягає 1 млн. од. А це перетворює їх власників у всіх їх сукупності уже на «політичну» силу, яку вони проявляють різними акціями. Учасниками таких акцій вимагається дозволити ввезення автомобілів більш «старшого віку» та зменшення платежів під час митного оформлення вказаного автомобіля.

Не вдаючись до економічних аспектів обґрунтування або навпаки заборони схеми «Євроблях», розглянемо тільки екологічний аспект. Так, якщо порівняти вимоги щодо викидів між автомобілями, які відповідають екологічним стандартам «Євро-3» та «Євро-5», можна буде побачити, що за окремими показниками різниця між ними складає 2-3 рази. І це за умови, що кожен з автомобілів відповідає заявленим стандартам. Сторінки Інтернету в Україні рясніють оголошеннями про відключення каталізатора або встановлення «обманки лямбда-зонду». За словами фахівців, відключення каталізатора в автомобілі перетворює його на автомобіль, який практично не відповідає жодним вимогам чи стандартам. Однак, це дозволяє експлуатувати такий автомобіль за умови несправності системи випуску відпрацьованих газів та використовувати менш якісне паливо.

На нашу думку, в аргументації доцільності дозволу ввезення на територію України вживаних автомобілів, які не відповідають вимогам запроваджених стандартів «Євро-5», а в перспективі «Євро-6» не можна застосовувати аргументи скрутного матеріального становища українців. Адже, автомобіль не є єдиним транспортним засобом, а являється більш комфортною та ключове – витратною альтернативою громадському транспорту. З точки зору екологічності, результатом придбання автомобіля – комфортністю пересування користується його власник (користувач), а екологічні наслідки відчувають всі оточуючі.

Заради об'єктивності дослідження, дійсно необхідно визнати що вартість «розмитнення» автомобіля в Україні є досить високою навіть після зниження ставок, що і породжує проблему дисбалансу вартості автомобіля між Україною та країнами Європи. Однак, необхідно зауважити, що далеко не всі країни ЄС мають невеликі ставки податків при першій реєстрації автомобіля на своїй території. Крім того, обіг автомобілів між країнами ЄС виключає митні тарифи в силу власного законодавства ЄС. І ключове, ставки обов'язкових витрат з власників автомобілів (податки, страхування тощо) в багатьох країнах залежать від віку та екологічного класу автомобі-

ля. І саме тому, в ЄС так стрімко знижується вартість автомобіля з віком, чим старший автомобіль – тим дорожче обходиться на нього для власника «податкове» навантаження.

Для подолання проблем породженої «євробляхами» в Україні, в тому числі екологічних, вбачається доцільним наступне. По-перше, встановити (відновити) податок з власників транспортних засобів (експлуатаційний податок) і встановити його прогресивну шкалу. Сума податку має залежати не стільки від віку, скільки від екологічного стандарту, якому відповідає автомобіль. По-друге, відомості про екологічний стандарт, якому відповідає автомобіль, мають вноситися до реєстраційних документів та перевірятися при проходженні технічного огляду, систему якого регулярно планують відновити. По-третє, поширити обов'язок сплати названого експлуатаційного податку на автомобілі, які в сукупності за рік перебувають в Україні впродовж 60-90 днів. Це дозволить порівняти в правах та обов'язках власників автомобілів з вітчизняною та іноземною реєстрацією.

Крім того, держава має докладати більше зусиль для створення інфраструктури комфортного та швидкісного електротранспорту, також розбудови мережі вело транспорту, який у швидкості пересування в місті в час-пик, не поступається індивідуальному транспорту.

ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МВС

Лілія Олександрівна БУДКО,

*слухач магістратури
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Сучасний рівень глобалізації та євроінтеграційні прагнення України висувають нові, більш серйозні вимоги, до управління кордонами. Розширення транскордонного співробітництва та збільшення рівня міжнародної мобільності населення роблять раніше існуючі механізми управління кордоном неефективними та застарілими. Підписавши Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] Україна взяла на себе зобов'язання щодо ефективної імплементації принципу інтегрованого управління кордонами (далі – «ІУК»). Що ж являє собою цей принцип та які його переваги, розглянемо нижче.

Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року затв. розпорядженням КМУ №687-р від 24.07.2019 р. [2] визначає ІУК як скоординовану діяльність компетентних державних органів України та військових формувань, спрямовану на створення та підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують. Слід підкреслити, що це не перший документ у цій сфері – перші програмні документи з'явилися ще у 2010 році. На підставі наведеного визначення ІУК можемо виокремити його характерні ознаки: 1) специфічний суб'єктний склад, який включає в себе: МВС, МЗС, Мінінфраструктури, Мінфін, Держприкордонслужбу, ДМС, Держмитслужбу, СБУ, Національну поліцію, Національну гвардію, Держпродспоживслужбу, Збройні Сили; 2) ця діяльність є скоординованою – так, суб'єкти ІУК взаємодіють на відомчому, міжвідомчому, державному та міжнародному рівнях; 3) включає в себе систему політичних, правових, економічних та організаційних заходів [3, с. 5]; 4) основна мета - створення та підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують.

Головним нормативним актом, що визначає сутність ІУК є Регламент Європейського Парламенту і Ради 2016/1624 про європейську прикордонну та берегову охорону [6, с. 6]. Ст. 4 цього акту визначено 11 базових компонентів ІУК. Як приклади, можемо навести: 1) аналіз ризиків для внутрішньої безпеки та загроз, що можуть справити вплив на функціонування або безпеку зовнішніх кордонів; 2) співпраця з третіми країнами, зокрема країнами-сусідами та тими, що визначені шляхом аналізу ризиків як країни походження чи транзиту нерегульованих мігрантів; 3) технічні та опе-

раційні заходи в межах Шенгенської зони, що мають стосунок до контролю кордонів і спрямовані на неврегульовану міграцію та протидію транскордонній злочинності; 4) ін. Саме на цих принципах базується і Стратегія ІУК в Україні [2].

Як бачимо, ІУК є багатоаспектною та багатосуб'єктною діяльністю. Проте, ключовим суб'єктом в системі ІУК є Міністерство внутрішніх справ України. Якщо ми звернемось до Плану заходів на 2020-2022 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [4], то побачимо, що відповідальними виконавцями більшості заходів є або МВС, або органи, що входять до системи МВС – Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія, Державна міграційна служба України. То ж не випадково, одним із стратегічних пріоритетів МВС, визначених Стратегією розвитку системи МВС на період до 2020 року, є ефективне ІУК та збалансована міграційна політика. Опис стратегічних пріоритетів в цій Стратегії побудований за класичним принципом та включає в себе опис викликів, очікуваних результатів та необхідних кроків для їх досягнення. Так, основними викликами у аналізованій нами сфері вбачається: 1) загроза територіальній цілісності і суверенітету України і терористична загроза, зростання транснаціональної та організованої злочинності і нелегальної міграції, контрабанди зброї, вибухових речовин і наркотичних засобів, в контексті існування військового конфлікту на території держави; необхідність відновлення контролю над усіма ділянками державного кордону; 2) недостатній рівень облаштування державного кордону; 3) необхідність імплементації європейських стандартів інтегрованого управління кордонами і розвитку сервісного підходу; 4) та ін. В якості шляхів подолання цих та інших загроз зазначаються: 1) упровадження механізмів контролю за дотриманням прав людини під час перетинання державного кордону; 2) посилення протидії злочинності у прикордонних районах і розвиток спеціальних підрозділів швидкого реагування Держприкордонслужби; 3) розвиток міжнародного співробітництва щодо обміну даними для забезпечення охорони та захисту державного кордону і дотримання міграційного режиму; 4) та ін.

Звичайно, що цей документ є документом стратегічного рівня та потребує деталізації на більш низькому рівні, тобто переходу від довгострокових цілей та завдань до чітких кроків, спрямованих на їх реалізацію, та відповідного механізму оцінки прогресу. І такі документи існують – це План заходів з реалізації Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року та Набір індикаторів високого рівня для оцінювання досягнення мети Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року.

На жаль, в рамках однієї роботи ми не можемо заглибитись в детальний аналіз цього Плану, проте слід зазначити, що частина цих заходів вже реалізована, інша – очікує свого виконання. За своєю суттю вони прямо пов'язані із заходами спрямованими на реалізацію Стратегії інтегрованого управління кордонами. Вищезгадані індикатори, в свою чергу, являють собою, набір кількісних та якісних показників, які характеризують ефектив-

ність досягнення мети, зазначеної у Стратегії розвитку органів системи МВС.

Отже, проблеми сучасного управління кордонами вимагають нових підходів до прикордонної діяльності і саме ІУК відповідає цим викликам. МВС було докладено багато зусиль та реалізовано більшість заходів визначених у Стратегії розвитку до 2020 року, проте вищезазначені факти свідчать про те, що ІУК залишатиметься пріоритетом МВС і у стратегії розвитку на наступні роки.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року затв. розпорядженням КМУ №687-р від 24.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80>.
3. Литвин М. Концептуальні засади інтегрованого управління кордонами. Досвід упровадження в Україні. *Наука і оборона*. 2014. №1. С. 3–7.
4. План заходів на 2020-2022 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року затв. розпорядженням КМУ №1409-р від 27.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1409-2019-%D1%80>.
5. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року затв. розпорядженням КМУ № 1023-р від 15.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80>.
6. Кравчук П., Сушко І., Кульчицька К., Кравчук П. Огляд стратегічних документів у сфері управління кордонами URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Oglyad-IUK2018.pdf>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сергій Вікторович БОДНАР,

кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-3322-6279>

Правозастосовна практика свідчить про те, що на сьогоднішній день адміністративне законодавство, яке регулює державно-приватне партнерство у сфері вищої освіти, має низку прогалин та недоліків. І першим кроком у напрямку вирішення відповідних проблем має бути розробка та прийняття «Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні». У «Тлумачному словнику основних філософських термінів» відзначається, що концепція – це сукупність положень, що виникає на основі концепту та покликана його підкріпити, довести, обґрунтувати; інколи – спосіб тлумачення, ідея, задум, вчення, що ґрунтується на сукупності концептів. Концепція також може бути стислим виразом ядра певної теорії або сукупності поглядів [1, с.88]. Концепція – це спосіб розуміння, трактування процесів або явищ; система доказів певного положення, сукупність поглядів на окремий предмет дослідження, доктрина, теоретичний напрям або підхід, провідна ідея; форма провідного ідейного задуму при формуванні державної політики або розробленого і затвердженого в установленому порядку документа. Значення концепції полягає у тому. Що вона, як провідний ідейний задум, визначає стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів дій здебільшого на національному рівні. У цьому разі концепція слугує основою для прийняття рішень і вирішення конкретних завдань [2, с.344].

Варто відзначити, що законодавцем 14 серпня 2013 року було прийнято «Концепцію розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки». Даним нормативним документом було визначено, що основними проблемами надання державної підтримки у сфері державно-приватного партнерства є: дефіцит бюджетних коштів та складність механізму надання державної підтримки; відсутність щорічного фінансування довгострокових проектів державно-приватного партнерства; невизначеність методології надання державної підтримки в рамках реалізації проектів державно-приватного партнерства; невідповідність принципів і підходів у сфері державно-приватного партнерства міжнародним принципам; обмежені можливості отримання державних гарантій для реалізації проектів державно-приватного партнерства на місцевому рівні [3].

Завданнями вказаної вище Концепції було визначено: «розроблення з метою підвищення конкурентоспроможності економіки єдиного підходу до розвитку державно-приватного партнерства, визначення пріоритетних сфер застосування і поширення такого партнерства та особливостей його розвитку в окремих сферах; удосконалення нормативно-правової бази з питань державно-приватного партнерства; здійснення чіткого розподілу

повноважень між органами виконавчої влади у системі державного управління щодо державно-приватного партнерства; визначення напрямів удосконалення механізму надання державної підтримки, зокрема шляхом надання державних гарантій; визначення напрямів підвищення ефективності взаємодії держави та приватного сектору щодо ініціювання та реалізації проектів державно-приватного партнерства; підвищення інституційної спроможності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо використання сучасних механізмів державно-приватного партнерства; створення умов для залучення громадських об'єднань до формування інституційного середовища та реалізації проектів державно-приватного партнерства» [3].

У відповідності до вказаної вище Стратегії Міністерство освіти і науки України має розробити окрему «Концепцію державно-приватного партнерства у галузі вищої освіти». Даний нормативно-правовий акт повинен містити: 1) стратегічні цілі співпраці між державою та приватним сектором у галузі вищої освіти, зокрема: підвищення якості освіти, забезпечення доступу до вищої освіти, розвиток науково-дослідницької сфери; збільшення інвестиційної привабливості наукової сфери; тощо; 2) конкретну модель партнерства, яка має передбачати спільну розробку освітніх програм, науково-дослідницькі проекти, або інші форми співпраці; 3) встановлення механізмів фінансування, включаючи питання щодо розподілу витрат, можливості отримання грантів, податкових пільг для приватних партнерів тощо; 4) розробку механізмів контролю та забезпечення якості освітніх послуг; 5) механізми розвитку та управління освітньою інфраструктурою, зокрема через партнерство з приватним сектором; 6) забезпечення розвитку та реалізації спільних науково-дослідницьких ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів / В. Петрушенко. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. :Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
3. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 № 739-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p/conv#Text>

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРУВАННЯ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦІЄЇ РОБОТИ

Валерія Миколаївна ГОЛУБ,

*аспірант кафедри правоохоронної діяльності та
поліційстики факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-4620-8942>*

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 р. визначає, що під біженцем розуміється особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [1]. Необхідність визначення правового статусу тієї або іншої особи і особи біженця, в тому числі, означає, що ця особа не тільки повинна дотримуватись встановлених державою законів, обов'язків та правил поведінки, а також має можливість користуватись правами, визначеними державою, в якій перебуває, розраховувати на захист з боку держави себе та членів своєї родини.

Ми можемо назвати таких відомих та фахових правників, як: О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова, які у своїх працях приділили значну увагу питанням забезпечення прав біженців, їх визначенню та особливостям у вітчизняному та міжнародному законодавстві.

За станом на друге півріччя 2020 року в Україні перебуває 1276 іноземців, яких офіційно визнано біженцями [2]. Але більш серйозніша проблема полягає в тому, що реальна кількість біженців в Україні набагато перевищує офіційні статистичні дані. Як повідомив представник Управління верховного комісара ООН з питань біженців в Україні Пабло Матеу, що точна кількість біженців в Україні нікому не відома [3].

Знаходження такої кількості осіб, які є громадянами інших країн або особами без громадянства і, які, у переважної більшості, мають певні, достатньо суттєві проблеми в країні походження, і, які, нажаль, у своїй поведінці не завжди постійно дотримуються вимог діючого законодавства України, тобто країни, де вони на даний час перебувають, викликає у правоохоронних органів держави Україна, і, в першу чергу, Державної міграційної служби, Національної поліції необхідність відповідної правової реакції на цю ситуацію.

Наявність значної кількості біженців на території України зі своїми звичаями, поглядами, традиціями, ставленнями до існуючих правил життя мають суттєвий вплив на стан правопорядку на території держави, де ці біженці перебувають. Як приклад, ми можемо розглянути вплив знаходження біженців на території країн Європи, а саме: Німеччина: з 2014 до 2016 року кількість зареєстрованих поліцією насильницьких злочинів збільшилося на 10,4% (Н. Саксонія), 92,1% цього приросту викликаний біженцями [3]. Аналогічна ситуація у Франції, Австрії, Туреччині.

Розглядаючи ці приклади, ми приходимо до висновку, що відсутність системності та послідовності у міграційній політиці будь-якої держави – це гарантія зростання рівня злочинності, дестабілізації ситуації у цій державі.

Ми розуміємо, ці заходи з боку вищевказаних правоохоронних органів будуть максимально ефективні, якщо вони будуть сприяти тенденції до зниження кількості правопорушень, скоєних іноземцями-біженцями.

Ми вважаємо, що процес інтеграції біженців в українське суспільство повинен передбачати здійснення таких заходів, як:

- відповідне реагування правоохоронних органів на скоєння правопорушень біженцями;
- вжиття заходів щодо унеможливлення, мінімізації або повного скасування умов щодо сприяння скоєння цих правопорушень.

В якості прикладу ми можемо назвати необхідність своєчасного розгляду таких питань, як:

- питання клопотання про надання притулку біженцям;
- питання про набуття статусу біженця;
- питання щодо реєстрації за місцем проживання;
- питання щодо надання можливості працевлаштування [4].

Якщо особа має реальну роботу, має можливість отримувати за свою працю достатні кошти, то це є підставою, для того, що ця особа не буде планувати скоєння і не буде скоювати протиправні незаконні дій з метою заволодіння власністю іншої особи.

Не вирішення державою проблеми з працевлаштуванням – є реальним чинником, який змушує біженця вирішувати цю проблему самостійно, на власний розсуд, будь-яким чином, і, в тому числі, здійснення протиправних заходів, який веде до скоєння правопорушень.

Держава повинна усвідомлювати, що проблема з працевлаштуванням біженців – це, перш за все, проблема держави, а також є певні об'єктивні обставини, які можуть перешкоджати позитивному вирішенню цього питання, а саме:

- низький рівень освіти особи біженця;
- нездатність писати українською або російською;
- погане знання мови;
- певні релігійні обумовлення;
- явна невідповідність спеціальності, яка отримана в країні проживання.

Суттєвий негативний аргумент полягає в тому, що процес працевлаштування біженців в Україні не проходить під контролем, за ініціативою і під головуванням держави, тобто працевлаштування біженця – це пробле-

ма самого біженця, а не держави. Ми розуміємо, що в разі, якщо біженець вирішив питання працевлаштування, а тим самим, перш за все, вирішив питання матеріального забезпечення себе та своєї родини – це добре, але, на жаль, це не є типовою ситуацією в Україні.

Згідно ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 року, яка закріплює положення про те, що повноваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади поширюються на всю територію держави, цілком зрозуміло, що провідну роль у правовому забезпеченні охорони публічного порядку на рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці і, Харківської області в тому числі, відіграють такі центральні органи виконавчої влади як:

- Міністерство внутрішніх справ;
- Національна поліція;
- Державна служба з надзвичайних ситуацій;
- Служба безпеки України;
- Державна прикордонна служба;
- Державна міграційна служба;
- Державна пенітенціарна служба;
- Міністерство оборони та інші [5].

Вказані правоохоронні органи отримали завдання від держави України щодо вжиття всіх, передбачених діючим законодавством, заходів щодо впровадження процесу інтеграції біженців в українське суспільство.

Ми розуміємо, ці заходи з боку вищевказаних правоохоронних органів будуть максимально ефективні, якщо вони будуть сприяти тенденції до зниження кількості правопорушень, скоєних іноземцями-біженцями.

Згідно п.1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 р. №878, Міністерство внутрішніх справ України (МВС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах:

- забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;
- захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;
- міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [6].

Якщо ми розглянемо ситуацію зі працевлаштуванням біженців на території Харківської області, то ми прийдемо до висновку, що ця проблема

потребує вирішення з боку, перш за все, органів державної влади, а саме, Харківської обласної державної адміністрації і її перших керівників.

Для вирішення цього питання органами державної влади зроблено недостатньо.

Враховуючи, що питання забезпечення працевлаштування біженців необхідно вирішувати, і вирішувати сьогодні, приватні структури надають в цьому приклад.

В якості прикладу ми можемо привести Торгівельний Центр «Барабашово», який є найбільшим торгівельним центром Західної Європи, площа якого складає майже 75 га. За станом на 01.11.2020 року на ТЦБ здійснюють свою підприємницьку діяльність близько 15 тисяч підприємців.

За станом на листопад 2020 року на ТЦБ функціонують 11 іноземних земляцтв, а саме:

- Республіки Афганістан – «Хорусані»;
- Таджикистану – «Пайванд»;
- Азербайджанських громадян;
- Об'єднання нігерійських громадян «ХООНГ»;
- Узбекський національний центр;
- Об'єднання тюркських народів «Інтеграція»;
- Китайської громади на ТЦБ;
- В'єтнамської громади на ТЦБ;
- Турецької громади на ТЦБ;
- Асоціації Сирійських громадян на ТЦБ;
- Громадян Курдистану та Куруд ТЦБ.

Висновок. Враховуючи вищевикладене, аналізуючи стан вирішення цього питання, приходимо до висновку, що саме органи державної влади Харківської області в особі керівництва ХОДА ще не використали всі можливості для вирішення питання щодо забезпечення працевлаштування біженців, і що ця ситуація є одним з реальних факторів, який впливає на стан правопорядку в області. Також існує реальна необхідність у збільшенні ефективності взаємодії в цьому питанні органів державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронних структур.

Виходячи з того, що на ТЦБ здійснює свою підприємницьку діяльність близько 5 тисяч іноземних громадян, а з них близько 1 тисячі біженців – то ми розуміємо, що в разі забезпечення дієвого контролю за цією категорією осіб ми будемо мати реальну можливість зменшити кількість правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин, крадіжок, грабежів, хуліганських проявів, угонів автотранспорту та інше.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
2. Статистичні дані. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
3. Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України. URL" <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3066785-killist-bizenciv-v-ukraini-zrostae-ostanni-pat-rokiv.html>

4. Малиновська О.А. Інтеграція біженців в Україні: проблеми та шляхи їх подолання 2015. *Міжнародний форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. №19-20. С. 5-19.

5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

6. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 28.10.2015р. №878. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п>.

МЕТА УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СИЛАМИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Дмитро Олегович ДЕГТЯРЬОВ,

*викладач кафедри правового забезпечення
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Точне і науково коректне визначення мети має вирішальне значення для побудови ефективної діяльності у будь-якій сфері суспільних відносин, оскільки в ній знаходять своє відображення як сама ідеальна модель бажаного результату, так і можливі критерії визначення ступеня наближення до цієї моделі. Слід сказати, що призначення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони полягає перш за все в отриманні повної та об'єктивної інформації щодо діяльності суб'єктів вказаного сектору і здійсненні за результатами аналізу вказаної інформації заходів, спрямованих на зміцнення державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості нашої держави, законності і правопорядку, захисту прав і свобод людини і громадянина як під час збройного конфлікту, так і протягом особливого періоду.

Звертаючись до правових актів, в яких визначено правові засади досліджуваного контролю, можна побачити, що у Законі України «Про національну безпеку України» визначено шість принципів демократичного цивільного контролю, першим серед яких названо принцип верховенства права [1]. Дійсно, цей принцип пронизує увесь спектр суспільних відносин, що формуються у секторі безпеки і оборони України, однак варто звернути увагу на те, що надмірно широке його розуміння у військово-правових відносинах створює ситуацію невизначеності, яка кардинально суперечить принципам військового управління. Це не означає неможливості застосування вказаного принципу у відносинах, що виникають під час проведення демократичного цивільного контролю над Силами оборони. Однак розуміння принципу верховенства права має бути узгоджено з визначеними у ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» [2] засадами діяльності вказаного військового формування. Так само принцип законності як один із провідних принципів демократичного цивільного контролю має застосовуватися із урахуванням категорії «ризиків у сфері воєнної безпеки» з тим, щоб додержання обов'язкових для цивільних суб'єктів суспільних відносин правил не знижувала обороноздатність нашої держави та не сприяло людським жертвам і територіальним втратам. Це жодним чином не знецінює значення принципу законності для розбудови в Україні правової соціальної держави, охорони прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб. Однак зміст принципу законності стосовно функціонування Сил оборони має бути уточнений з урахуванням їх специфіки. Так само принципи підзвітності і прозорості мають застосовуватися з урахуванням правового режиму

інформації з обмеженим доступом, який характеризує значну кількість видів інформаційної діяльності у сфері оборони [3].

Отже, мета удосконалення принципів демократичного цивільного контролю над силами оборони України полягає у створенні надійного правового механізму реалізації контрольних заходів, для чого суб'єкти контролю повинні мати всі необхідні повноваження, а об'єкти контролю мають бути надійно захищені від суб'єктивізму під час оцінювання їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст.241.
2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
3. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

ПОЛІЦІЯ ОХОРОНИ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ОХОРОННИХ ПОСЛУГ

Михайло Володимирович ЗАВАЛЬНИЙ,

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
директор НДІ публічної
політики і соціальних наук;
доцент кафедри адміністративного права і
процесу факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-4191-061X>*

Досвід країн заходу свідчить про суттєве зростання ролі суб'єктів приватного права щодо надання окремих публічних послуг, які зазвичай були притаманні лише державі. Держава залишає за собою правове регулювання порядку надання публічних послуг та контроль за ними, а безпосереднє надання цих послуг делегується приватному сектору. Цій загальносвітової тенденції неодноразово було приділено увагу й у вітчизняній юридичній літературі. Насамперед це стосується питання застосування аутсорсингу в органах державної влади, під яким розуміються відносини, пов'язані з будь-яким скороченням обсягів роботи державних органів за рахунок залучення зовнішніх ресурсів на основі укладення контрактів з недержавними компаніями, з іншого боку, як передачу виконання окремого процесу або виду робіт зовнішній організації при збереженні загальної відповідальності державної організації шляхом укладання договору. Одними з таких послуг є охоронні послуги, які спрямовані на забезпечення недоторканості майнових прав та особистої безпеки фізичних осіб, а також держави в цілому. Нині в Україні наданням охоронних послуг займаються як державні органи та установи, так і численні приватні суб'єкти.

Діяльність щодо охорони, в тому числі щодо надання охоронних послуг, регулюється низкою нормативно-правових актів, які встановлюють, серед іншого різні вимоги до охорони в залежності від суб'єктів охоронної діяльності та/або охоронюваних об'єктів. Значна кількість нормативних актів обумовлена різноманітністю суб'єктів охоронної діяльності. Найчастіше серед таких суб'єктів виділяють поліцію охорони та приватні охоронні структури. Це пов'язано з тим, що ці суб'єкти є безпосередніми учасниками ринку охоронних послуг. В той же час низка суб'єктів охоронної діяльності забезпечують охорону окремих об'єктів у силу законодавчого закріплення відповідних функцій, хоча і не є учасниками ринку охоронних послуг. Це, зокрема, публічні юридичні особи, їх структурні підрозділи (відомча воєнізована охорона, відомча охорона, спеціалізоване охоронне підприємство, спеціальні відомчі підрозділи охорони, служби морської безпеки тощо) та правоохоронні органи (з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, органи охорони державного кордону, Національна гвардія України).

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліції охорони притаманні наступні повноваження: здійснення охорони об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони (п. 19); здійснення на договірних засадах охорони фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності (п. 20). Останній пункт в Положенні про Національну поліцію сформульований дещо ширше: Національна поліція «здійснює на договірних засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності, а також технічні заходи охоронного призначення у випадках і порядку, передбачених законом або іншими нормативно-правовими актами». Поліція охорони надає свої послуги щодо наступних об'єктів: об'єкти, що підлягають обов'язковій охороні підрозділами поліції охорони за договорами; об'єкти підвищеної небезпеки підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, що підлягають обов'язковій охороні підрозділами поліції охорони; об'єкти державної та інших форм власності, охорона нерухомого майна яких здійснюється виключно органами поліції охорони на договірних засадах; об'єкти державної охорони, охорона яких здійснюється Національною поліцією у взаємодії з іншими органами влади та Управлінням державної охорони України (Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Конституційний Суд України; Верховний Суд України); охорона фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності.

Правовий статус Департаменту поліції охорони визначено Положенням про цей департамент, яке було затверджено Національною поліцією. Територіальні органи поліції охорони було утворено відповідно до Постанові Кабінету Міністрів України № 384 від 13.10.2015 р. як юридичні особи публічного права. Ці територіальні органи поліції охорони є правонаступниками відповідних державних установ Державної служби охорони при МВС. У зв'язку з тим, що й донині не прийнято спеціального нормативно-правового акту щодо врегулювання діяльності самої поліції охорони чи її територіальних підрозділів, зберігає чинність Положення про Державну службу охорони при МВС України, яка нині переживає процедуру ліквідації. Також залишається чинною Інструкція про організацію діяльності міліції охорони. Така невизначеність правової регламентації діяльності поліції охорони унеможливає ефективний розвиток цієї служби.

Найсуперечнішим же нормативно-правовим актом, що регулює охоронну діяльність і стосується безпосередньо поліції охорони, є постанова Кабінету Міністрів від 11.11.2015 № 937 «Питання забезпечення охорони об'єктів державної та інших форм власності». Ця постанова визначає перелік об'єктів державної та інших форм власності, охорона нерухомого майна (незалежно від цільового призначення) яких здійснюється виключно органами поліції охорони на договірних засадах. Тим самим визначені даною постановою підприємства були змушені укладати договори з надання охоронних послуг виключно з поліцією охорони. Нормативне закріплення обов'язку приватних суб'єктів господарювання на «договірних засадах» укладати договори на охорону з поліцією охорони перекреслює сам принцип договірних засад надання охоронних послуг. Саме існування поліції охоро-

ни як структурної одиниці органу виконавчої влади викликає низку зауважень серед фахівців в цій сфері. В нинішньому вигляді поліція охорони займає монопольне становище на ринку охоронних послуг і виступає, фактично, як комерційна установа.

Про недоцільність змішування публічно-правового та приватно-правового впливу, при перевазі останнього, неодноразового зверталася увага науковців. І якщо за адміністративно-командної системи управління це могло мати місце, то «намагання зберегти становище, притаманне одержавленим, адміністративно-командній економіці, змішування публічно-правового й приватноправового впливу, при перевазі другого й на шкоду першому, не може вважатись нормальним».

Національна гвардія та інші спеціально уповноважені на те органи (з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, органи охорони державного кордону) здійснюють охорону окремих об'єктів особливого значення безоплатно в силу виконання повноважень, визначених законодавством. Зокрема, відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» та низки підзаконних актів Національна гвардія України здійснює охорону ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні, центральних баз матеріально-технічного забезпечення МВС України тощо. На відміну від поліції охорони з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, органи охорони державного кордону, Національна гвардія України здійснюють охорону окремих об'єктів особливого значення безоплатно в силу виконання повноважень, визначених законодавством.

Одним з шляхів вирішення даної концептуальної проблеми діяльності поліції охорони могло б стати її перетворення на окреме державне підприємство у вигляді юридичної особи публічного права, на яке було б покладено обов'язок забезпечувати охорону особливо важливих об'єктів. Іншим способом вирішення даної проблеми є виключення з повноважень поліції «здійснення на договірних засадах охорони фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності», перепрофілювання поліції охорони на охорону таких особливо важливих об'єктів як органи державної влади, важливі об'єкти енергетичної інфраструктури, важливі об'єкти транспортної інфраструктури, важливі об'єкти медичної інфраструктури, посольства тощо.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОРМОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ірина Дмитрівна КАЗАНЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та
процесу факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0003-4269-2749>*

Андрій Олегович ТОПЧІЙ,

*курсант групи Ф1-19-206
факультету №1
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Процес поступової реформації галузі публічного адміністрування в умовах проведення адміністративної реформи в Україні відповідно до європейських стандартів і норм надає особливої значущості пошуку шляхів удосконаленню нормотворчої функції органів публічного адміністрування, встановлення єдиного і гарантованого порядку її реалізації, оптимізації адміністративно-правової регламентації нормотворчого процесу в цілому. Звісно, різноманіття завдань і функцій публічної адміністрації обумовлює використання різних форм її діяльності, які зазначені в законах, положеннях, статутах та інших нормативних актах, що регламентують діяльність владних суб'єктів. При цьому для виконання своїх зобов'язань органи та посадові особи повинні використовувати лише ті форми, які встановлені нормами права.

Аналіз ступеня адміністративно-правової регламентації, порядку використання форм діяльності публічної адміністрації показує, що вони не однакові. Найбільш детально регламентовані форми, що пов'язані з реалізацією правозастосовчих, правоустановчих і правоохоронних функцій публічної адміністрації. Саме вони викликають найістотніші юридичні наслідки і їх регламентація має важливе значення з позицій забезпечення режиму законності. Недотримання обов'язкової форми тягне недійсність або можливість оскарження дій та рішень суб'єктів владних повноважень [1, с. 82]. Значно менше регламентовані форми, що не спричиняють прямих юридичних наслідків (наради, консультації). В даному випадку в рамках здійснення нормотворчої функції владним суб'єктам владних повноважень надається широка можливість самостійного вибору форм їх діяльності. Проте ступінь регламентації використання форм діяльності публічної адміністрації не перешкоджає вільному вибору тієї з них, яка в даній ситуації є доцільною, ефективною, найбільшою мірою відповідає поставленим завданням, меті (наприклад, проведення інструктажів замість видання наказів) і повноваженням владного суб'єкту [2, с. 91].

Встановлено, що форми публічного адміністрування повинні відповідати таким вимогам: не виходити за межі режиму законності; відповідати компетенції суб'єкта публічної адміністрації; відповідати змісту його адміністративних зобов'язань; відповідати змісту і характеру вирішуваних питань; сприяти задоволенню публічного інтересу; враховувати особливості конкретного об'єкта владного впливу. Суб'єкти публічної адміністрації обирають ті форми, які видаються за даних конкретних умов найбільш виправданими та ефективними. Це означає що в процесі публічного адміністрування відповідні органи (посадові особи) на основі чинного законодавства самостійно встановлюють обов'язкові правила поведінки (норми права) з питань, що віднесені до їх компетенції.

Нормотворча діяльність органів публічного адміністрування в широкому розумінні визначається як вид спеціальної діяльності системи органів виконавчої влади, що має свої, притаманні їй ознаки, які відображають її специфіку та відрізняють від інших видів діяльності. Її основними рисами є: 1) державна діяльність, яка реалізується через систему державних органів; 2) здійснюється в порядку і процедурі, регламентованих чинним законодавством; 3) результатом її є нові чи удосконалені підзаконні нормативні акти [3, с. 44]. Основним результатом нормотворчості є юридичні норми, втілені у нормативно-правових актах, якість яких є основним показником цивілізованості та демократії в державі [1, с. 89]. Юридична енциклопедія Ю. С. Шемшученка визначає «нормативний акт» як: дію, вчинок громадянина або посадової (службової) особи; документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією в межах її компетенції (закон, указ, постанова, наказ, розпорядження тощо). До актів вчений також відносить протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти [4, с. 411]. В адміністративному праві в поняття «нормативний акт» вкладається більш вузький понятійний зміст і розглядається як юридична форма виконавчо-розпорядчої діяльності, спосіб реалізації юридично-владних, державних розпоряджень органів управління, засіб закріплення їхніх дій, форма їх вираження, засіб вирішення завдань, що постають перед певним органом управління [5, с. 63]. У законодавстві нормативно-правовий акт – це прийнятий уповноваженим державним чи іншим органом у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, має загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово.

Серед інших правових і організаційних засобів вони посідають центральне місце, оскільки акумулюють у собі цільові та координуючі властивості практично будь-якого керуючого впливу. Їх змісту характерні [6, с. 48-49]: 1) правила поведінки органів виконавчої влади; 2) поведінка, спрямована на виконання нормативних приписів; 3) виражається в певному правовому документі (розпорядження, постанова та ін.); 4) видання таких актів здійснюється в процесі державного управління; 5) видаються уповноваженими на те державними органами чи їх посадовими особами; 6) спрямованість дії може бути як загальною, так і

індивідуальною; 7) містять норми правової спрямованості; 8) спрямовані на досягнення конкретно визначеного результату.

Отже, можемо впевнено вказати, що нормативно-правовий акт в діяльності органу публічного адміністрування – це письмовий документ відповідного органу, яким встановлюється, змінюються норми права, який містить правила загального характеру, застосовується неодноразово, має державно-владний характер. Його відмінність від інших актів і документів полягає насамперед у його змісті, тому що ні в кого не викликає сумніву, що нормативно-правовий акт є нормативним саме тому, що він містить норми права [6, с. 52].

Таким чином, з одного боку нормативно-правовий акт, як кінцевий продукт нормотворчої діяльності органів публічного адміністрування, є виявом волі держави. З іншого боку саме у змісті нормотворчої діяльності покладено суть реалізації компетенції уповноваженого органу влади, тобто вирішення того чи іншого нагального питання на рівні держави чи регіону. І хоча нормативно-правові акти й створюються уповноваженими органами різних рівнів та регулюють «широке коло інтересів» громадян, але інколи вони не відповідають потребам сучасності та при їх розробці не завжди враховуються соціальні, економічні та інші чинники, не прогнозуються наслідки їх прийняття.

Список використаних джерел:

1. Ястремська О. М., Мажник Л. О. Публічне адміністрування: навчальний посібник. Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 132 с.
2. Карабін Т. О. Розподіл повноважень публічної адміністрації: Монографія. Ужгород: Гражда, 2016. 220 с.
3. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади: поняття, сутність, основні ознаки. Європейські перспективи. 2013. № 6. С. 42-47.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. К. : Укр.енцикл., 1999. Т. 2: Д-Й. 744 с.
5. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Зуй та ін.]. Вид. 3-тє, допов. та перероб. Харків : Право, 2018. 186 с.
6. Казанчук І. Д., Нагорний П. О. Нормативно-правовий акт – основа нормотворчої діяльності органів виконавчої влади в адміністративній сфері суспільного життя регіонів. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 14-15 липня 2017 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 48-53.

ОНОВЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ НА ПІДСТАВИ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ольга Юріївна КИРИЧЕНКО,

*Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та
процесу Харківського національного
університету внутрішніх
<https://orcid.org/0000-0001-6085-6175>*

В сучасних умовах розвитку державності інститут адміністративної відповідальності є фундаментом та основним важелем реагування у механізмі забезпечення законності і правопорядку в процесі регулювання правовідносин у публічному адмініструванні. У той же час правове осмислення нових закономірностей суспільного розвитку демонструє, що вказаний правовий інститут вже давно не відповідає сучасним викликам у адміністративно – деліктній сфері і потребує докорінного оновлення поглядів на доктринальному рівні.

На шляху до окреслених змін, процес реформування інституту адміністративної відповідальності повинен сконцентрувати у собі комплекс заходів, що будуть поєднувати як оновлення адміністративно - деліктного законодавства, так і перегляд відповідних концептуальних засад вказаної правової доктрини. Наголосимо, що такі заходи є взаємообумовлюючими і нерозривними один від одного. Втім оновлення теоретичних поглядів на розвиток інституту адміністративної відповідальності вбачається визначальним, оскільки саме цей механізм покликаний стати базисом подальшої реформи адміністративно-деліктного законодавства.

Першим кроком на окресленому шляху має стати оновлення дефініції «адміністративний проступок» з урахуванням такої ознаки як суспільна шкідливість, адже саме вона є визначальною у процесі кваліфікації проступку та подальшому розмежуванні адміністративного делікту від кримінального проступку та злочину. У той же час у треба наголосити на необхідності законодавчого регулювання адміністративної відповідальності юридичних осіб, а тому, у визначенні делікту необхідно згадати і про їх права [1, с. 43].

Продовжуючи аналіз шляхів оновлення поглядів на підстави адміністративної відповідальності, необхідно звернути увагу на той факт, що у світі згаданого можливого запровадження цього виду правової відповідальності щодо юридичних осіб, особливої актуальності набуває питання інституціонального ставлення у вину [2, с. 163].

Ще однією вже давно назрілою, але досі невирішеною проблемою приведення теоретичних підвалин адміністративно-деліктної науки до вимог сьогодення, є перегляд системи адміністративних проступків. Оскільки одним із об'єктів посягання вказаної протиправної поведінки є встановлений порядок управління, постала нагальна необхідність переорієнтування чин-

ного законодавства виключно на протидію деліктності у зазначеній сфері. Адже, незважаючи на свою назву, саме чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (а не кримінальне законодавство), сьогодні, встановлює порядок притягнення до відповідальності за вчинення переважної більшості малозначних деліктів загально – кримінальної спрямованості: дрібне викрадення чужого майна, дрібне хуліганство, вчинення насильства в сім'ї, умисне приховування джерела зараження венеричною хворобою, доведення неповнолітньої особи до стану сп'яніння, азартні ігри в громадських місцях, зайняття проституцією тощо.

Окрім вказаних, КУпАП також містить у собі низку складів деліктів цивільно-правового характеру. Отже, у процесі оновлення наукових підходів до формування системи складів адміністративних деліктів, які повинні знайти своє відображення у майбутньому Кодексі про адміністративні проступки, слід врахувати те, що система адміністративних проступків повинна сконцентрувати у собі виключно ті суспільно шкідливі діяння, об'єктом посягання яких є правовідносини у певній сфері публічного адміністрування. Слідуючи вказаній логіці, не можуть вважатися адміністративними малозначні делікти загально - кримінальної спрямованості та цивільно-правові делікти; зазначені правопорушення повинні транспортуватися до інших галузевих кодифікованих актів [3, с. 141].

У той же час, чи не найголовнішою прогалиною, яка має бути вирішена у рамках реформування теоретичних, практичних та законодавчих основ адміністративно – деліктної доктрини, є врегулювання інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Узагальнюючи вищенаведене та з огляду на необхідність оновлення поглядів на зміст адміністративної відповідальності, особливої важливості набуває вдосконалення системи адміністративних стягнень з урахуванням можливості їх застосування до юридичних осіб. Іншою вагомою причиною перегляду цієї системи є те, що часто вони є занадто м'якими і не відповідають масштабам небезпечних наслідків, які завдаються адміністративними правопорушеннями [4, с. 21-24].

Список використаних джерел:

1. Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади і проблеми право реалізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ. 2007. С. 43-44
2. Гуржій Т. О. Перспективи розвитку адміністративно-деліктного законодавства України. *Адміністративне право і процес*. № 3(9). 2014. Ювілейний. С. 156 – 168.
3. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку. Монографія. Х.: Харків юридичний. 2016. 344 с.
4. Коломоєць Т. О. Щодо питання ефективності адміністративних штрафів. *Наукові записки*. Том 18. Правознавство. С.21-24.

СУБ'ЄКТИ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН: ФІЗИЧНІ ОСОБИ, ЮРИДИЧНІ ОСОБИ, СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Ганна Григорівна ЛИСАЧЕНКО,

*завідувач СЮЗ Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Проведення досліджень правового визначення статусу учасників цивільних відносин із урахуванням факту виділення у цивільному законодавстві серед суб'єктів цивільних відносин категорії юридичної особи публічного права обумовлюється наявними й до нині колізіями змісту положень цивільного та іншого законодавства щодо ознак юридичних осіб публічного права як учасників цивільних відносин.

Цивільний кодекс України не регулює порядок участі суб'єктів публічного права у цивільних відносинах, відсилаючи до інших законів. Тоді як у сфері публічного права акценти зміщено на іншу сферу діяльності суб'єктів права, оскільки там вони розглядаються як суб'єкти, наділені відповідними владними повноваженнями.

Статтею 2 Цивільного кодексу України учасниками цивільних відносин визначено фізичні особи та юридичні особи, державу Україна, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Таким чином, можемо стверджувати, що учасниками приватноправових відносин є суб'єкти як приватного права, так і суб'єкти публічного права, крім того, суб'єктами можуть бути як фізичні особи, так і юридичні.

Відповідно до цієї статті законодавець, поділяє у ст. 81 Цивільного кодексу України юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права. Згідно ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їхнього створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до статті 87 Цивільного кодексу України. Юридична особа публічного права – розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. У такий розпорядчий спосіб створюються: державні (бюджетні) установи, державні (казенні) підприємства, комунальні підприємства, державні (комунальні) навчальні заклади та інші.

Юридичні особи публічного права як учасники цивільних відносин володіють усіма зазначеними у Цивільному кодексі України ознаками юридичних осіб із об'єктивно обумовленою специфікою прояву деяких із них. Правовий статус цих осіб має специфічний характер у цивільних відносинах, так як визначається додатково у положеннях іншого нецивільного закону. Юридичні особи публічного права володіють рядом додаткових оз-

нак, які впливають на їхній цивільно-правовий статус: цільова спрямованість діяльності на досягнення публічної мети свого створення, фінансування діяльності державою, право державної власності на майно, неможливість здійснення стягнення на вказане майно із залученням держави до відповідальності у субсидіарному порядку.

Суб'єкти публічного права мають право діяти на свій розсуд у межах дозволених законом. Закон суб'єктів публічного права зобов'язує діяти в певному напрямку для досягнення встановленої їм мети та завдань. Це зобов'язання може мати значення конкретного припису. Досить часто цим учасникам правовідносин законом заборонено вчинення певних дій.

Права держави як суб'єкта публічного права передбачені Конституцією України, ЦК України та законами України

Права АРК закріплені в ст. 137, 138 Конституції України, ЦК та інших законах. АРК має право: управління майном, що їй належить; розроблення, затвердження та виконання бюджету АРК на основі єдиної податкової і бюджетної політики України (ст. 138 Конституції України).

Територіальною громадою є жителі, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (ст. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»). Її права закріплені в Конституції України, ЦК України, ЗУ «Про місцеве самоврядування», ЗУ «Про органи самоорганізації населення» та інших законах.

Юридичні особи публічного права поряд з іншими юридичними та фізичними особами можуть брати участь у цивільних правовідносинах. Виступаючи як суб'єкт цивільних правовідносин, юридична особа публічного права користується такими ж правами і несе такі ж обов'язки, як і інші суб'єкти цивільного права, охоплює відносини власності, зобов'язальні відносини. Разом з тим, такі особи не є суб'єктами відносин в сфері інтелектуальної власності, особистих немайнових відносин і на відміну від юридичних осіб приватного права не мають права на комерційне найменування та не є учасниками спадкових правовідносин. В останніх двох групах правовідносин юридичні особи публічного права можуть стати лише пасивними учасниками.

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>*

Не можна сказати, що проблема класифікації контролю залишалася поза увагою вчених, але не слід стверджувати й того, що вона знайшла своє остаточне вирішення, оскільки як у чинному законодавстві, так і у науковій літературі називаються різні види контролю у сфері публічного управління у цілому та за діяльністю правоохоронних органів в Україні, зокрема. Підстави (критерії, ознаки) поділу контролю на окремі види обираються різні, інколи такі, практичне значення яких доволі сумнівне. Натомість, комплексний підхід щодо визначення видів контролю в публічному управлінні відсутній, наслідком чого є ототожнення окремих видів контролю, визначення їх різного суб'єктно-об'єктного, предмету тощо.

Класифікація (типологія) контролю в публічному управлінні та за діяльністю правоохоронних органів, зокрема може здійснюватися за різними ознаками (підставами), тобто за так званими «критеріями класифікації», під якими варто розуміти певні риси та особливості того чи іншого об'єкта (суб'єкта, діяльності) на підставі яких можливе його об'єднання у певні класифікаційні групи, визначити як спільні, так і відмінні ознаки кожної з них. Такі критерії дадуть змогу визначити види та підвиди контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Характеристика законодавчих підходів щодо виокремлення окремих видів контролю в публічному управлінні та за діяльністю правоохоронних органів, дала змогу зробити такі висновки: по-перше, у чинному законодавстві використовуються різні критерії для класифікації контролю, найбільш поширеними серед яких є: суб'єкт його здійснення, об'єкт (предмет) на який він спрямований, форма, метод, спосіб (засіб) або етап його здійснення; по-друге, ототожнення законодавцем видів контролю з його формами (методами), способами (засобами), суб'єктним складом, на мою думку, є методологічно виправданим, оскільки усі вони вказують на його видову різноманітність; по-третє, жоден із проаналізованих нами законодавчих чи підзаконних актів не містить окремого розділу, статті чи пункту, присвяченого комплексному регулюванню питання про види контролю, оскільки кожен з них використовує, як правило, один, у кращому випадку три критерії його класифікації.

Що стосується навчальної та наукової літератури, то найбільш досліджуваними видами контролю у них є: парламентський та громадський ко-

нтроль, у меншій мірі президентський та відомчий. Проте, зазначеними видами класифікація контролю в публічному управлінні та за діяльністю правоохоронних органів, зокрема не обмежується, свідченням чого є відповідні доробки окремих авторів.

На мою думку, цінність будь-якої класифікації обумовлюється у її практичному значенні та легкості сприйняття. Можна виокремити безліч підстав (критеріїв) класифікації контролю, які безумовно будуть мати теоретичне значення, натомість їх практичне значення буде мати сумнівний характер. Наприклад, визначаючи такі види контролю як позавідомчий, відомчий та надвідомчий має місце ототожнення їх із зовнішнім та внутрішнім контролем із переліком суб'єктів, які його здійснюють. Вважаю, що необхідним є виокремлення такого критерію, який надав би змогу охопити усі його види та підвиди. Таким критерієм, на мою думку, є суб'єкт (група суб'єктів) його здійснення, за яким стає можливим визначення таких комплексних видів контролю за діяльністю правоохоронних органів, як: 1) державний, підвидами якого є парламентський, президентський, урядовий, контроль міністерств та відомств, контроль державних місцевих адміністрацій та інших місцевих органів влади, судовий контроль; 2) самоврядний (представницький) контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні; 3) громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні; 4) міжнародний контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні.

Вищенаведені види контролю охоплюють такі його підвиди, як: зовнішній та внутрішній, який характерний не лише державному контролю, а й іншим його видам: самоврядному, громадському та міжнародному, оскільки щодо не підпорядкованих суб'єктів вони здійснюють зовнішній контроль, щодо підпорядкованих – внутрішній. Фінансовий, бюджетний, санітарно-гігієнічний, статистичний контроль, екологічний контроль, податковий контроль, господарський контроль та багато інших підвидів контролю, охоплюються, як правило, таким видом як державний контроль, оскільки його здійснюють спеціалізовані суб'єкти державного контролю – інспекції, хоча окремі із них, наприклад, як екологічний можуть здійснювати самоврядні та громадські суб'єкти контролю. Визначеним нами загальним видам контролю характерні такі його підвиди (етапи, стадії), як: попередній, поточний та підсумковий контроль. Сказане стосується загального та спеціального контролю (комплексного чи вибіркового (цільового) контролю), оскільки предметом державного, самоврядного, громадського та міжнародного контролю можуть бути різні напрями діяльності правоохоронних органів.

Визначені нами загальні (комплексні) види контролю за діяльністю правоохоронних органів (державний, самоврядний, громадський та міжнародний) здійснюються у всіх можливих формах, які окремі автори обирають окремими критеріями класифікації контролю (перевірка, аналіз, облік, моніторинг, нагляд, спостереження, ознайомлення із звітною документацією, ревізія, інвентаризація тощо). Вони охоплюють собою й такі класифікаційні групи, як напрямки втручання в оперативну діяльність підконтрольної структури та ступінь (глибина) втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу; ступінь використання технічних засобів контролю.

Крім того, державний, самоврядний, громадський та міжнародний контроль за діяльністю правоохоронних органів може бути гласним та негласним, різниця між якими полягає в тому, знає чи не знає підконтрольний об'єкт, що його контролюють. У цьому зв'язку не можемо погодитись із висновком про те, негласний контроль характерний для Служби безпеки України, оскільки негласно контролювати може будь-який суб'єкт у передбачених законодавством межах. Що стосується використання спеціальних технічних засобів контролю, то тут звичайно є певні обмеження.

Державний, самоврядний, громадський та міжнародний контроль за діяльністю правоохоронних органів, залежно від способів їх здійснення можуть бути: документальними, здійснюваними на підставі аналізу документів, що відображають показники діяльності правоохоронних органів; фактичними, здійснюваними на підставі фактичного (наочного) візуального аналізу діяльності підконтрольного об'єкта. Державний, самоврядний, громадський та міжнародний контроль за діяльністю правоохоронних органів можуть бути класифіковані й за таким критерієм як кількісний склад суб'єктів контролю, у зв'язку з чим бути одноосібними чи колективними. Залежно від представництва, суб'єкти державного, самоврядного, громадського та міжнародного контролю за діяльністю правоохоронних органів можуть бути: представниками одного відомства, органу, організації або представниками декількох відомств, органів, організацій, які задіяні в одному контрольному заході.

Завершуючи розгляд питання про класифікацію контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні, вважаю, що кожен із вищенаведених нами та іншими авторами критеріїв його класифікації має право на існування, оскільки дає змогу різносторонньо з'ясувати його сутність, та особливості. У той же час постає питання про виокремлення серед видів контролю основних, тобто таких, які мають більше, у порівнянні з іншими його видами (підвидами) практичне значення є, з однієї сторони, простим у використанні, з другої - практично корисним, охоплюють усі його інші види та підвиди. До таких ми віднесли: державний, самоврядний, громадський та міжнародний контроль за діяльністю правоохоронних органів.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОДІЮ ПОЛІЦІЇ З ВІРТУАЛЬНОЮ ГРОМАДСЬКОЮ СПІЛЬНОТОЮ

Віталій Олегович НАЙДА,

*слухач магістратури факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>*

Науковий керівник: д. ю. н., с. н. с.
Завальний М. В.

Пандемія коронавірусу в Україні породжує актуалізацію досліджень у сфері наукового осмислення нових умов існування суспільства та держави, у яких взаємодія державних органів, зокрема Національної поліції України, та громадськості поступово переходить у вимір цифрових технологій.

Законом України «Про Національну поліцію» серед основних принципів діяльності Національної поліції визначено принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства[1]. У ході нашого дослідження ми будемо використовувати термін «віртуальна громадська спільнота», під яким ми розуміємо віртуальний вимір існування громадськості (населення); платформу для взаємодії та комунікації поліції та громадськості; засіб вироблення та акумулювання інформації у формі ідей, рішень, проєктів, пропаганди і агітації як з боку поліції, так і громадськості.

Віртуальні спільноти відрізняються від інших віртуальних форм соціальної інтеграції тим, що використовують загальну для всіх учасників е-комунікацію, мають чіткий склад учасників і характеризуються спільністю цілей/інтересів своїх учасників [2].

На наше глибоке переконання, у ході організації взаємодії поліції з віртуальною громадською спільнотою держава має забезпечити розробку та реалізацію необхідних технічних і організаційних умов, до яких можемо віднести наступні:

- запровадження системи електронного документообігу в державних органах;
- проведення навчання поліцейських з питань інформаційних технологій (атестація, формування груп за профільними напрямками);
- створення зон вільного доступу до Wi-Fi у відділах поліції (абонентська плата, профільне обладнання);
- оснащення органів, закладів та установ Національної поліції України сучасною комп'ютерною технікою;
- придбання автоматизованих робочих місць, друкуючого та периферійного обладнання, яке необхідне при використанні інформаційних систем та сервісів, ліцензійного програмного забезпечення (операційні системи, офіс, антивірус тощо);
- участь в програмах та проєктах міжнародної технічної допомоги.

- За наявності вищеперерахованих технічних і організаційних умов можемо виділити перспективні заходи, які можуть бути реалізовані поліцією у сфері взаємодії з віртуальною громадською спільнотою:

- активне використання сучасних комунікаційних засобів - електронної пошти, інтерактивного діалогу на WEB-сайтах;
- функціонування платформ зворотного зв'язку для віртуальної громадської спільноти, створення суспільних інформаційних баз;
- упровадження пілотних проєктів із реалізації електронних сервісів та систем у Національній поліції України;
- використання поліцією систем відеоконференцзв'язку Skype, Hangout, Zoom у ході проведення зустрічей, форумів та круглих столів з віртуальною громадською спільнотою;
- створення і змістовне наповнення сайтів відділів поліції, створення електронних кабінетів дільничних офіцерів поліції тощо;
- використання соціальних мереж у діалозі з громадськими організаціями, діаспорами для швидкого залучення перекладачів, понятих, статистів тощо;
- ведення всіма органами, закладами та установами Національної поліції України офіційних сторінок у Facebook, Instagram, Twitter, офіційних каналів у YouTube, чат-ботів, Telegram-каналів, їх змістовне наповнення та постійне оновлення, розміщення фото-, відеоматеріалів, онлайн-трансляцій тощо;
- розроблення за участю поліції та громадськості додатків для смартфонів та планшетів для залучення віртуальної громадської спільноти до превентивних онлайн-заходів, забезпечення віртуального контролю за виконанням карантинних обмежень тощо;
- здійснення за участю віртуальної громадської спільноти моніторингу відкритих реєстрів, сайтів, онлайн веб-камер;
- проведення за участю віртуальної громадської спільноти опитувань, ведення статистичних розрахунків тощо.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що питання взаємодії поліції з віртуальною громадською спільнотою потребує подальших наукових досліджень з метою визначення найбільш актуальних заходів взаємодії, а також нових форм реалізації партнерських відносин поліції та громадськості у вимірі цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n922> (дата звернення: 19.10.2020).
2. Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. 524с.

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СФЕРИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Станіслав Григорович ОНОПРІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правового забезпечення
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Розгляд категорії «інформаційна безпека» як вид суспільних відносин, їх елемент або кінцевий варіант їх реалізації дозволив авторам сформулювати велику кількість класифікацій видів досліджуваного феномену. Найбільш повною та аргументованою нам уявляється позиція О. Золотар, яка за об'єктною ознакою виокремлює такі види інформаційної безпеки: людини; юридичних осіб; суспільства; держави (національна інформаційна безпека); міжнародного співтовариства. Відповідно до загроз інформаційній безпеці авторка пропонує розмежовувати внутрішню і зовнішню інформаційну безпеку, при чому зміст кожної визначається залежно від того, що чи хто є об'єктом інформаційної безпеки [1, с. 112]. Спробуємо знайти місце інформаційної безпеки суб'єктів публічного адміністрування відповідно до наведеної класифікації.

Відносини, що складаються у сфері публічного адміністрування, спрямовані на забезпечення публічного інтересу. Під публічним інтересом ми розуміємо сукупність цілей, прагнень, потреб, які виникають у фізичних та юридичних осіб у процесі їх діяльності (життєдіяльності), задоволення яких потребує здійснення суб'єктами публічного адміністрування юридично значущих дій. Отже, ті учасники суспільних відносин у сфері публічного адміністрування, які не мають статусу посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування, можуть бути фізичними особами, представниками громадянського суспільства, суб'єктами господарської діяльності тощо. Для кожного з них реалізація свого публічного інтересу за участю органів публічного адміністрування породжує ситуацію ризику, ситуацію можливого виникнення інформаційної небезпеки. Як приклад можемо навести ситуацію, коли у відкритий доступ потрапили 26 млн посвідчень водія, доступ до яких здійснювався завдяки функціонуванню бота «UA Baza» месенджера Телеграм (причини чого так і залишилися невідомими). Обов'язок представників системи публічного адміністрування забезпечувати безпеку персональних даних, у тому числі тих, які створюються під час надання адміністративних послуг, має, на нашу думку, розглядатися на загальнодержавному рівні інформаційної безпеки. Отже, інформаційна безпека сфери публічного адміністрування, на нашу думку, уявляє собою складову національної інформаційної безпеки, яку, на наш погляд, можна представити як сукупність інформаційної безпеки законодавчої і судової влади, а також інформаційної безпеки органів публічного адміністрування (як сукупності органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування). При цьому,

відповідно до специфіки функціонування органів публічного адміністрування, загрози інформаційній безпеці у їх діяльності можуть мати як зовнішній, так і внутрішній характер.

Інформаційна безпека сфери публічного адміністрування може також бути класифікована за характером ризиків. Якщо ризики носять технологічний характер і стосуються безпеки обладнання та програм, використовують поняття «кібербезпека». У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека розуміється як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [2]. Невдалість вказаного легального визначення значним чином утруднює його розуміння, оскільки більшість його складових потребує окремого тлумачення. Так само було б доцільно для цілісного сприйняття розмежувати категорію «кібербезпека» з категорією «інформаційна безпека». На нашу думку, кібербезпека є складовою інформаційної безпеки, поряд з особистою та корпоративною інформаційною безпекою. Однак обґрунтування вказаної позиції та розробка пропозицій щодо правового закріплення такого розмежування потребують здійснення окремих наукових досліджень.

Окремо слід сказати про чинники, які знижують рівень інформаційної безпеки сфери публічного адміністрування. До них, на нашу думку, належать як зовнішні (інформаційно-психологічні операції, спрямовані на дестабілізацію діяльності органів публічного адміністрування, стан їх технологічної оснащеності), так і внутрішні (існування логічної та зрозумілої для будь-якого суб'єкта інформаційних правовідносин системи вимог щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також рівень інформаційної культури як представників органів публічного адміністрування, так громадян, які вступають з ними у правовідносини з метою реалізації своїх інтересів). На особистісному рівні інформаційна культура може бути описана на ціннісно-мотиваційному рівні, який є визначальним для всіх інших складових; когнітивному рівні; який включає у тому числі наявність інформаційних знань, вмінь та навичок; а також на емоційно-вольовому рівні, який обумовлює емоційне відношення до застосування та розвитку вказаних знань, вмінь та навичок, а також прийняття рішень щодо їх застосування в певних ситуаціях [3, с. 136]. На жаль, сучасний рівень інформаційної культури представників сфери публічного адміністрування не можна визнати задовільним. Особливо разючими є відмінності цифрової грамотності залежно від віку та місця проживання персоналу органів публічного адміністрування: особи передпенсійного віку, що мешкають у селах, селищах та невеликих містах, як правило, відчують значні труднощі під час використання цифрових технологій, що обумовлює одночасне виникнення великої кількості ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою їх діяльності. Одним із способів подолання такої цифрової нерівності мала б стати програма цифрової освіти, яка включала б не лише 5 хвилинні фільми про загальні принципи роботи невеликої кількості окремо узятих інструментів Google (як це

реалізовано зараз на платформі «Цифрова грамотність державних службовців 1.0. на базі інструментів Google») [4], а й передбачало б напрацювання державними службовцями та службовцями органів місцевого самоврядування практичних навичок у сфері інформаційної безпеки. Для забезпечення викривлення результатів такого навчання з-за впливу корпоративної солідарності і сам процес навчання, і оцінювання його результатів мало б здійснюватися незалежними суб'єктами на принципах аутсорсингу або «запозиченої праці» [5].

Проблеми підвищення рівня інформаційної безпеки сфери публічного адміністрування є надзвичайно важливими у сучасний період реформування системи публічного управління. Вирішення цих проблем потребує використання низки заходів політичного, економічного, технологічного, соціально-психологічного характеру. Проте саме право має стати тією інтегруючою категорією, яка органічно поєднає різновекторні складові інформаційної безпеки, надасть останній структурований характер, дасть змогу кожному суб'єкту правовідносин у сфері публічного адміністрування розуміти коло своїх прав та обов'язків, а також міру своєї юридичної відповідальності за порушення правових приписів.

Список використаних джерел:

1. Золотар О. О. Класифікація інформаційної безпеки. *Інформація і право*. 2011. № 2. С. 109-113.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 11.02.2020).
3. Онопрієнко С.Г. Класифікація елементів інформаційної культури. *Форум права*. 2016. № 5. С.135-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_24 (дата звернення 11.02.2020).
4. Цифрова грамотність державних службовців 1.0. на базі інструментів Google. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/civil-servants> (дата звернення 11.04.2020)
5. Шопіна І.М. «Запозичена праця»: перспективи правового регулювання. *Форум права*. 2006. № 3. С. 129-135. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-3/06simprr.pdf> (дата звернення 11.02.2020).

РЕФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВІД ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Ірина Вікторівна ПАНОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності та
поліціїстики факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0003-4325-5428>*

Протягом останніх років в Україні спостерігається послідовний розвиток інформаційної сфери як особливої системи суспільних відносин, що виникають в усіх сферах життя і діяльності суспільства та держави в результаті одержання, використання, поширення та зберігання інформації, насамперед у сфері трансформації моделі взаємовідносин між органами державної влади та громадянами, створення національних систем і мереж інформації тощо.

Сучасна інформаційна політика розглядається як сукупність напрямів і способів діяльності компетентних органів держави з контролю, регулювання та планування процесів в інформаційній сфері щодо одержання, зберігання, обробки, використання та поширення інформації. Наша держава йде шляхом цілеспрямованого правового упорядкування відносин в національному інформаційному просторі, що визначається юрисдикцією, приймаються необхідні законодавчі акти, перебудовується діяльність органів державної влади, які відповідають за формування і реалізацію інформаційної політики. Виділення інформаційної проблематики як особливого напрямку державної політики є відбиттям соціально-економічних змін, що відбуваються, зростанням ролі інформації в діяльності державних органів, установ, організацій, громадських об'єднань, громадян.

В Україні відбувається стабільний розвиток і структуризація сегментів вітчизняного інформаційного ринку як системи економічних, організаційних і правових відносин у сферах: цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтегрованості, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; надання електронних та адміністративних послуг; електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; розвитку IT-індустрії.

У той же час формування нових суспільних відносин в інформаційному суспільстві передбачає створення відповідного комплексу правового забезпечення. В останні роки ведеться активна робота над удосконаленням чинного законодавства, розробкою нових нормативно-правових норм у сфері регулювання інформаційних відносин, проте на шляху розвитку та

впорядкування інформаційних правовідносин можна виділити низку проблем, серед яких можна виокремити:

- недооцінка значення інформаційно-комунікаційного аспекту в процесі демократизації суспільства, розбудови держави, її європейської інтеграції;
- намагання суб'єктів інформаційних відносин маніпулювати громадською думкою шляхом поширення недостовірної, неповної та упередженої інформації у засобах масової інформації;
- непрозорість відносин власності щодо засобів масової інформації;
- наявність значної кількості інформаційної продукції, що не відповідає вимогам законодавства, негативно впливає на систему суспільних цінностей, фізичний, психічний, інтелектуальний та моральний розвиток людини, призводить до деградації суспільства;
- зловживання правом на вільне одержання і поширення інформації, в результаті чого порушуються інші фундаментальні права і свободи людини, захищені Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Конституцією України тощо.

Вирішення зазначених, а також багатьох інших проблемних питань впорядкування інформаційної сфери в процесі переходу від інформатизації до цифровізації потребує удосконалення державної інформаційної політики, зокрема визначення механізму державного регулювання відносин у сфері забезпечення реалізації права кожного на доступ до інформації, зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності, сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України. Також важливим вбачається спрямування діяльності державних органів на створення та забезпечення функціонування: системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів; системи електронної взаємодії органів виконавчої влади; інтегрованої системи електронної ідентифікації; єдиного веб-порталу електронного урядування; єдиного державного веб-порталу відкритих даних; національного реєстру електронних інформаційних ресурсів; єдиного державного веб-порталу електронних послуг.

Відображення зазначених положень у національному законодавстві надасть можливість: створити політико-правові, економічні, організаційні та матеріально-технічні умови для формування сучасної моделі державної інформаційної політики; гарантувати реалізацію конституційних прав людини на свободу вільного вираження своїх поглядів і переконань як основоположного елементу демократичного суспільства; забезпечити захист прав кожного на одержання, використання, зберігання інформації з будь-якого джерела, не забороненого законодавством; забезпечити пріоритетний розвиток національних інформаційних ресурсів; сприяти побудові в Україні розвинутого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства та інфраструктури, впроваджувати новітні інформаційно-комунікаційні технології, концепції смарт-сіті органами місцевого самоврядування; розвивати віртуальні активи, блокчейн та токенизацію, штучний інтелект; впроваджувати норми, стандарти у сфе-

рах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; удосконалити критерії і порядок проведення оцінки стану захищеності державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах; здійснювати заходи щодо забезпечення функціонування Національної системи конфіденційного зв'язку та Національної телекомунікаційної мережі.

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Олена Сергіївна ПОЧАНСЬКА,

*доктор юридичних наук, доцент кафедри
правового забезпечення господарської діяльності
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-3953-8660>*

Визнання та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в духовно-культурній сфері є одним із найважливіших завдань сучасної соціальної держави. Проголошення у ст. 3 Конституції України людини найвищою соціальною цінністю, перш за все, передбачає надання рівних умов для розвитку кожної особистості, можливостей застосування нею своїх здібностей на власну і суспільну користь. Проте не менш важливою ознакою соціальної держави, аніж закріплення прав, є сприяння, гарантування реалізації інтересів усіх громадян незалежно від їх правового статусу. Посилення уваги до проблеми додержання прав та свобод у духовно-культурній сфері вимагає, зокрема, належного забезпечення та захисту цих прав і свобод щодо громадян, засуджених до позбавлення волі, адже їх зміст та порядок реалізації зазнають суттєвих змін і обмежень, зумовлених характером кримінального покарання.

Незважаючи на численні праці у даній сфері, особливостям правового забезпечення культурних прав громадян, засуджених до позбавлення волі, не приділяється достатньої уваги, що й визначає актуальність даної статті.

Окремою групою прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, є культурні права і свободи, що визначають місце людини в культурному житті суспільства, відбиваючи можливості особи брати участь у виробництві духовних благ, користуватися результатами інтелектуальної та духовної творчості. В юридичній науці дана група прав і свобод людини і громадянина визначається також як духовно-культурні, гуманітарні або інтелектуально-культурні права і свободи. Така кількість назв зумовлюється загальною спрямованістю реалізації цих прав і свобод, а також тими функціями, які вони виконують у загальній системі прав та свобод людини і громадянина.

До основних ознак культурних (духовних) прав і свобод людини і громадянина можна віднести:

- 1) загальний характер, оскільки вони є неодмінною складовою частиною конституційно-правового статусу людини та громадянина в Україні;
- 2) індивідуальний характер суб'єктивних прав та свобод;
- 3) можливість їх реалізації людиною протягом усього життя;
- 4) взаємозв'язок з іншими правами та свободами;

5) постійні розвиток і збагачення змісту у процесі створення та зміцнення економічних та інших гарантій їх реалізації;

6) державний захист від протиправних обмежень під час реалізації прав;

7) забезпечення державою в особі державних органів і органів місцевого самоврядування, державними установами відповідної спрямованості;

8) забезпечення можливостей відшкодування збитків і відновлення порушених прав і свобод.

Культурні права і свободи є однією з основних груп прав і свобод людини і громадянина, які проголошуються та закріплюються на конституційному рівні в Україні. Згідно з Конституцією України, до основних культурних прав і свобод людини і громадянина відносяться:

- право на освіту;
- свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості;
- право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності;
- право на використання здобутків культури та мистецтва.

Основний Закон України встановлює, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, а також розвиток дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання. Гарантіями здійснення права на освіту є надання можливості громадянам безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі, а також забезпечення можливості громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону, навчатися рідною мовою або вивчати рідну мову в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Право на освіту забезпечується низкою Законів України та інших нормативно-правових актів у сфері освіти (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та ін.).

Відповідно до ст. 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Право на результати інтелектуальної, творчої діяльності гарантується заборобою використовувати або поширювати без згоди авторів результати їх інтелектуальної, творчої діяльності, за винятками, встановленими законом.

Загальноосвітнє навчання організується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, у спеціально створюваних при установах виконання покарань загальноосвітніх школах трьох ступенів та консультативних пунктах, забезпечених відповідним обладнанням, штатом вчителів, який очолюється директо-

ром. Засуджені, які навчаються в них, підручниками, зошитами та письмовим приладдям забезпечуються безоплатно.

Однак, незважаючи на формальне нормативно-правове закріплення механізму організації навчання і отримання освіти засудженими до позбавлення волі, слід відзначити, що відповідні освітні підрозділи існують далеко не в усіх установах виконання покарань, тоді як ані серед критеріїв, за якими проводиться обрання конкретної установи, де має відбувати покарання засуджених, ані серед підстав, за якими можливе переведення засудженої особи до іншої колонії, потреба засудженого в отриманні певного рівня освіти чи в продовженні навчання не встановлена, й, отже, не може бути врахована як визначальна для вибору місця відбування покарання з метою забезпечення доступу до відповідних освітніх послуг і створення необхідних умов для забезпечення конституційного права засудженої особи на освіту.

Отже, аналіз норм чинного законодавства України, що стосується регулювання культурних прав і свобод засуджених осіб, дає можливість констатувати, що, незважаючи на формальне нормативно-правове закріплення низки засобів їх реалізації, існуючий наразі механізм регулювання та захисту культурних прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі, потребує значного удосконалення. До основних напрямків розвитку механізму адміністративно-правового регулювання та захисту культурних прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, віднесено:

1) у сфері державного управління: підвищення якості національного законодавства (його внутрішньої узгодженості та відповідності міжнародним стандартам у галузі прав людини і поведінки з засудженими); вдосконалення діяльності державного апарату, органів місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, а також громадських організацій щодо забезпечення реалізації та захисту культурних прав і свобод засуджених осіб;

2) у сфері культури: розробка та реалізація заходів з підвищення рівня загальної, правової і політичної культури засуджених осіб; розробка культурно-дозвільних програм для різних соціальних та вікових категорій засуджених (молодь, люди похилого віку, інваліди, представники нацменшин та ін.);

3) у сфері освіти і науки: максимальне забезпечення доступу засуджених осіб до різних форм і рівнів освіти за державними та недержавними освітніми програмами; поліпшення матеріально-технічної та науково-методичної бази навчальних закладів при установах виконання покарань; створення належних умови для самоосвіти осіб, засуджених до позбавлення волі.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИТЯГНЕННЯ
ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПРАВОМІРНЕ
КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ЩОДО ЯКИХ ПОРУШЕНО
ОБМЕЖЕННЯ ВСТАНОВЛЕНІ МИТНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Сергій Анатолійович РЕЗАНОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри поліцейської діяльності та
публічного адміністрування факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7429-5273>*

За останні роки на територію України з сусідніх держав була ввезена величезна кількість транспортних засобів з іноземною реєстрацією. Основні країни це Польща, Литва, Німеччина, Чехія та Болгарія. За різними оцінками на даний час в Україні знаходиться від 600 тис. до 800 тис. таких автомобілів.

В Україну такі транспортні засоби в'їжджають відповідно до двох митних режимів: транзиту або тимчасового ввезення. Перший дозволяє автомобілю перебувати на митній території України не більше п'яти днів, або десяти - якщо водій буде повертатися через інший перепускний пункт. У режимі тимчасового ввезення автомобілі можна ввозити в Україну без сплати митних зборів на строк до одного року.

Відповідно до останніх нововведень, Національній поліції доручено виявляти нерозмитнені автомобілі на європейській реєстрації, які незаконно перебувають на території України. Кабінет Міністрів України також дозволив поліції штрафувати власників «євроблях», які порушили строки розмитнення своїх автомобілів. Раніше діяв меморандум про не притягнення таких водіїв до відповідальності до прийняття закону про доступне розмитнення. Відповідне рішення було прийнято на засіданні Кабінету міністрів України 28 жовтня 2020 року.

Зокрема, внесено зміни до Положення про Національну поліцію. Окрім усього, поліція:

- 18-1 виявляє транспортні засоби особистого користування, тимчасово ввезені на митну територію України громадянами більш як на 30 діб та не зареєстровані в Україні в установлені законодавством строки;
- 18-2 вживає заходів до виявлення неправомірного керування транспортними засобами, щодо яких порушено такі встановлені Митним кодексом України обмеження, як порушення строків тимчасового ввезення та/або переміщення в митному режимі транзиту, використання для цілей підприємницької діяльності та/або отримання доходів в Україні, передання транспортних засобів у володіння, користування або розпоряджання особам, які не ввозили їх на митну територію України або не поміщали в мит-

ний режим транзиту, а також вживає заходів до виявлення неправомірного розкомплектування таких транспортних засобів [1; 2].

Безпосередньо відповідальність за неправомірне керування транспортними засобами, щодо яких порушено обмеження встановлені Митним кодексом України, закріплено у статті 121 «Порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ременями безпеки або мотошоломами». Керування водієм транспортним засобом, щодо якого порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України, а саме: порушено строки його тимчасового ввезення та/або переміщення в митному режимі транзиту; транспортний засіб використовується для цілей підприємницької діяльності та/або отримання доходів в Україні; транспортний засіб передано у володіння, користування або розпорядження особі, яка не ввозила його на митну територію України або не поміщувала в митний режим транзиту, - тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

Також стаття закріплює відповідальність за повторне протягом року вчинення вказаного проступку. Зазначені дії тягнуть за собою накладення штрафу на водія в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк один рік та з оплатним вилученням транспортного засобу чи без такого.

Таким чином, здійснено перші кроки щодо проблеми нормативного упорядкування ввезення та використання транспортних засобів з іноземною реєстрацією на території України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 877. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>
2. Про внесення змін до Положення про Національну поліцію: постанова КМУ від 28 жовтня 2020 р. № 1016. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1016-2020-%D0%BF#n10>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. додаток до № 51. ст. 1122.

**ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ» В ЧАСТИНІ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ**

Олена Юріївна САЛМАНОВА,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
права та процесу факультету №1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-6376-1160>*

Онисія Андріївна ТАТАРЕНКОВА,

*курсант групи Ф1-19-206
факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Перехід до «сервісної» концепції побудови і функціонування Національної поліції на перший план висунули проблеми забезпечення належного стану публічної безпеки і порядку в сучасному суспільстві, забезпечення законності поліцейської діяльності. У визначенні правового статусу поліції слід звернути увагу на специфіку застосування поліцейських заходів превентивного та примусового характеру. Закон України «Про Національну поліцію» спричинив у суспільстві не мало дискусій, які не обмежувалися межами нашої країни. Найбільшу зацікавленість привертає до себе частина положень, що стосується захисту прав людини під час застосування до неї превентивних поліцейських заходів. На думку вітчизняних правників та європейської спільноти є необхідність в удосконаленні положень вказаного закону у цьому аспекті.

Варто звернути увагу на той факт, що термін «превентивні заходи» за своїм змістом носить попереджувальний (запобіжний) характер. До речі, термін «превентивний захід» застосовують у різних сферах суспільного життя. Так, щодо господарської діяльності превентивними називають заходи, спрямовані на зниження ризику, вплив на результат. У військовому праві превентивні заходи – це спільні дії співтовариства держав, спрямовані на запобігання загроз зовні, порушення порядку або проявів агресії, розрахунку (прогнозу) ймовірності настання небезпеки за певний інтервал часу. Найбільш часто превентивні заходи використовуються в страхуванні, їх вживають заздалегідь за встановленим прогнозом (розраховується ймовірність настання за певний інтервал часу). Існує навіть класифікація превентивних заходів за факторами ризику, по цілі та іншими критеріями [1, с. 82-83]. Усередині кожного виду також йде поділ на групи. Так, за метою виділяють захисні заходи, спрямовані на профілактику події і на пом'якшення наслідків, якщо подія все-таки сталося. За рівнем прийняття

рішення вони бувають державні (нормативно-правове регулювання, механізм держбезпеки, формування матеріально-технічного резерву і пр.); регіональні (нормативно-правове регулювання і фінансовий резерв у регіоні, навчання людей, захисні споруди, рятувальні групи, моніторинг небезпек тощо).

В статті 31 закону України «Про Національну поліцію» говориться про види превентивних поліцейських заходів [2]: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, і інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування.

Під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи. На практиці частіше за все проблеми виникають із законністю застосування такого превентивного заходу, як перевірка документів патрульними поліцейськими. Насамперед, мова йде про процедуру перевірки документів у осіб [3]. Не зважаючи на те, що в Законі перераховані підстави (випадки) здійснення такої перевірки, зміст їх вимагає певних уточнень. Так, Закон вказує, що поліцейський має право зупинити громадянина на вулиці з метою показати документи, проведення поверхневого обшуку чи будь-якої іншої дії лише в тому випадку, якщо поліцейський має відповідні підстави. До них належать: особа візуально схожа на людину, що перебуває в розшуку, людина знаходиться на місці вчинення якогось правопорушення, або перебуває в зоні обмеженого доступу, зовнішні ознаки особи вказують, що вона вчинила злочин.

Головне, на що слід звернути увагу: якщо вказаних законних підстав немає, то поліцейський не має права зупиняти особу і вимагати у неї показати будь-які документи. Із іншого боку поліцейський має поводитися ввічливо, має представитися, і просто так вимагати у людини документи не повинен. Загалом, більшість правозахисників вважають, що при перевірці документів особа повинна просто усвідомлювати: без причин, без підстав поліцейський не має право вимагати чогось. Оце внутрішнє усвідомлення є наріжним камінням: якщо громадянин усвідомлює, що, якщо він веде себе адекватно і позитивно, то у поліцейського не буде вимог безпідставно вимагати у нього документи.

Велику увагу міжнародні експерти акцентують на застосуванні спеціальних засобів, а саме – водометів. В статті 45 Закону «Про Національну поліцію» забороняється використання водометів при температурі повітря нижче +10 градусів за Цельсієм. Але водночас відсутнє зазначення максимально можливого тиску вивільнення води, що є недоліком. Адже від того,

якою буде сила струменя води, залежить рівень ушкоджень людей, які потраплять під нього [2].

Кількість зауважень та пропозицій з боку науковців і правозахисників зроблено і до процедури вилучення майна, обмеження пересування особи та проникнення до приватного володіння. Зазначимо, що формування поліцією баз даних і зберігання в них інформації не обмежене жодними строками, хоча їх слід визначити. А таких баз даних на підставі статті 26 Закону «Про Національну поліцію» ведеться [4, с. 120]. Наприклад, інформація з бази даних виявлених адміністративних правопорушень та осіб, які вчинили ці порушення, повинна зберігатися протягом року, а після цього безумовно знищуватися. Це унеможливить використання зазначених відомостей в незаконних цілях. У цьому напрямку Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що єдине загальне правило щодо необмеженого зберігання різних категорій персональної інформації суперечить статті 8 Європейської конвенції.

Таким чином, зробимо основний висновок: вимогою часу є необхідність внесення змін та уточнень до закону України «Про Національну поліцію» в частині порядку та меж застосування превентивних поліцейських заходів, приведення його положень у відповідність до європейських норм і стандартів. Адже застосовуючи превентивні заходи поліцейські створюють тим самим необхідні умови для неухильного додержання норм законів, виявлення і припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, попереджують можливі посягання на суспільні відносини, які охороняються правом і державою.

Список використаних джерел:

1. Погребиська А. О. Проблемні питання щодо застосування превентивних поліцейських заходів. *Митна справа*. № 5 (101), 2015. Частина 2. С. 82-86.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. / Законодавство України. Веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Ти і поліція: перевірка документів. *Офіційний Веб-сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів*. URL: <http://umdpd.info/news/ty-i-politsiya-perevirka-dokumentiv-video/> (дата звернення: 02.11.2020).
4. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка]. – Харків, 2016. – 408 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ

Олена Юріївна СОЛОНЕЦЬКА,

*слухач магістратури факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: д. ю. н., с. н. с.
Завальний М. В.

Забезпечення прав та основоположних свобод людини й громадянина, протидія злочинності та забезпечення публічного порядку в державі є одними із головних напрямів внутрішньої політики держави, особливо за на шляху розбудови демократичної, правової та соціально орієнтованої держави. Сьогодні ключовим центральним органом виконавчої влади, що покликаний здійснювати комплексні заходи щодо реалізації вказаних напрямів є Національна поліція України.

Відповідно в сучасних умовах удосконалення діяльності органів та підрозділів Національної поліції України особливої уваги заслуговують питання щодо реалізації їх завдань, що визначені у титульному законі про поліцію, а саме: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності; та надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. В даному контексті дослідник А. А. Дмитрієв слушно зазначає, що побудова України як європейської та демократичної держави можлива за умови забезпечення національної безпеки [2, с. 164], забезпечення якої покладається саме на органи та підрозділи Національної поліції України.

В той же час, враховуючи сучасну кримінальну статистику в Україні, де кількість вчинюваних злочинів за 2019 р. зросла у порівнянні з 2016 р. понад 30%, про що свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України [3; 4], актуалізує потребу визначення проблем діяльності органів досудового розслідування та органів дізнання Національної поліції України.

Створення у 2020 р. органів дізнання Національної поліції України в контексті реалізації завдання щодо протидії злочинності набуває неабиякої актуальності та значення з огляду також на той факт, що більшість злочинів, що вчиняються є переважно середньої тяжкості, що дозволить значно розвантажити роботу органів досудового розслідування.

Першочерговим слід відзначити, що створення органів дізнання Національної поліції України передбачено Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, що затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20 травня 2020 р. № 405 [5]. Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту, підрозділи дізнання органів Національної поліції України здійснюють досудове

розслідування кримінальних проступків, віднесених до підслідності органів Національної поліції України, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [5]. В той же час, Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015р. № 580-VIII у ст. 13 не містить правової норми, що органи дізнання входять до системи Національної поліції України, що нашу думку потребує свого правового врегулювання, оскільки зазначене є важливою складовою визначення їх адміністративно-правового статусу.

Аналіз адміністративного законодавства дозволив дійти висновку, що наразі неврегульованим залишається питання щодо встановлення чіткої компетенції органів дізнання Національної поліції України. Попередньо згадане нами Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України визначає лише завдання та функції підрозділів дізнання, що створює прогалину у чинному законодавстві. Оскільки як слушно вказує О. М. Музичук на прикладі органів досудового розслідування, у компетенції державного органу, зокрема, органів досудового розслідування Національної поліції України, виявляється правосуб'єктність державного органу як колективного суб'єкта правовідносин. Отже, компетенція державного органу – це сукупність законодавчо закріплених владних повноважень, юридичної відповідальності та елементів відання [6, с. 259].

Також, не визначеними залишаються принципи діяльності органів дізнання як спеціальні принципи їх діяльності та функціонування, оскільки загальні принципи їх діяльності встановлені у Законі України «Про Національну поліцію».

Окрім зазначеного слушним вбачаємо внесення змін та доповнень до чинного Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України розділу який би визначав підстави та порядок притягнення дізнавачів до юридичної відповідальності та юридичних гарантій діяльності на прикладі Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України.

Таким чином, адміністративно-правовий статус органів дізнання Національної поліції України є комплексною категорією із чіткою структурою, що регулює взаємовідносини органів дізнання Національної поліції України між собою та іншими суб'єктами поліцейської (правоохоронної) діяльності, встановлюючи місце та значення кожного із них, принципи та характер їх взаємодії шляхом законодавчого визначення повноважень (прав та кореспондуючих їм обов'язків), компетенції, принципів, юридичної відповідальності та юридичних гарантій їх діяльності.

Отже, до структури адміністративно-правового статусу органів дізнання Національної поліції України нами віднесені такі елементи як: повноваження (права й обов'язки), компетенція, принципи, юридична відповідальність та юридичні гарантії діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top> (дата звернення: 01.10.2020).
2. Дмитрієв А. А. Принципи та правове регулювання діяльності органів Національної поліції України із протидії організований злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 164-174.
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Статистична інформація за 2016 рік / Генеральна прокуратура України : сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=(дата звернення: 01.10.2020).
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Статистична інформація за 2019 рік / Генеральна прокуратура України : сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820 (дата звернення: 01.10.2020).
5. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2020 № 405 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>(дата звернення: 01.10.2020).
6. Музичук О. М., Нікуліна А. Г. Компетенція органів досудового розслідування Національної поліції України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 259-264.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ ЗА НОВИМ ВИБОРЧИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Дар'я Русланівна СТЕПАНЮК,

*студентка магістратури Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого*

Досі в Україні залишається актуальним питання щодо проведення муніципальної реформи. В межах даної реформи виділено багато проблем, які потребують вирішення, серед яких багато науковців звертають увагу саме на сферу організації та проведення місцевих виборів. Неточності та прогалини містили нормативно-правові акти, які у різні періоди регулювали суспільні відносини, пов'язані із місцевими виборами до прийняття Виборчого кодексу України, зокрема, Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» 2004 р. [1], Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» 2010 р. [2], Закон України «Про місцеві вибори» 2015 року [3]. Не позбавлений недоліків у цій частині і чинний Виборчий кодекс України, який набув чинності з 1 січня 2020 року [4]. Незважаючи на тенденцію постійного удосконалення законодавства щодо місцевих виборів, деякі аспекти все одно залишаються недостатньо врегульованими.

Перш за все, постає питання щодо набуття чинності новим Виборчим кодексом України у строк менше одного року перед проведенням місцевих виборів 2020 року. У Керівних принципах щодо виборів, прийнятих Венеціанською комісією на 51-й пленарній сесії (5-6 липня 2002 р.) йдеться, зокрема, про такий принцип як стабільність виборчого законодавства: «основні елементи виборчого права, зокрема власне виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення між виборчих округів не можна переглядати менш, як за рік до проведення виборів або ж їх треба закріпити в конституції або в документі, що має більше високий статус, ніж звичайний закон» [5, с. 10]. Крім того, українськими науковцями звертається увага на ще більш коротші строки прийняття змін до зазначеного нормативно-правового акту, а саме: «... наявний досвід внесення змін до виборчого законодавства напередодні дня голосування свідчить про його мінливий та хаотичний характер, що значно посилює конфліктогенний потенціал вітчизняних виборів, які одночасно є підґрунтям для виникнення та розв'язання електоральних конфліктів юридичного та неюридичного характеру» [6, с. 14]. Таким чином, видається, що в Україні не було повною мірою дотримано принцип стабільності виборчого законодавства в частині регулювання місцевих виборів, що відбулися 25 жовтня 2020 року.

Слід також відмітити неможливість самовисування кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних,

районних у місті рад, а також міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше). Право висувати кандидатів в зазначених випадках реалізується виборцями через місцеві організації політичних партій [4]. Безперечно, позитивною зміною стало впровадження відкритих партійних списків, однак монопольне право політичних партій на висунення кандидатів залишилось досі. Це означає, що особа, яка бажає стати депутатом зазначеної вище ради повинна підтримувати програму певної партії. Однак інтереси партії не завжди можуть співпадати з інтересами територіальної громади.

Також законодавством передбачена оновлена форма виборчого бюлетеня, яка може викликати складнощі у її заповненні. Так, у виборчому бюлетені для голосування за депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районної у місті, а також міської, сільської, селищної ради (територіальної громади з кількістю виборців 10 тисяч і більше) почергово з ліва на право зазначаються: 1) визначений жеребкуванням номер кожної організації партії; 2) повна назва відповідної організації партії, прізвище, ім'я та по батькові кандидата у депутати, включеного до єдиного виборчого списку під першим номером без зазначення номера; 3) два квадрати: порожній квадрат - для волевиявлення щодо організації партії та квадрат із нанесеним трафаретом - для волевиявлення щодо кандидатів, включених до відповідного територіального виборчого списку організації партії; 4) виборчий список з прізвищами, ініціалами усіх кандидатів та їх порядковими номерами трафаретним форматом зверху донизу, за якими їх включено до відповідного територіального виборчого списку організації партії, у дві колонки [4]. Це може призвести, зокрема, до того, що виборець голосуватиме лише за партію, оминаючи вибір конкретних кандидатів.

Отже, загалом спостерігається позитивна динаміка у змінах виборчого законодавства. Однак ряд питань все ж таки потребують подальшого дослідження та врегулювання. Зокрема, це питання щодо недоцільності внесення змін до виборчого законодавства у досить короткі строки та необхідності дотримуватись принципу стабільності виборчого законодавства; стосовно закріплення у законодавстві можливості самовисування кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше); щодо оптимізації форми виборчого бюлетеня, яка б не викликала складнощів у виборців щодо його заповнення.

Список використаних джерел:

1. Про вибори депутатів Верховної Ради, Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України від 6 квітня 2004 року № 1667-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-15#Text> (дата звернення: 27. 10. 2020).
2. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України від 10 липня 2010 року № 2487-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17#Text> (дата звернення: 27. 10. 2020).
3. Про місцеві вибори. Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 27. 10. 2020).
4. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#top> (дата звернення: 27. 10. 2020).

5. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року). «Vybory ta Demokratiya» («Elections and Democracy»), 2006, N. 4(10). 34 с. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr) (дата звернення: 28. 10. 2020).

6. Місцеві вибори 2020: посібник для суддів / Губська О., Ковриженко Д., Мохончук Б., Писаренко Н., Романюк П., Цуркан М. ; За ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2020. 308 с.

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олексій Вікторович СУГАН,

здобувач Університету сучасних знань
<https://orcid.org/0000-0003-4253-6439>

Важливою частиною адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності є принципи, на яких вона базується, та які грають роль основоположним основ для більшості юридичних явищ.

Отже, принципи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності – це вихідні основи, основоположні засади, базові, абстрактні ідеї, які розчинено у правових нормах Конституції України, законах та підзаконних нормативних актах, що визначають «координати», будівні аспекти правового регулювання відносин в галузі реалізації адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності.

На наш погляд, вихідні ідеї адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності не можна поділяти на стандартні групи загальноправових, галузевих та міжгалузевих принципів. В даному питанні, знов таки, варто відштовхуватись від специфіки адміністративно-правової протидії визначеного об'єкту, її мети та напрямів реалізації, пам'ятати про комплексний зміст категорії протидії тощо. Спираючись на визначені моменти, ми дійшли висновку, що принципи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності – це система вихідних ідей як загальноправового, так і спеціального типу, що відносяться безпосередньо до досліджуваної категорії.

Враховуючи викладене у підсумку даної статті ми вважаємо, що принципами адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності є:

Верховенство права. Відповідно до статті 8 Конституції України в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Тлумачення даного принципу ґрунтовно викладено у абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004: «Верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою діс-

тала відображення в Конституції України». Отже, верховенство права – це комплексний принцип, який визначає домінуюче положення права у суспільстві. Тобто, відповідно до цієї вихідної засади право виступає основним регулятором відносин у соціумі, з поміж інших, зокрема, моралі, звичаїв, релігії і таке інше. Зважаючи на це верховенство права у контексті адміністративно-правової протидії правопорушення у сфері господарської діяльності можна тлумачити, як особливу координату відповідно до якої реалізація даного виду протидії повинну відбуватись в правовому полі держави, на базі існуючих в національній правовій системі юридичних інститутів та норм.

Принцип законності. В найбільш загальному вигляді, термін «законність» тлумачиться як вимога або правовий припис відносно неухильного дотримання певної моделі поведінки, правової норми тощо. В Конституції України даний принцип безпосередньо не згадується, одна його вираження можна простежити в статті 19 відповідно до якої правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тож, принцип законності адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності полягає у встановленій на рівні Основного закону вимоги обов'язкового слідування суб'єктів реалізації даного виду протидії нормам законодавства. Тобто, робота останніх має ґрунтуватись на засобах, заходах та методах впливу на суспільні відносини які закріплені у чинному законодавстві та допустимі до використання. Будь-які інші важелі впливу в даному випадку є незаконними.

Принцип недопущення порушень прав людини. Відповідно до Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до наведеного принципу адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері господарської діяльності має відбуватись у найбільш гуманний спосіб, з недопущенням порушення ключових прав і свобод людини, окремі визначених законодавством випадків.

Принцип переваги превентивного впливу. В правовій науці превенція – це особливий юридичний вплив механізму правового регулювання на суспільні відносини з метою запобігання та попередження порушень їх легального режиму. Зазначена вихідна засада передбачає привалювання заходів превенції у рамках реалізації протидії правопорушенням в сфері господарської діяльності. Іншими словами, остання має бути спрямована, у першу чергу, на попередження подібних правопорушень та їх детермінантів, а вже після цього – на припинення та притягнення до відповідальності винних.

Принцип суб'єктної функціональності. Даний принцип походить від функціональної направленості роботи кожного суб'єкта адміністративно-правової протидії правопорушенням в сфері господарської діяльності. Ідея полягає в тому, що кожен суб'єкт повинен використовувати заходи, засоби, методи впливу протидії відповідно до визначеної для нього законодавством компетенції та не виходячи за її межі.

Принцип взаємодії. Відповідно до зазначеної вихідної засади адміністративно-правова протидія правопорушенням в сфері господарської діяльності – це комплексна діяльність уповноважених суб'єктів, співпраця яких забезпечує ефективність та цільову спрямованість адміністративно-правової протидії.

Принцип виховного впливу. В рамках адміністративно-правової протидії правопорушенням в сфері господарської діяльності повинен також здійснюватися за допомогою інструментів владно-управлінського типу психологічно-виховний вплив на порушника, з метою переформатування його поведінки та зміни ціннісних орієнтирів, відповідно до яких вчинення правопорушень стане для нього неможливим з точки зору особистих переконань.

РОЛЬ ПРИВАТНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Ігор Ярославович ХИТРА,

*кандидат юридичних наук,
судовий експерт Львівського
НДЕКЦ МВС України*

Традиційно адміністративне право як галузь, наука права та навчальна дисципліна, займає вагоме місце серед інших галузей права та містить загальні положення діяльності вказаних суб'єктів. Це природно, оскільки потрібно чітко усвідомлювати регулюючий вплив норм адміністративного права, при реалізації яких виникають правові відносини у сфері діяльності приватних осіб. Практично будь який нормативно-правовий акт, присвячений адміністративно-правовій характеристиці суб'єктів адміністративного права, містить спеціальний розділ (главу, параграф), в якому розкривається особливості їх правового статусу, функцій та методів діяльності.

Водночас необхідно вказати, що значною мірою ускладнює процес розуміння зазначеної тематики різний обсяг компетенції (прояви адміністративно-правових статусів) суб'єктів адміністративного права. Це суттєво впливає на пошук оптимальних та об'єктивних критеріїв для класифікації та відтворення вказаної проблематики в цілому.

Доцільно визначити лише основні аспекти, які свідчать про наявність певних колізій щодо методологічного супроводження сутності суб'єктів адміністративного права в сучасній адміністративно-правовій навчальній літературі, серед яких:

1. Досить часто відсутні відомості щодо загальної характеристики суб'єктів адміністративного права.

2. Різні підходи до вибору критеріїв класифікації суб'єктів адміністративного права.

3. Основна маса відомостей стосовно вказаної теми торкається аналізу норм адміністративного права, які закріплюють правовий статус суб'єктів.

Керуючись зазначеним вище, актуальним постає питання відображення загальної характеристики та пошуку об'єктивних критеріїв класифікації суб'єктів адміністративного права.

Суб'єкти адміністративного права – це учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [1, с. 114]. Слід нагадати про обставину, що вже відзначалася в характеристиці механізму адміністративно-правового регулювання суспільних відносин: суб'єкт адміністративного права є загальною категорією, яка характеризує осіб, що відповідають вимогам гіпотези норми адміністративного права, тоді як суб'єкт адміністративно-правових відносин завжди конкретно визначений, він вже фактично вступив у певні адміністративно-правові відносини.

Щодо поняття приватної особи – це особа, що діє від себе особисто, не-офіційно. Вагомим правом приватної особи є правоможності володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю – приватною – як формою привласнення, коли засоби виробництва й продукти праці належать окремим особам [2].

Саме зміст поняття «приватна особа» в адміністративно-правовому значенні містить такий вичерпний перелік ключових словосполучень:

- 1) приватна особа як суб'єкт адміністративно-правових відносин;
- 2) приватна особа як об'єкт публічного управління;
- 3) приватна особа як суб'єкт адміністративно-деліктних відносин.

Становище приватної особи як суб'єкта адміністративно-правових відносин становить підґрунтя в цій сфері, коли приватна особа є рівним учасником таких відносин: кожному суб'єктивному публічному праву приватної особи співставляється юридичний обов'язок суб'єкта публічної адміністрації й навпаки.

У науці адміністративного права зустрічається безліч приватних суб'єктів, наділених певним статусом, різноманітними повноваженнями, правовими характеристиками та структурною складовою.

З погляду теорії публічного управління, приватна особа є об'єктом публічного управління, маючи на собі як позитивний, так і негативний управлінський вплив суб'єкта публічної адміністрації. У такому разі приватна особа зобов'язана виконувати законні вимоги суб'єкта публічної адміністрації. Приклад: приватна особа зобов'язана на зауваження суб'єкта публічної адміністрації припинити куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом. Приватна особа в адміністративно-деліктних відносинах має потенційну здатність бути їх суб'єктом. Лише в разі конкретного порушення забороняючих норм адміністративного права приватна особа стає суб'єктом адміністративного проступку [3].

Характерними особливостями, якими наділені приватні особи серед суб'єктів адміністративного права є:

- це особи, що діють від себе особисто, не є посадовою чи службовою особою або/та не виконує делегованих виконавчих функцій;
- з погляду спрямованості управлінського впливу публічної адміністрації, їм належать провідна роль, адже публічна адміністрація має обов'язок щодо як найповнішого задоволення прав, свободи та законних інтересів невіддільних фізичних і юридичних осіб.

З-поміж суб'єктів, відносини яких регулюються нормами адміністративного права до приватних осіб належать:

- фізичні особи приватної форми власності (громадяни України, іноземці, особи без громадянства);
- юридичні особи приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства);
- органи самоорганізації населення;
- релігійні організації;
- громадські об'єднання;
- професійні спілки;
- політичні партії.

Отже, приватна особа в системі суб'єктів адміністративного права – це фізична або юридична особа, яка наділена певним правовим статусом щодо здійснення дій, спрямованих на правах приватної власності від себе особисто на захист законних інтересів майнового чи немайнового змісту, поєднуючи їх з державними, вирішує конфлікти на основі компромісу та не має будь-яких державно-владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / [за заг. ред. О. М. Пасенюка]. К. : Істина, 2007. 608 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. Дубічинського. Чернівці: Школа, 2009. 716 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

ЗАКОННІСТЬ ЯК ОСНОВНА ОЗНАКА АКТИВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Лілія Володимирівна ШЕСТАК,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу
Національного університету
«Чернігівська політехніка»
<http://orcid.org/0000-0003-4958-0838>*

Зі становленням України як правової, соціальної, демократичної держави дедалі більшого значення набуває законність як одна з основних передумов розвитку прогресивного суспільства. Законність передбачає такий стан відносин між органами державної влади й населенням, при якому їх поведінка будується на основі виконання вимог законів, інших законодавчих і підзаконних актів.

Проблеми дотримання законності в діяльності органів державної влади і управління, в тому числі й у ході здійснення правотворчої діяльності, традиційно вивчаються вченими в галузі адміністративного та суміжних галузей права. Зокрема, до них зверталися такі науковці, як Авер'янов В., Вороніна І., Гладкий В., Лазнюк Н., Рибалкін А. та інші, що, однак, не вичерпує її актуальності та практичної значущості.

Законність у нормотворчій діяльності відображає урегульованість суспільних відносин та ставлення суспільства до права в цілому, тому її рівень у процесі відомчої правотворчості є одним з критеріїв оцінювання правового життя країни. На сучасному етапі побудови правової держави слід підкреслити особливу значущість дослідження законності у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ України. Адже їх основне завдання – забезпечення та підтримання правопорядку й спокою в суспільстві, створення умов для належної реалізації прав і свобод громадян.

Акти органів внутрішніх справ належать до підзаконних актів та повинні відповідати вимогам законів, які мають вищу юридичну силу, не виходити за межі компетенції ОВС та прийматися за умови, коли відсутнє належне законодавче регулювання тих чи інших питань. Таким чином, як справедливо відзначає Ю. Загуменна, законність у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ виявляється у двох провідних напрямках: як основа відповідної діяльності органу державного управління та як мета управління в цілому [1, с. 52]. Дотримання законності і дисципліни є одним з пріоритетів державного управління в усіх галузях і сферах діяльності державних органів та їх посадових осіб.

Стаття 19 Конституції України зобов'язує всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі й у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І хоча Конституція України не містить у собі визначення

законності (в тому числі й порядку та умов її дотримання в ході відомчої правотворчості), замінивши його за зразком конституцій демократичних країн світу принципом верховенства права, вимоги додержання законів, тобто вимоги і умови законності, пронизують законодавство України [2].

Варто відзначити, що нормотворча діяльність ОВС відбувається в двох напрямках, а саме: основна нормотворча діяльність – діяльність щодо створення власних нормативно-правових актів; додаткова (ініціативна) діяльність у нормотворенні – участь в реалізації нормотворчої діяльності Уряду [3, с. 68].

На наш погляд законність – це процес неухильного виконання законів та нормативних актів, що їм відповідають, органами внутрішніх справ як у ході загальної діяльності, так і в процесі прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання зовнішніх суспільних відносин чи організацію діяльності системи органів внутрішніх справ у цілому.

Варто відзначити, що забезпечення законності у діяльності органів внутрішніх справ у ході прийняття нормативно-правових актів є досить складним завданням. Проблема полягає у тому, що закону, який чітко визначав би процедуру розробки, прийняття актів органами внутрішніх справ та набуття ними чинності поки що немає. Існує підзаконний нормативний документ, який частково регулює ці питання, але не проводить розмежування між видами відповідних актів (положення, статuti, інструкції, правила, настанови, а також наказ, що видається з найбільш важливих питань функціонування органів внутрішніх справ), їх співвідношенням між собою, а так само не визначає їх юридичну силу один відносно одного [4].

Особливість режиму законності в правотворчій діяльності органів внутрішніх справ, на наш погляд, полягає в тому, що, з одного боку, виконуючи покладені на них функції та завдання, вони тим самим послідовно забезпечують законність у державі, з іншого – сама діяльність щодо розробки, прийняття та введення в дію нормативно-правових актів органів внутрішніх справ базується на суворому дотриманні Конституції України, законів України та підзаконних актів.

Дотримання режиму законності у правотворчій діяльності органів внутрішніх справ можливе за наявності системи гарантій такої діяльності. До таких гарантій вважаємо за доцільне віднести:

- надане державою право органам внутрішніх справ приймати визначені нормативно-правові акти та шляхом застосування переконання чи примусу забезпечувати їх реалізацію;
- право органів внутрішніх справ застосовувати заходи дисциплінарної та адміністративної відповідальності за порушення виданих ними актів;
- обов'язок осіб, на яких поширюються відповідні нормативно-правові акти ОВС, виконувати їх положення незалежно від бажання (або навіть всупереч бажанню) та вступати у правові відносини, що виникають на основі таких актів;
- можливість органів внутрішніх справ змінювати, відмінити, припиняти чинність виданих раніше нормативно правових актів або окремих

їх положень з метою забезпечення прав і свобод людини, правопорядку в суспільстві тощо;

- неможливість уповноважених осіб органів внутрішніх справ у ході правотворчої діяльності виходити за межі своєї компетенції чи розробляти нормативно-правові акти, що суперечать положенням актів, що мають щодо них вищу юридичну силу, а так само приймати нормативно-правові акти з питань, що вже урегульовані на законодавчому рівні;

- обов'язок реєструвати акти органів внутрішніх справ, які стосуються прав і свобод людини і громадянина або можуть обмежувати їх права у Міністерстві юстиції України.

Юридичні гарантії законності у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ включають в себе не тільки правові норми, юридичну діяльність, але і спеціально вироблені державою способи, що забезпечують у цій сфері діяльності точне дотримання, застосування законів і підзаконних нормативних актів, правильне використання прав, виконання обов'язків всіма учасниками відповідних правовідносин. Юридичні гарантії включають в себе також заходи контролю та нагляду за дотриманням законності у процесі правотворчості, в тому числі здійснювані як органами внутрішніх справ, так і судовими органами, прокуратурою, громадськістю тощо.

Таким чином, дотримання принципу законності органами внутрішніх справ у процесі правотворчості є наріжним каменем такого виду діяльності. Адже порушення законності зведе нанівець всі демократичні та гуманітарні начала законодавства, практику його застосування. Для забезпечення високого рівня законності необхідно неухильно підвищувати рівень правової та загальної культури працівників ОВС, а також створити належні законодавчі умови такої діяльності. Вважаємо за доцільне зауважити, що нормотворча діяльність ОВС на сьогодні не врегульована чинним законодавством на належному рівні, бо відповідні нормативні документи МВС, що врегульовують нормотворчу діяльність в системі міністерства, не завжди відображають специфіку їх нормотворчої діяльності. Такий стан речей може призвести до порушення базових принципів права, нормотворчої діяльності та демократії в нашій державі загалом, що є неприпустимим.

Список використаних джерел:

1. Загуменна Ю.О. Законність у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ України: зміст, проблеми визначення, концепції. *Право і безпека*. 2010. №4 (36). С. 51-55.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 27 липня 2012 р. № 649. URL: <http://www.npu.gov.ua/mvs/control/chc/uk/publish/article>
4. Getman E.A. Rulemaking activity of central bodies of executive power: highlights and ways of improving. *International Scientific Journal Euro-American scientific cooperation : research articles* / Resp. ed.: S. Tonkyh, N. Pryhodko, A. Mintz. Hamilton : Accent Graphics Communications, 2014. Vol. 2. P. 66–72.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Ірина Микоалівна ШОПІНА,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-3334-7548>*

Термін «стратегічні комунікації» (STRATCOM) виник у Сполучених Штатах Америки у військовому середовищі у середині 2001 р. До середини 2006 р. це поняття головним чином використовували у США, однак гібридний характер сучасних війн обумовив його поширення у багатьох державах світу, оскільки суспільне сприйняття певної війни здебільшого сформовано наративом, який керівництво країни створило та поширює для пояснення причин війни, її цілей та свого головного завдання [1, с. 5]. У теперішній час Сьогодні у США визначення «стратегічні комунікації» у Словнику військових та пов'язаних термінів Міністерства оборони США визначається як сфокусовані Урядом США зусилля на розуміння та залучення ключових аудиторій до створення, посилення чи збереження сприятливих умов для просування інтересів, політики та цілей Уряду США через використання скоординованих програм, планів, тем, меседжів (повідомлень) та продуктів, синхронізованих з діями всіх інструментів національної могутності [2, с. 11]. Одночасно у зарубіжних доктринальних джерелах існує і більш широке розуміння вказаного поняття: так, К. Пол пропонує послуговуватись іншим поняттям: «координовані дії, меседжі, зображення та інші форми сигналів або участі, що призначені інформувати, впливати чи переконувати цільові аудиторії (*selected audiences*) у підтримці національних цілей» [3].

У національному законодавстві легальне визначення досліджуваного поняття міститься у чинній Воєнній доктрині України, в якій стратегічні комунікації розуміються як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави - публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [4]. У п. 41 вказаного правового документу визначається місце стратегічних комунікацій у структурі інформаційної політики, зокрема, зазначається, що з метою досягнення переваги над воєнним противником мають бути посилені заходи з реалізації державної інформаційної політики на тимчасово окупованій противником території і міжнародній арені; забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом запровадження ефективною системи заходів стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки [4].

Можливість активно використовувати систему стратегічних комунікацій корелює з високим рівнем розвитку інформаційної та правовосвідомості, оскільки «без наявності притаманних інформаційній культурі елементів, зокрема, вміння отримувати з різноманітних джерел, аналізувати певні відомості, робити з них висновки, структурувати отриману інформацію, сформуванню правосвідомості неможливо» [5]. Додамо, що зволікання у вирішенні завдання формування розгалуженої і ефективної системи стратегічних комунікацій призводить до втрати позицій органів публічного адміністрування нашої держави в умовах жорсткої конкуренції між трансляторами інформаційних впливів, яка змушує їх постійно удосконалювати способи та методи своєї діяльності [6, с. 136].

Можна констатувати, що поняття «стратегічні комунікації» може розумітися у широкому та вузькому сенсі. У найбільш широкому сенсі, який характеризується комплексним характером і включає управлінські, соціологічні, маркетингові, правові, військові та інші аспекти, стратегічні комунікації можна охарактеризувати як сукупність дій суб'єктів впливу, спрямованих на досягнення цілей комунікації (відповідно, такі цілі можуть бути управлінськими, комерційними, політичними та ін.). У правовому сенсі стратегічні комунікації постають як визначені Конституцією та міжнародними договорами України, законами України та підзаконними правовими актами види інформаційної діяльності суб'єктів публічного адміністрування та інститутів громадянського суспільства, спрямовані на досягнення їх цілей глобального характеру.

Розгляд сутності стратегічних комунікацій вимагає відповіді на питання: а чи є стратегічні комунікації предметом регулювання права? Відповідь на нього, на нашу думку, треба шукати у ч.2 ст.6 Конституції України, якою визначено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [7]. Стратегічні комунікації є складовою таких напрямів державної інформаційної політики, як створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору (ст.3 Закону України «Про інформацію») [8]. Стратегічні комунікації інститутів громадянського суспільства обумовлені їх власними цілями, визначеними відповідно до їх дискреційних повноважень, а у деяких випадках – визначені законами України (наприклад, ст.26 Закону України «Про національну безпеку України»). При цьому ми жодним чином не заперечуємо проти визначення поняття стратегічних комунікацій у Воєнній доктрині України. Однак, якщо оперувати категоріями правового статусу органів публічного адміністрування, «використання можливостей» уявляється нам некоректним у правовому сенсі терміном. Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші суб'єкти правовідносин у сфері публічного управління не використо-

вують можливості (як то цілком справедливо для Сил оборони, наприклад), а реалізують свої права, виконують свої обов'язки, і, у випадку їх неналежного виконання несуть за те встановлену законом відповідальність. І здійснення стратегічних комунікацій належної якості, на нашу думку, виступає обов'язком органів публічного адміністрування, який має знайти своє закріплення в законодавчих і підзаконних правових актах, які визначають адміністративно-правовий статус означених органів.

Список використаних джерел:

1. Гребенюк М. В. Основи стратегічних комунікацій за стандартами НАТО : навч. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 180 с.
2. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С.9-23.
3. Paul Christopher. Strategic Communication: origins, concept, and current debates. – PRAEGER, 2011. – 240 p. Цит.за...Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С.9-23.
4. Воєнна доктрина України: затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (дата звернення 11.10.2020).
5. Онопрієнко СГ Особливості співвідношення інформаційної та правової культури. *Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 82-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnauc_2017_2_15.
6. Шопіна І.М. Інформаційно-психологічні впливи як категорія інформаційного права: поняття, ознаки, особливості дослідження. *Наука і правоохорона*. 2017. №4. С. 134–140.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.11.2020).
8. Про інформацію: Закон України від 2.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (дата звернення: 03.11.2020).

ЩОДО ПИТАНЬ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Валентина Петрівна ЯЦЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та
процесу факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

На сьогоднішній день Україна перебуває в надзвичайно складній ситуації, яка спричинена різними чинниками. Проблеми що виникли стосуються багатьох сфер суспільного життя і віддзеркалюють, насамперед, стан правового регулювання суспільних відносин в державі. Не виключенням є і адміністративне законодавство України. Між тим, необхідність змін в правовій системі назріла давно, особливо якщо зважити на рік прийняття Кодексу України про адміністративні правопорушення. Безперечно КУпАП зазнав суттєвих змін з часу свого прийняття і ця робота продовжується й сьогодні. Але чи є вона плідною і чи правильно обраний спосіб удосконалення законодавства? Іноді складається враження, що суб'єкти законодавчої ініціативи змагаються між собою, хто запропонує більшу кількість законопроектів, щоб відзвітувати про свою роботу. Проте, чомусь законодавець обирає найлегший шлях, доповнюючи КУпАП все новими нормами. Разом з тим, поза увагою залишається питання, як працюватиме ця норма в реальному житті? Чи узгоджується вона з чинними нормами, а чи може так і залишитися мертвою?

Наприклад, детально проаналізувавши положення проекту Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи слова, права на інформацію та законодавчих гарантій професійної діяльності (реєстр № 4224 від 16.10.2020 року) слід звернути увагу на пропозицію щодо внесення змін до ст. 38 КУпАП [1]. Автори законопроекту пропонують переглянути строки накладення адміністративних стягнень, зробивши виключення для ст. 188-39 та ст. 212-3 КУпАП. Так, у разі вчинення правопорушення передбаченого ст. 212-3 КУпАП пропонується накладати стягнення так само, як і за правопорушення пов'язані з корупцією, а саме: «протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення». Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, передбаченого статтею 188-39 КУпАП, може бути накладено протягом шести місяців з дня його виявлення, але не пізніше року з дня його вчинення. Вбачається, що такий підхід є необґрунтованим і провокує подальшу деталізацію строків накладення адміністративних стягнень під кожний окремий вид правопорушень, а також нівелює принцип швидкості та економічності адміністративної відповідальності. До того ж, строки визначенні ст. 38 КУпАП є достатніми для накладення адміністративного стягнення.

Разом з тим, слід визнати, що на практиці все частішають випадки уникнення адміністративної відповідальності в результаті сплину строків накладення адміністративних стягнень. Однією з причин, що породжує таку ситуацію є ухилення від явки осіб, які належним чином повідомлені про місце, час та дату розгляду справи і участь яких у розгляді справи є обов'язковою. При цьому, як правило, мова йде як про умисне ухилення так і не явку через поважні причини. Іншими словами орган, що розглядає справу про адміністративне правопорушення потрапляє в ситуацію, коли накладення адміністративного стягнення в строки визначені законодавцем залежать від вчинення або невчинення процесуальних дій особою, участь якої у справі є обов'язковою. Зазвичай, в таких випадках вдаються до використання примусових заходів, що полягають в тимчасовому обмеженні свободи дій і пересування особи. Проте, привід це примусовий супровід особи, що ухиляється лише від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду [2]. Метою приводу у даному випадку є забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення, коли явка особи визнана обов'язковою.

Безперечно, привід застосовується у випадках, якщо інші, більш м'які заходи впливу, були вичерпані. Проте, застосування примусового заходу у вигляді приводу не завжди рятує ситуацію. Отже це породжує випадки, коли особа яка вчинила адміністративне правопорушення уникає відповідальності. Тим самим порушується один із ключових принципів адміністративної відповідальності - принцип невідворотності покарання.

У зв'язку з цим доцільно було б надати суб'єкту адміністративної юрисдикції, що розглядає справу про адміністративне правопорушення можливість зупиняти провадження у визначених законом випадках. Для цього можна розширити положення ч.4 ст. 277 КУпАП застосувавши її не лише до осіб, які вчинили правопорушення пов'язане з корупцією. А саму ч.4. ст. 277 КУпАП, виключивши словосполучення «пов'язані з корупцією», викласти в такій редакції: «Строк розгляду адміністративних справ про адміністративні правопорушення зупиняється судом у разі якщо особа, щодо якої складено протокол про таке правопорушення, умисно ухиляється від явки до органу (посадової особи), що розглядає справу або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо). Таким чином ця процесуальна дія буде сприяти збереженню процесуальних строків і накладенню адміністративних стягнень своєчасно.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи слова, права на інформацію та законодавчих гарантій професійної діяльності : Проект Закону України від 16.10.2020. реєстр № 4224. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70189
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

**Теоретичні та практичні аспекти
функціонування системи
кримінальної юстиції та
судової експертизи в Україні**

**AS FOR DETERMINATION OF CERTAIN STAGES
OF PREVENTIVE FORENSIC EXPERT ACTIVITY**

Nataliia FILIPENKO,

*PhD in Law, Docent, Associate Professor
at the Department of Law
of National Aerospace University
“Kharkiv Aviation Institute”
<https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>*

Andriy BUBLIKOV,

*Senior Researcher at the R&D and
Publishing Laboratory
of National Scientific Centre
“Hon. Prof. M. S. Bokarius
Forensic Science Institute”*

Identifying the causes and conditions of crimes while expert research is the basis of preventive activities of forensic institutions of Ukraine providing a number of laws and regulations, determining the legal status of forensic subjects of forensic activity, including forensic institutions; others devoted to the direct regulation of certain areas and forms of preventive activities. At the same time, preventive work of a forensic expert should not be limited to the establishment of criminogenic factors that are in causal connection with the criminal case under investigation. In order to minimize criminal influence, it is necessary to identify in the case all circumstances that have preventive significance, regardless of whether they contributed to the crime commission or can contribute to the commission of a similar or any other.

This issue was not the subject of detailed study and analysis, some aspects of it were partially raised and covered in research papers of I. A. Aliyev, O. M. Bandurka, R. S. Belkin, I. M. Danshin, O. M. Litvinov, V. P. Kolmakov, G. M. Minkovskyi, P. P. Mikhailenko, V. V. Sabadash, F. P. Fursova, O. V. Shesler, G. A. Khan and other scientists. However, taking into account complexity of the issue under research, it remains very relevant. The need to identify the causes and conditions of crimes, provided for in laws and regulations, in the vast majority of cases is defined as a task, a duty, and sometimes, as the right of subjects engaged in preventive activities. In addition, the issue regarding groups/species of causes and conditions of crime is

debatable and therefore open. In addition, in special professional literature there is a substitution of one concept for another.

In the theory of legal sciences while considering issues of preventive activity, such terms as *causes*, *conditions*, *determinants* are usually used, as well as the terms: *circumstances that contributed to the crime* and *factors that determine crime* are used.

In criminology, the causes of a particular crime are interpreted differently. Some scientists understand particular crime causes as such circumstances, phenomena and procedures that as a result of their influence gave rise to anti-social views of the person guilty of the crime [1, p. 22; 2, p. 226; 3, p. 49; 4, p. 212-213]. Others believe that specific criminal behavior is the result of interaction of anti-social personality traits and the crime situation. In this case, anti-social personality traits, especially criminogenic motivation, are the cause of criminal behavior, because motivation is the main source of criminal activity of an individual (according to V. M. Kudryavtsev, circumstances of this group are objective life circumstances directly affecting individual behavior currently and merge with the specific situation) [5, p.38]. The third group of experts believes that causes of offenses are all influencing the decision to commit an offense and what contributes to the decision, the result achievement: conditions [6, p. 33]. Other scientists consider them in a complex (set), i.e. without identifying separately the causes and conditions of crime [7].

Thus, the causes and conditions of crime are a compound set of criminogenic circumstances that in varying degrees in interaction with the offender identity and other factors determine the commission of crimes. Criminology significant is the differentiation of crime factors depending on their nature into objective and subjective; external and internal; political, economic, organizational and managerial, socio-psychological, legal and ideological. Accordingly, measures to prevent crime should be aimed at overcoming its causes and conditions, taking into account the specifics of their formation and action, as well as the level of interaction with other factors of crime.

From the point of view of theoretical nature of our research, it should be emphasized that task of experts in various areas of forensic science is to assist pre-trial investigation bodies, based on specific expertise identify determinants of crimes contributing to crime and develop preventive recommendations to their eliminating.

Methods of expert work as for identifying the causes and conditions contributing to crime commission and the development of preventive measures to their eliminating, largely depends on the specific area of expertise in which preventive activities are carried out. However, it is possible to note some general provisions [8, c. 17-19]. Methodologically correct work of an expert on identification of reasons and conditions promoting commission of crimes, provides a number of stages:

1. Definition of expert task, study of material evidence, other objects and materials of the case and their assessment from the preventive point of view. If the expert is asked a special question of preventive nature, then specific wording should understand its essence. The task, formulated in general form,

requires an analysis of all material evidence and other content in the case related to the issue.

2. Preliminary development of directions of preventive activity, criminogenic factors to that it is necessary to pay attention first of all at establishment of the reasons and conditions promoting crime commission.

3. Study of regulations, guidelines, professional sources, information on criminogenic factors previously registered in the expert institution, content of previously conducted expert studies that are directly relevant to solving a specific preventive task.

4. Research on of separately studied objects and circumstances contributing to the crime commission . When an expert performs a multi-object research; it is advisable to record common circumstances that in the expert opinion, determine the crimes that will allow them to be grouped accordingly in the future. At the same stage, data indicating the need for comparative researches are recorded.

5. Conducting comparative researches to establish a fact that has preventive value. For example, conducting a comparative research on signatures on behalf of different recipients of money on the payroll in order to establish the fact of execution of these signatures by one person.

6. Apply for additional materials if the examination is ordered by a court or pre-trial investigation body or to get acquainted with the case content related to the subject of forensic examination (for example, samples, information about case circumstances, instructional materials, etc.) and consulting other experts.

7. Synthesis and analysis in conjunction with other circumstances of information obtained about the causes and conditions contributing to crime commission.

8. Registration of preventive research results performed as a final stage. They should be set out quite clearly, clearly, understandably, fully and objectively. This means the maximum possible specification of those objective factors and circumstances that determine the commission of crimes, as well as the individualization of persons involved in emergence of criminogenic factors.

Summarizing the above, we would like to note that assistance of pre-trial investigation bodies in identifying and eliminating/minimizing the causes and conditions of crimes while expert research will contribute to the further intensification of preventive activities.

References:

1. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (спеціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навчальний посібник. К.: АртЕк, 1997. 156 с.

2. Лукашевич С. Ю. Причини і умови злочинності засуджених в місцях позбавлення волі. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*: Наук.-теор. журнал. Вип. 3. Луганськ: ЛІВС МВС України, 2000. С. 221-233.

3. Литвак О. М. Державний контроль над злочинністю: Кримінологічний аспект: автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. «кримінальне право; кримінально-виконавче право; кримінологія». Х.: НУВС, 2002. 35 с.

4. Курс криминологии. Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / Дашков Г. В., Долгова А. И., Карпец И. И., Кудрявцев В. Н., и др. М.: Юрид. лит., 1985. 416 с.
5. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения): монографія. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. 176 с.
6. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. СПб. 2002. 432 с.
7. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. Х.: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
8. Алиев И. А. Методические проблемы экспертной профилактики (методическое пособие для экспертов, следователей и судей). Азербайджанский НИИСЭ. Баку, 1987. 69 с.

REGARDING THE ISSUE OF CORRECTING ERRORS IN COURT DECISIONS (CRIMINAL PROCEDURAL ASPECT)

Davyd Volodymyrovych SIMONOVYCH,

*Doctor of Jurisprudence, senior research fellow,
head of the Department for the Organization
of Educational and Scientific Training
(doctoral program and postgraduate
military course) of Kharkiv National
University of Internal Affairs*

Criminal procedural activity of the court related to the execution of court decisions perhaps is the least studied issue in the theory of criminal procedure. The complexity of studying this activity lies in the multi-element aspect of the subject matter of executing court decisions stage, one of which is the activity of the court to resolve issues on various doubts and contradictions in court decisions. There has been a debate among scholars for decades in regard to the court activity on eliminating doubts and contradictions that arise during the execution of the sentence. Debatable issues were not resolved in the current Criminal Procedural Code of 2012, since the legislator did not provide a clear definition of “doubts and contradictions”. A certain step towards filling this gap was made by the Plenum of the Supreme Court of Ukraine in the Resolution dated from December 21, 1990 No. 11 “On the practice of applying procedural legislation by the courts of Ukraine in resolving issues related to the execution of sentences” [1]. In particular, that Resolution contained an indicative list of issues that arise while executing sentences due to their shortcomings, including the following: 1) on the application of an amnesty act, if its application is mandatory and the court did not discuss this issue when sentencing; 2) on the release from custody of a person sentenced to a non-custodial sentence, if the defendant was in custody and the court did not change the preventive measure; 3) on the revocation of the preventive measure, when the court did not indicate in the sentence on its revocation while defendant’s acquittal or conviction with the release from punishment; 4) on enrollment of previous detention into the term of serving a sentence, if such an enrollment was not carried out by the court or there was an inaccuracy in its calculation; 5) on the abolition of measures to ensuring the civil claim or possible confiscation of property, if those measures were not canceled while the acquittal or the rejection of the claim or non-application of confiscation by the sentence; 6) on the exclusion of property description from the act, when the law does not allow foreclosure, if the sentence does not resolve the issue on this property; 7) on the fate of material evidence, if it is not resolved by a court sentence, etc.

Besides, the Supreme Court of Ukraine clarified that issues that affect the essence of the sentence and worsen the situation of the convict were not subject to consideration while executing the sentence; that narrow or expand

the scope of the charge; that concern the gaps and shortcomings of sentences in terms of qualification of crimes, sentencing, resolution of civil lawsuits. In particular, it is not possible in the following procedure: to exclude a qualifying feature of the crime from the sentence and references to circumstances that mitigate or aggravate the liability; to specify the sentence's purpose (both basic and additional) regarding its type and term; to exclude application of a postponement for executing a sentence concerning additional punishment, when the court indicated the application of deferral for executing the sentence in the whole while deciding to apply the Art. 46-1 of the Criminal Code of Ukraine; to impose punishment for each crime separately, if the court imposed punishment only for a set of crimes, or to impose punishment for a set of crimes, if it was imposed for each crime separately, etc. Therefore, one can correct only those shortcomings in the sentence while executing the sentence that do not affect the essence of the sentence and do not lead to a deterioration of the convict's situation, otherwise the relevant shortcoming is eliminated by a higher court and later during the trial.

As we can see, the procedure for correcting a shortcoming in a sentence depends on the nature of that shortcoming, but the above-mentioned Resolution does not contain any clarification on those who and how should determine the nature of a shortcoming in a sentence before the trial. At the same time, such clarifications, in our opinion, are extremely necessary. Thus, there is a situation in practice, when the initiative to raise the issue of eliminating a shortcoming in the sentence, as a rule, belongs to the agency responsible for the execution of sentences, since it often reveals errors or shortcomings of sentences in the course of its activities. Applications to eliminate the shortcomings of the sentence are submitted directly to the court of the first instance that rendered the sentence, since the penitentiary agency is not entitled to file either an appeal or a cassation appeal. Therefore, it is obvious that the choice of the procedure for eliminating the shortcoming will depend on the court, which received such a statement – at the stage of executing the court decision (without reversal of the sentence) or in the higher court [2, p. 167]. At the same time, there is a high probability that the nature of the shortcoming in the sentence will be determined by the same judge, who passed it, and this can affect the impartiality in resolving this issue, because his confidence in the correctness of the sentence can be also transferred to the assess of the circumstances, in respect of which he received the request for eliminating the shortcomings in the sentence. And it is difficult to agree with the situation, when a judge himself has to make a decision that would obviously indicate the shortcomings of his work. However, such a procedure for resolving issues on doubts and contradictions that arise during the execution of a sentence is provided by the criminal procedural law. That is the reason that the judge of the court of the first instance alone resolves procedural issues related to the execution of court decisions in criminal proceedings in accordance with Part 5 of the Art. 534 of the Criminal Procedural Court of Ukraine. Therefore, the law empowers only the court of the first instance to eliminate the relevant shortcomings in the sentence, and does not impose any restrictions on the appointment of a particular judge, who may decide these

issues, and therefore it may be the same judge, who made the decision containing certain shortcomings that need to be addressed.

The norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which directly relate to the powers of the courts of appeal, namely: the Art. 404 of the Criminal Procedural Code states that the court of appeal reviews the judgments of the court of the first instance within the appeal, i.e. not fully, but only in the part, which is appealed. Thus, a literal interpretation of the law allows us to conclude that the court of appeal is not empowered to eliminate doubts and contradictions in the sentence, if it reveals them during the appellate review of the case. This conclusion is confirmed by the provisions set out in the Decision of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from December 21, 1990 No. 11, which states that the shortcomings of the sentence, which do not relate to its essence, can be eliminated only in the course of proceedings on executing the sentence, therefore, the courts of appeal do not have the right to correct such shortcomings [1]. However, given the priority of such a task of criminal proceedings as the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, the above position of the Supreme Court of Ukraine is considered to be contradictory. To our belief, such a court's position in modern realities should not be applied in practice. In this regard, we should support scholars, who believe that the courts of supervisory instances should be given the right in the relevant proceedings to remove doubts and contradictions in the sentence, which do not relate to its essence. Thus, the main purpose of the courts of appeal is to verify the legality and validity of court decisions and to eliminate errors in them, preventing the entry into force of illegal sentences or other court decisions. At the same time, the review of the legality and validity of the sentence carried out by the court of appeal must be comprehensive and guarantee the proper administration of justice in criminal proceedings, which can guarantee the protection of the rights and legitimate interests of the participants in criminal proceedings. If the court of appeal has all the possibilities to correct significant errors of the sentence, then the correction of minor ones, of course, belongs to its competence and is guaranteed by the legal means provided to the court of appeal [3, p. 146–147].

Thus, the Criminal Procedural Court of Ukraine should directly provide such powers in order to prevent different interpretations in courts practical activities regarding the possibility of eliminating doubts and contradictions in sentences of the courts of supervisory instances. In this regard, we offer to put a comma in Part 2 of the Art. 404 and in Part 2 of the Art. 433 of the Criminal Procedural Code after the words “of educational nature” and to state the following: “as well as to eliminate all kinds of doubts and contradictions in case of their detection in a court decision”.

References:

1. Pro praktyku zastosuvannya sudamy Ukrainy protsesualnogo zakonodavstva pry vyrishenni pytan pov'iazanykh z vykonanniam vyrokiv: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21.12.1990 № 11 [On the practice of applying procedural legislation by the courts of Ukraine in resolving issues related to the execution of sentences: Resolution of the Plenum

of the Supreme Court of Ukraine dated from December 21, 1990 No. 11]. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-90/>

2. Ditekun I. (2008) Mistse diialnosti sudu z usunennia sumniviv i protyrich u vyroku na stadia vykonannia vyroku [The place of court's activity to eliminate doubts and contradictions in the sentence at the stage of executing the sentence]. *Entrepreneurship, economy and law*. No. 10. pp. 165–168.

3. Dilna Z. F. (2013) Sumnivy ta protyrichchia, shcho vynykaiut pry vykonanni vyroku, ta poriadok ikh vyrishennia [Doubts and contradictions that arise while executing the sentence and the procedure for resolving them]. *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*. No 1 (26). pp. 143–148.

ДО ПИТАННЯ УВЕДЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІДМОВУ У ПРИЙНЯТТІ ТА РЕЄСТРАЦІЇ ЗАЯВИ ЧИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»;
заступник директора
Науково-дослідного інституту
публічної політики і соціальних наук
<https://orcid.org/0000-0001-8608-4206>*

До числа завдань кримінального провадження відповідно до ст. 2 КПК України віднесені, зокрема такі положення як: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Безумовно, умовою та одночасно засобом ефективного виконання цих завдань є своєчасне, швидке, а часом і невідкладне відкриття кримінального провадження уповноваженими на це державою правоохоронними органами та їх посадовими особами.

Мабуть тому відкриття кримінального провадження має відбуватися з перших хвилин подання заяви про вчинене кримінальне правопорушення (кримінальний проступок або злочин). Хотілося б відмітити, що наведене бачення підходу до визначення характеру способу реагування на кримінальні правопорушення можна вважати таким, що у більшому ступені відповідає вимога та змісту ст. 3 Конституції України. І це тому, що такий підхід сконцентрований на пріоритетному захисті прав, свобод та законних інтересів осіб, які зазнали їх неправомірного обмеження чи порушення.

Саме тому з метою забезпечення виконання вказаних вище завдань у такий спосіб - спосіб швидкого та ефективного реагування на кримінальні правопорушення, з метою включення його до змісту практичної діяльності органів досудового розслідування та органів прокуратури, свого часу законодавець при розробці та ухваленні проекту нового КПК України скасував доволі формалізований порядок порушення кримінальної справи. На його заміну було уведено докорінно нову процедуру - процедуру відкриття кримінального провадження. Сутність останньої втілено у низці положень ст. 214 КПК України, які забезпечують її швидкість (невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне), законність (початок розслідування тільки після внесення відповідних відомостей до ЄРДР та недопущення здійснення досудового розслідування до

цього моменту), а також гарантованість для особи (обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора прийняти та реєструвати заяву чи повідомлення про кримінальні правопорушення, а також не допущення відмови у цьому). Така процедура мала забезпечувати ефективний захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального провадження.

Однак на практиці мають місце непоодинокі випадки, коли слідчий, прокурор відмовляють особі у внесенні заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР або не реєструють їх саме як заяву про таке правопорушення і відповідно не починають досудове розслідування. Така ситуація, на жаль, не відповідає тій ідеї розробників КПК України, яку було втілено у цьому кодексі у вигляді концепції швидкої та ефективної процедури реагування на кримінальні правопорушення. До того ж, на погляд автора, виникає певна колізія між самим фактом відмови з боку слідчого, прокурора у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та змістом окремих засад кримінального провадження, зокрема верховенства права та публічності. Такий ста підхід до реалізації норм про відкриття кримінального провадження у правозастосовній практиці негативно позначається на ступені захищеності прав, свобод та законних інтересів особи, рівні захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Зокрема, про це свідчить велика кількість скарг до слідчих суддів з приводу оскарження бездіяльності слідчих, прокурорів щодо неприйняття та невнесення до ЄРДР заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

Причиною цього, як засвідчує системно-структурний аналіз положень ст. 214 КПК України, є те, що вказана стаття, як зовнішня форма відображення кримінальної процесуальної норми, яка регламентує порядок відкриття кримінального провадження, фактично містить тільки два основних елементи правової норми – гіпотезу та диспозицію. Однак такого важливого і невід'ємного елементу правової норми як санкція, ані ця стаття, ані інші статті КПК не містять. Не передбачено або не охоплюється така поведінка слідчого, прокурора і санкціями статей інших нормативно-правових актів (КУпАП чи КК України).

Відсутність санкції за невиконання слідчим, дізнавачем, прокурором обов'язку невідкладного, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне їх реєстрацію, а також не допущення з їх боку відмови у прийнятті та реєстрації таких заяв і повідомлень, призводить до неможливості виконання правовою нормою свого призначення. Відповідно, наслідком такого браку конструкції правової норми є недоліки правового регулювання питання початку кримінального провадження. Найбільш негативним наслідком цього є неналежне забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а сама можливість ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень залишається під сумнівом.

Відповідно, з метою усунення вказаного недоліку необхідним є внесення законодавчих змін в частині доповнення КПК України, зокрема статті його 214, текстом, який би містив опис санкції за відмову, принаймні

необґрунтовану відмову, в прийнятті та реєстрації з боку слідчого, дізнавача, прокурора заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Хоча, на погляд автора, будь-які заяви чи повідомлення, в яких йдеться про кримінальні правопорушення, підлягають прийняттю та реєстрації незалежно від суб'єкта їх подання та їх змісту.

Завдяки доповненню кримінальної процесуальної норми, яка регламентує порядок відкриття кримінального провадження, таким елементом як санкція – вказана відмова має тягнути за собою для слідчого, дізнавача, прокурора передбачену законом юридичну відповідальність. Залежно від характеру наслідків, які наступили через відмову в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, юридична відповідальність цих посадових осіб може наступати як у формі дисциплінарної, адміністративної, так і кримінальної відповідальності. Як вбачається, такі зміни задні позитивно вплинути на стан виконання як в цілому завдань кримінального провадження, так і покращать рівень захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які зазнали їх неправомірного обмеження чи порушення.

Щодо перспектив подальшого дослідження наведеної у доповіді проблеми слід назвати такі питання як: встановлення та аналіз типових підстав для відмови у внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення з боку слідчого, дізнавача, прокурора, узагальнення судової практики розгляду відповідних скарг слідчими суддями, а також встановлення підстав та найбільш доцільної форми юридичної відповідальності за невиконання слідчим, дізнавачем, прокурором обов'язків, передбачених ст. 214 КПК України.

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ-ТЕРОРИСТА

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Особа злочинця – ключовий елемент злочинності як системи соціальних практик. Саме її поведінка є онтологічним виміром злочинності, що в категоріях діяльнісного підходу (В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. В. Тищенко та ін.) виражає соціально значущий антропогенний, на індивідуальному рівні – волювий, доволі детермінований кругообіг речовини й енергії, прояви якого за змістом соціальних конвенцій є небезпечними, злочинними. Свого часу, ми вже наголошували на тому, що кримінологічне дослідження особи злочинця дозволяє сформулювати людський зріз теоретичної моделі злочинності, наблизити розуміння останньої до конкретної соціальної практики, виявити раніше приховані аспекти її природи [1, с. 101]. При цьому, сформований в результаті цього дослідження кримінологічний портрет дає можливість суспільству усвідомити рівень небезпеки особи-терориста та яким чином вибудовувати майбутню стратегію протидії його терористичній діяльності.

Участь в терорі потребує для терориста, перш за все, внутрішньої мотивації (ідеологічної, моральної, релігійної та ін.) І внутрішнього самовиправдання. Для нього цілі терору настільки високі, що виправдовують будь-які засоби і він готовий реалізувати будь-яку програму. Внаслідок цього, для нас, як для дослідників феномену особи-терориста, важливо окреслити один з важливіших боків його кримінологічного портрету – морально-психологічні якості такої особи.

Характеризуючи образ терориста, на нашу думку, варто виходити з точки зору А. Адлера щодо почуття неповноцінності, яке є у кожної людини [2, с. 57-62]. Це почуття не є психічним розладом, а навпаки, воно стимулює нормальну людину до конкретних прагнень і здорового розвитку. Патологічним ж це почуття стає лише тоді, коли в ньому перемагає неадекватність, і це гальмує його корисну активність, пригнічує його і затримує розвиток. У такій ситуації комплекс переваги може стати одним з методів, уникнути своїх труднощів. Людина з комплексом неповноцінності прикидається кращим, ніж він є насправді, бере на себе функції і обов'язки, далеко не властиві йому і прагне виділитися. При цьому, досягнутий фальшивий успіх компенсує нестерпне почуття неповноцінності.

Який він, терорист, по складу особистості? Чому людина стає терористом? Зазвичай членами терористичних організацій стають вихідці з непов-

них сімей, люди, які з тих чи інших причин зазнавали труднощів у рамках існуючих суспільних структур, які втратили або взагалі не мали роботу. Почуття відчуження, що виникає в подібних ситуаціях, змушує людину приєднатися до групи, членів якої він ідентифікує з собою. Таким чином, спільною рисою терористів є наявність сильної потреби належати до групи людей, які подібні йому і також мають проблеми самоідентичності [3].

Існує певний набір особистісних рис, якими повинні володіти терористи. Передбачається, що ці риси багато в чому схожі з тими, які притаманні прихильникам релігійних культів, а також злочинцям. Серйозні зміни особистості, пов'язані з приналежністю людини до якого-небудь культу і прийняттям його нормативної системи, свого часу, описали Фло Конуе и Джим Сигельман в своїй книзі «Ломка: американська епідемія раптової зміни особистості» (*«Snapping: America's Epidemic of Sudden Personality Change»*) [4]. Вступаючи в терористичну організацію людина відмовляється від приналежності до певної соціальної групи, пориває із суспільством і веде підпільне існування, що неминуче позначається на його особистісних особливостях.

Н. І. Алтухов, досліджуючи проблему особи-терориста виділив деякі особливості особистості терориста. На його думку, терорист прагне показати себе незалежним, хоча реально він залежний і схильний до підпорядкування, при тому, що внутрішньо він чинить опір такому підпорядкуванню. Тому він озлоблений, уразливий, може проявляти негативізм, егоцентричність, раціональність і розважливість. У відносинах з людьми терорист досить дипломатичний – з одного боку наполегливий, а з іншого – поступливий в міру своєї вигоди. Він має власну мотивацію – бути над іншими, викликати захоплення і придушувати особистість інших людей, він прагне до лідерства авторитарного типу. По складу нервової системи терорист характеризується як рухливий, сильний тип. Це «садист» (знижена чутливість в поєднанні з підвищеною силою волі), що має самоціллю боротьбу, опозицію зовнішньому впливу і тиску. Він прямолінійний, невблаганний, упертий, ригіден в способах поведінки [5, с. 21-24].

Для особи-терориста характерна постійно нестійка, неадекватна самооцінка. Саме нестабільність самооцінки є найважливіший фактор екстремальної поведінки. І тут неважливо, завищена вона (до відчуття себе над людиною, що вирішує долі інших людей) або, навпаки, занижена (потребує підтвердження власної самооцінки за рахунок інших людей). Особи-терористу притаманне негативне світовідчуття, невідповідність образу ідеальної моделі світу і самого себе в реальній дійсності («я хороший, світ поганий»).

Загальні риси терористів багато в чому схожі з тими, які відрізняють прихильників релігійних культів, а також злочинців. В науковому просторі виділяються ряд базових якостей, що характерні для терористів, та утворюють їх морально-психологічний бік кримінологічного портрету. До них належать: відданість своїй справі (терору) і своїй організації; готовність до самопожертви; витриманість, дисциплінованість; «конспіративність»; покора; колективізм – здатність підтримувати хороші відносини з усіма членами своєї групи.

Враховуючи викладене вище, можливо узагальнити і сформулювати характерні світоглядні складові і передумови морально-психологічного характеру, які властиві особам-терористам: даній категорії осіб притаманне зміщення почуття часу. Іншими словами, минуле, в їхній свідомості, набуває певної актуалізації і розглядається ними як певна частина сьогодення; реалізується певне стирання кордонів між реальністю і фантазією. Дуже часто, вигадані образи та події, які формуються в свідомості терориста, сприймаються ними як реальна дійсність, а разом з тим і їх поведінка формується спираючись на ці фантазійні переконання, що підміняють в їх свідомості реальну дійсність; певна життєва наївність в поєднанні з розмитістю моральних обмежень. Нездатність особи-терориста орієнтуватися в постійно змінюваному світі і адекватно відповідати на виклики часу тісно пов'язано з розмитістю моральних кордонів та відсутності відповідних червоних смуг які він не зможе перейти під час екстремальної ситуації; змішаність кордонів добра і зла, в окремих випадках, навіть, наявність апокаліптичних переживань і фантазій в поєднанні з ідеями месіанства; садомазохістична позиція – жалість до себе і своїх одноплемінників в поєднанні з ненавистю до реального або міфологічного супротивника і готовністю до самопожертви; ідентифікація себе з агресором, тобто дотримання тієї філософії яка наголошує на тому, що якщо я сам буду агресором, то не стану об'єктом агресії; обмежена здатність розуміти і приймати доводи тих людей, або соціальних груп та прошарків, які мають відмінний від нього світогляд, мають власну точку зору на події та життя суспільства. Тобто, мова йде про несприйняття особою-терористом, з його точки зору, будь-якого інакомислення; певна втрата раціональності, особливо в сфері уявлень про доступні і недоступні цілі й ідеали. При цьому, якщо власна мета недоступна, ерзац-метою може стати тотальна орієнтація на руйнування всього, що перешкоджає досягненню цієї мети, навіть якщо це ніяк не наблизить її реалізацію.

Підсумовуючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що морально-психологічні риси особи-терориста виступають основним стрижнем навколо якого відбувається остаточне формування такої особистості.

Список використаних джерел:

1. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 442 с.
2. Адлер А. Наука жить. Пер. с англ. и нем. Киев: Port-Royal, 1997. 288 с.
3. Olson P. A. The terrorist and the terrorized: Some Psychoanalytic considerations. *The Journal of Psychohistory*, 1988, Summer, 76(1), p. 53, p.54.
4. Conway F., Siegelman J. Snapping: America's epidemic of sudden personality change. New York, 1978: J. B. Lippincott Company.
5. Алтухов Н.И. Подход к составлению психологического портрета террориста-подрывника. *Серийные убийства и социальная агрессия: Материалы международной конференции*. Ростов-на-Дону, 2001, С. 21-23.

ПОНЯТТЯ «СТАЖУВАННЯ» У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Роман Станіславович КІРІН,

*доктор юридичних наук, доцент,
судовий експерт Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>*

Директоратом правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України (далі – Мінюст) 26 липня 2020 р. була організована чергова зустріч в онлайн-форматі, присвячена судово-експертній діяльності (далі – СЕД), оскільки останнім часом були прийняті важливі зміни щодо доступу до професії судового експерта. Серед питань, які були обговорені під час дискусії, було й питання про заміну процедури підтвердження кваліфікації на процедуру підвищення кваліфікації (форми підвищення кваліфікації та суб'єкти, які будуть надавати такі послуги) [1].

Слід зазначити, що останнє положення не є новелою для судово-експертного законодавства, адже підіймалося неодноразово як з боку науковців так і з боку практиків СЕД. Втім й досі, питання, пов'язані із розумінням такого поняття як «стажування» у СЕД, є актуальними, а відтак потребують додаткових розвідок.

Наприклад, автори розглядали етапи передатестаційного періоду, який передбачає, по-перше, проходження підготовки (стажування), план якої розробляється керівником підготовки, доводиться до працівника під підпис та розрахований на строк, необхідний для виконання в повному обсязі програми підготовки судового експерта, але не може перевищувати 6 місяців. При цьому конкретний строк стажування визначає її керівник, враховуючи при цьому певні елементи компетентності, необхідні для проведення досліджень з обраної експертної спеціальності та оформлення висновків експерта, а саме: а) наявність у працівника присвоєної раніше кваліфікації судового експерта; б) рівень його юридичної та спеціальної підготовки; в) навички роботи з програмно-апаратним забезпеченням. Проходження навчання (стажування) має відбуватися за програмою підготовки судового експерта, яка схвалюється науковою радою та затверджується головою Експертно-кваліфікаційної комісії (далі – ЕКК). Після проходження стажування працівник повинен підготувати звіт про результати виконання плану підготовки, а керівник підготовки - висновок за її результатами. Зазначені документи затверджуються директором підрозділу Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі - ЕС МВС), у якому проводиться стажування працівника [2].

Чинний Закон України «Про судову експертизу» [3] у своєму змісті лише по одному разу вживає зазначені терміни, а саме: 1) для забезпечення належного професійного рівня фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (далі – ДСУ) і отримали кваліфікацію судового експерта

перта, крім тих, які мають науковий ступінь, один раз на три роки повинні пройти стажування в ДСУ Мінюсту відповідно до спеціальності та підтвердити рівень своїх професійних знань (ч. 3 ст. 21); 2) ДСУ, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики (ст. 24).

Тож, перший висновок, який слідує із наведених приписів полягає у тому, що суб'єктом стажування виступає фахівець, який отримав кваліфікацію судового експерта. При цьому, звертає на себе увагу та обставина, що положення закону про стажування адресоване лише тим фахівцям, які не є працівниками ДСУ.

Натомість, у підзаконному акті Мінюсту [4] визначено, серед іншого, порядок підготовки та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта. До того ж, це положення поширюються як на підготовку (стажування) працівників науково-дослідних установ судових експертиз Мінюсту (далі - НДУСЕ) так і фахівців, які не є працівниками ДСУ.

Підготовка (стажування) працівників НДУСЕ, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, здійснюється: 1) за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи - НДУСЕ або Інститутом права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України; 2) за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей - НДУСЕ.

Підготовка (стажування) фахівців, які не є працівниками ДСУ та мають намір отримати та/або підтвердити кваліфікацію судового експерта, здійснюється: 1) за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи - Інститутом права та післядипломної освіти Мінюсту; 2) НДУСЕ, які мають відповідну ліцензію на здійснення освітньої діяльності у галузі підвищення кваліфікації за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей.

Аналіз інших положень, що регулюють порядок підготовки та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, дає підстави ще для одного висновку. Фахівці, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта проходять підготовку, а фахівці, які мають намір підтвердити кваліфікацію судового експерта – проходять стажування.

Проте, як зазначалося вище, в ЕС МВС поняття «стажування» розглядається першим етапом перед присвоєнням (підтвердженням) кваліфікації судового експерта, яке розглядається на засіданнях ЕКК з розгляду цих питань згідно з планом-рознарядкою [5], тобто передбачається для працівників, стосовно яких розглядається питання про присвоєння кваліфікації судового експерта.

Так само по різному розуміється поняття «стажування» і в інших галузях законодавства з принциповим поділом наявних дефініцій на: а) ті, в

яких стажування передбачено для осіб, що є кандидатами на отримання (зайняття) кваліфікації (посади); б) ті, в яких стажування передбачено для осіб, що є кандидатами на підтвердження отриманої кваліфікації (займаної посади); в) ті, в яких стажування ототожнюється із підвищенням кваліфікації, наприклад: 1) стажування - набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань (ч. 6 ст. 18 Закону України «Про освіту»); 2) стажування - набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці на підприємстві після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого працівника [6]; 3) стажування - підвищення кваліфікації безробітного з метою набуття практичних умінь і навичок для виконання професійних обов'язків за професією або на посаді, на яку претендує безробітний у роботодавця [7].

Саме останнє розуміння, як уявляється, і використано у положенні Мінюсту, адже, по-перше, проходження підготовки (стажування) пов'язується із наявністю у НДУСЕ відповідної ліцензії на здійснення освітньої діяльності саме у галузі підвищення кваліфікації [4]. По-друге, власне законом [3, ст. 21] передбачена ланка «підготовка - спеціалізація - підвищення кваліфікації» щодо експертів.

При цьому, слід визнати, що хоча обидва поняття і є елементами післядипломної освіти, професійного навчання, суміжними, але, в той же час - не тотожними поняттями.

Список використаних джерел:

1. Міністерство юстиції України. URL : <https://www.facebook.com/minjust.official/posts/975468139541530/>
2. Кірін Р.С., Коротаєв В.М. Передатестаційна підготовка судових експертів у системі Експертної служби МВС // Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідом.наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: С. С. Чернявський, А. А. Саковський, Б. Є. Білозьоров, В. М. Атаманчук та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 472 с. – С. 182 – 186.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text>
4. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15?find=1&text>
5. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2017 № 102 // Офіційний вісник України від 11.04.2017 — 2017 р., № 29, стор. 114, ст. 863.
6. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text>
7. Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних : наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України від 31.05.2013 № 318/655.

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Юрій Олександрович КОМИШНЮК,

*аспірант кафедри кримінального процесу та
криміналістики Університету державної
фіскальної служби України
<https://orcid.org/0000-0002-3484-3378>*

Науковий керівник: д. ю. н., професор
Лисенко В. В.

Фінансові злочини це узагальнене поняття, що поширюються на різні види незаконних дії, пов'язаних з отриманням, використанням та розподілом фінансових ресурсів, а саме: відмивання коштів злочинного походження, шахрайство з фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, підроблення грошових коштів та цінних паперів, порушення податкового та банківського законодавства тощо, які створюють загрозу фінансовій безпеці держави.

Під фінансовими розслідуваннями можна розуміти процес вивчення фінансової звітності та моніторингу фінансових операцій, який спрямований на виявлення порушень з фінансовими ресурсами та злочинів.

Розслідування фінансових злочинів є досить складним процесом. Такі злочини є досить різноманітними і «вишуканими» і проблемним є те, що не існує єдиної методики для їх розслідування. Однак подібність за рядом ознак дає змогу розглядати їх як криміналістично однорідну групу злочинів. В основі планування розслідування фінансових злочинів лежать злочинні технології збагачення, що означає вчинення таких злочинів організованими групами з використанням легальних суб'єктів господарювання та за допомогою зацікавлених осіб в контролюючих і правоохоронних органів.

Основні риси злочинності у сфері економіки, на думку О. Г. Кальмана, полягає в тому, що: 1) вони вчиняються у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності; 2) суб'єктами цих злочинів можуть бути і підприємці, й інші особи, які сприяють вчиненню господарської діяльності; 3) вони завдають економічної, політичної, моральної шкоди суспільству і державі; 4) спрямовані на отримання економічної вигоди; 5) вчиняються тільки навмисно; 6) можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством [2, с. 36]. Злочини у сфері економіки мають здебільшого латентний характер, що зумовлює необхідність застосування можливостей оперативних підрозділів з використанням їхніх сил, засобів і методів [4, с. 265].

Основним завданням фінансових розслідувань є виявлення та фіксація ознак загроз фінансовій безпеці, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між факторами й причинами, що їх зумовили. Адже лише після того, як розслідуванням буде встановлено загрози й ризики, їх

причини, з'явиться можливість прийняття відповідних рішень щодо протидії фінансовій злочинності та забезпечення фінансової безпеки.

Основними завданнями контролюючих і правоохоронних органів, які займаються фінансовими розслідуваннями, є: забезпечення фінансової безпеки держави; профілактика, виявлення й попередження злочинів та адміністративних правопорушень вчинених в фінансовій сфері тощо [1, с. 59].

На сучасному етапі розвитку національної економічної безпеки у фінансово-економічній сфері неможливо без належного рівня організації та координації діяльності усіх суб'єктів, які здійснюють контроль та розслідування злочинів у фінансовій сфері.

Важливе значення для розслідування злочинів фінансового спрямування має взаємодія контролюючих і правоохоронних органів. До чинної системи органів протидії фінансовій безпеці держави входять Національна поліція України, Служба безпеки України, податкова міліція, прокуратура, Національне антикорупційне бюро України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна аудиторська служба України, Рахункова палата [5].

Особливість розслідування фінансових злочинів полягає у необхідності забезпечення узгодженої роботи, в першу чергу, контролюючих і правоохоронних органів, а потім вже безпосередньо роботи слідчих, оперативних працівників та фахівців з різних галузей знань. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що найбільшій ефективності при розслідуванні даної категорії злочинів можна досягти тільки при роботі слідчо-оперативних груп.

Розслідування фінансових злочинів неможливе без участі спеціалістів різних галузей знань: банківської сфери, бухгалтерського обліку, податкового законодавства, комп'ютерних технологій тощо. Участь спеціаліста при розслідуванні даної категорії злочинів найбільш поширена при проведенні обшуків, в ході допиту, призначенні експертиз тощо. Особливо важлива участь спеціаліста при проведенні обшуку і вилученні документації, комп'ютерної техніки тощо [6].

Серед причин низької протидії злочинам фінансового спрямування є відсутність системи та скорочення роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності та корупції. Потреби практики в ефективній боротьбі з цими злочинами не забезпечені в умовах наукових доктрин, розбіжностей у поглядах учених і практиків стосовно ряду основоположних положень. З огляду на це постає необхідність розробки і запровадження сучасної стратегії протидії організованим злочинності в фінансовій сфері.

Враховуючи глибину існування організованої економічної злочинності, потребують оновлення засади державної політики як в економічній так і правоохоронній сферах. Необхідно завершити реформування правоохоронної системи опираючись на досвід провідних країн світу.

Не менш важливим є вдосконалення взаємодії між контролюючими органами, що здійснюють моніторинг і контроль фінансової ситуації в країні, і правоохоронними органами, що здійснюють розслідування злочинів

фінансового спрямування. Варто також налагодити взаємодію між самими правоохоронними органами, для пришвидшення обміну оперативною інформацією тощо [3, с. 159-213].

Особливу увагу слід приділити перекриттю каналів нецільового використання та розкрадання коштів державного бюджету. Розкрадання державного бюджету займає вагомe місце в структурі фінансових злочинів, адже організовані злочинні групи мають напрацьовані роками механізми для відмивання коштів з головного фонду країни.

Для більш дієвого і швидшого обміну інформацією між контролюючими і правоохоронними органами доцільно створити єдину інформаційну базу для обміну інформацією, щодо злочинів фінансового спрямування.

Світовий досвід і сьогоденні реалії показують, що для ефективної боротьби з фінансовими правопорушеннями та формування надійної системи забезпечення економічної безпеки держави є створення в Україні єдиного центрального органу, який буде займатися виявленням, попередженням, припиненням, розкриттям і розслідуванням протиправних посягань на права людини і громадянина, інтереси суспільства і держави у фінансовій сфері.

Виникає нагальна необхідність у розробленні швидких і ефективних механізмів протидії фінансовим злочинам і забезпечення фінансової безпеки держави. Без цілеспрямованих і конкретних дій з боку держави організована злочинність і надалі дестабілізуватиме економіку країни.

Список використаних джерел:

1. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2001. 309 с.
2. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. на здобуття наук, ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 480 с.
3. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 544 с.
4. Орлов Ю. Ю. Поняття та елементи організації оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. К.: КНУВС, 2006. № 5. С. 264–271.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про бюро економічної безпеки України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331 (дата звернення: 16.11.2020). (1)
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18.02.1992 № 2135-XII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 16.11.2020).

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
інспектор тренінгового центру
Головного управління Національної
поліції в Луганській області
<http://orcid.org/0000-0002-7682-1281>*

Сучасна банківська сфера дуже динамічно розвивається, і поряд з цим, так само швидко вигадуються нові способи та схеми зловживань у цій сфері. Особливо це помітно в часи нестабільності та слабого контролю за діяльністю фінустанов з боку держави та суспільства. Злочинні акції за цих умов набувають загрозливих масштабів для національної економічної безпеки, що призводить до фінансової нестабільності у державі та банкрутства банківських установ.

Криміналістична характеристика економічних злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності розглядається нами у вигляді певних технологій злочинного збагачення, у які входять узагальнені дані про типові ознаки обстановки, предмета, суб'єктів і слідів злочинів, механізму злочинної діяльності та взаємозв'язків між її елементами. Злочинні технології мають ознаки структурності, цілісності, інтегративності та ієрархічності.

У своєму широкому дослідженні ми зробили висновок про те, що зловживання у сфері банківської діяльності з'явилися одразу із початком існування самих банків. Концентруючи суми ввірених коштів, банківська діяльність природно виступала і виступає сферою для здійснення розкрадань та інших зловживань як з боку банкірів, так і з боку інших осіб. Сприяє цьому відповідна обстановка, яка складається за тих чи інших умов протягом виникнення та розвитку банківської справи. До обстановки вчинення цих злочинів входить певна сукупність обставин, умов і факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що складаються до, в момент і після вчинення злочину, а саме: а) нормативно-правове регулювання сфери банківської діяльності; б) службове становище працівників, їхні професійні й особисті якості; в) можливості доступу посадових осіб до грошових коштів та інших ресурсів; г) характер, вид та особливості проведення тієї чи іншої фінансової операції, що виконується в банку; д) особливості документообігу, обліку, звітності та контролю за проведенням операцій в банку.

Досліджуючи шлях розвитку банківської системи, зокрема й України, можна стверджувати, що кримінальні правопорушення в ній на кожному з етапів становлення мають багато схожого. Інструментарій вчинення злочинів детермінований тими умовами, в яких функціонує банк. Окремі способи та схеми вчинення корисливих злочинів мають класичний «вигляд», інші – вигадуються у зв'язку з можливостями економічного та технічного розвитку. Гнучкість і пристосовництво з боку зловмисників потребує постійного

моніторингу з боку відповідних органів з метою розробки адекватних заходів протидії.

Технологія злочинного збагачення у банківській сфері поєднує однорідні чи різнорідні підсистеми (компоненти) в єдину систему злочинної поведінки. У якості компонентів виступають: кримінальні правопорушення (основні та допоміжні злочини), предмет злочинного посягання, способи та засоби вчинення злочинів, суб'єкти та мета. Остання є системоутворюючим фактором, яка відображена у сутності основного злочину. До основних злочинів ми відносимо, наприклад, шахрайство, привласнення та розтрата майна та ін. Допоміжні злочини у ланцюгу злочинної поведінки сприяють вчиненню основного злочину або прикриттю злочинної діяльності (службове підроблення, хабарництво, фіктивне підприємництво, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, тощо).

Предмет злочинних посягань у банківській сфері визначений специфікою статусу банків, як фінансових посередників по акумулюванню, розподілу та перерозподілу капіталу суб'єктів економічних відносин. У якості предмета вчинення основного злочину, як правило виступають: а) безготівкові грошові кошти, що знаходяться на рахунках банку; б) готівкові грошові кошти; цінні папери, акції, облігації внутрішніх державних позик, облігації підприємств, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, іпотечні облігації. Предметом вчинення допоміжних злочинів найчастіше виступають документи, які стають об'єктом здійснення підробок, виправлень та інших фальсифікацій, або слугують засобом вчинення злочину. До таких документів відносимо: а) розрахункові документи на паперовій чи електронній основі (платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки, векселі, інкасові доручення тощо); б) документи нормативно-розпорядчого характеру (засновницькі, звітна документація, договори, угоди, накази тощо). Специфічним предметом злочину в окремих випадках виступає банківська інформація, що зберігається на комп'ютерних носіях (конфіденційні дані, програмне забезпечення та ін.).

До спектру об'єктів слідоутворення, що зберегли на собі інформацію про подію злочину в банківській сфері відноситься: 1) документи (бухгалтерського обліку, реєстраційні, засновницькі, господарчо-розпорядчі); 2) предмети (печатки, штампи, зразки бланків тощо); 3) матеріальні цінності (готівкові та безготівкові кошти, їх еквіваленти, в тому числі електронні банківські розрахунки); 4) електронні носії інформації (комп'ютери, жорсткі диски, накопичувачі тощо); 5) пам'ять людей (ідеальні сліди).

Особливе значення для всіх видів злочинів у розглянутій сфері є сліди в документах, котрі можна класифікувати за змістом і які є: 1) предметом злочинного посягання; 2) засобом вчинення злочину; 3) за допомогою яких приховується злочин; 4) що характеризують особу злочинця; 5) що містять інформацію про інші обставини розслідуваної події. При дослідженні документів важливо визначити зв'язок ланок у системі «документ — відображений у ньому факт — виконавець документа».

До суб'єктного складу злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності переважно включена певна категорія осіб, які мають організаційно-розпорядчі повноваження, адміністративно-господарські обов'язки, або

виконують їх за спеціальними повноваженнями. У своєму дослідженні ми класифікували їх наступним чином: а) представники банківських установ; б) представники суб'єкта господарювання; в) представники органів державної влади, контролю, нагляду та управління (підрозділи Національного банку України, Міністерства фінансів України тощо).

Дослідження організованої злочинної діяльності у банківській сфері вказало, що такі групи розрізняються по кількісному складу, ступеню організованості, рівню підготовки та досвіду. У цьому зв'язку їх можна розподілити на дві класифікаційні групи: 1) ситуативні або не стійкі злочинні об'єднання (групи) (у 62,3 % вивчених справ); 2) стійкі організовані злочинні групи (злочинної організації) (27,7 %).

Наявність актуальної узагальненої інформації про сучасну злочинну діяльність у банківській сфері є дуже важливою для з'ясування механізму вчинення злочину чи окремої групи злочинів у технології злочинного збагачення; сприяє виявленню осіб, причетних до злочину (та їх рольових функцій). Це також дозволить слідчому значно звузити коло підозрюваних у вчиненні злочину, будувати версії та планувати проведення окремих слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій.

**СПЕЦІАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОСІБ,
ЯКІ ПЕРЕХОВУЮТЬСЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
З МЕТОЮ УНИКНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ**

Оксана Володимирівна ЛАЗУКОВА,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0001-8756-6944>*

На національному рівні можливість здійснення спеціального досудового розслідування (за наявності нормативно визначених підстав і умов) вперше була закріплена у главі 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у 2014 р. Утім, не зважаючи на свою відносно коротку історію існування порядок здійснення спеціального досудового розслідування неодноразово зазнавав змін та доповнень, що, зокрема, вказує на прагнення законодавця до його удосконалення з метою забезпечення балансу публічних та приватних інтересів при його застосуванні.

Так, у 2014 р. у зв'язку з негативними суспільно-політичними подіями у нашій державі забезпечення принципу невідворотності покарання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень та переховуються від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності на тимчасово непідконтрольній уряду нашої країни території стало неможливим у зв'язку з відсутністю нормативно визначених підстав для здійснення стосовно таких осіб спеціального кримінального провадження (неможливість оголошення цих осіб у міжнародний та/або міждержавний розшук). Механізм притягнення зазначених осіб до кримінальної відповідальності став можливим завдяки закріпленню у ч. 3 ст. 12 Закону України від 15.04.2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1] та ч. 1, 2 ст. 5 Закону України від 12.08.2014 року № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [2] спеціально-тимчасових підстав для здійснення спеціального досудового розслідування. Відповідно до вказаних положень ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває в районі проведення антитерористичної операції або на тимчасово окупованій території, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому КПК України, з особливостями, встановленими цими законами, а саме: вимога про оголошення у міждержавний або міжнародний розшук на такі випадки не поширюється.

У подальшому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України» від 12 травня 2016 р. № 1355-VIII майже тотожними положеннями був доповнений безпосередньо і КПК України, а саме пункт 20-1 Перехідних положень. Цим пунктом також встановлювалися тимчасово-виняткові умови та підстави для здійснення спеціального досудового розслідування на тимчасово окупованій території або в районі проведення антитерористичної операції.

Враховуючи тимчасовий характер цих норм, законодавцем був встановлений строк дії вказаного положення, а саме – до 15 квітня 2017 р. Однак у подальшому вказана норма була пролонгована і юридичним фактом, з яким законодавець пов'язував момент припинення дії п. 20-1 Перехідних положень, став день початку діяльності Державного бюро розслідувань (опублікування в газеті «Урядовий кур'єр» відповідного повідомлення його керівником).

Логіка законодавця щодо причинно-наслідкового зв'язку між наданням можливості користуватися таким тимчасово-винятковим порядком, передбаченим у п. 20-1 Перехідних положень, і початком діяльності Державного бюро розслідувань як юридичним фактом припинення такого порядку не є зрозумілою, утім 23 листопада 2018 р. у газеті «Урядовий кур'єр» було розміщено повідомлення директора Державного бюро розслідувань про початок діяльності бюро як центрального органу виконавчої влади, що провадить правоохоронну діяльність із метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції, з 27 листопада 2018 р., а отже, з цієї дати підстави для здійснення спеціального досудового розслідування, закріплені у п. 20-1 «Перехідних положень» КПК України, втратили чинність. З цього моменту минуло 2 роки. На превеликий жаль і сьогодні частина територій залишається непідконтрольними нашій державі, що, у свою чергу, створює «комфортні» умови для осіб, які переховуються на цій території від органів досудового розслідування. У зв'язку з цим у практичних працівників виникає питання, чи існує на сьогодні нормативна можливість здійснення спеціального досудового розслідування стосовно вказаних осіб.

Як зазначалося вище, можливість здійснення спеціального досудового розслідування щодо осіб, які переховуються від органів досудового розслідування на тимчасово непідконтрольній уряду нашої держави території, була закріплена ще у 2 законах, а саме: у ч. 3 ст. 12 Закону України від 15.04.2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1] та у ч. 1, 2 ст. 5 Закону України від 12.08.2014 року № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [2].

Що стосується можливості застосування до осіб, які ухиляються від кримінальної відповідальності та переховуються на тимчасово непідконтрольних Україні територіях Донецької і Луганської областей, положень ч. 1, 2 ст. 5 Закону України від 12.08.2014 року № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням анти-

терористичної операції» [2], то воно сьогодні є дещо сумнівним у зв'язку з відсутністю правової визначеності у питанні щодо закінчення антитерористичної операції¹.

Разом із тим, правовий статус тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, а також правовий режим на зазначених територіях відповідно до ст. 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [5] сьогодні визначається цим законом, *Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»* (курсив наш – О. Л.), іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права.

У зв'язку з цим, ч. 3 ст. 12 Закону України від 15.04.2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1] (за наявності нормативно визначених підстав і умов) надає право прокурору, або слідчому за погодженням з прокурором звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. Ст. 957;
2. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1632-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 39. Ст. 2009;
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15_75;
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30.04.2018 р. №116/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text>;
5. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 10. Ст. 54.

¹ Хоча відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3] район проведення АТО – це визначені керівництвом антитерористичної операції (курсив наш – О. Л.) ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція. У зв'язку з цим єдиним нормативно-правовим актом, який визначає територіальні межі проведення АТО, є наказ Антитерористичного центру при СБУ від 07.10.2014 р. № 33/6/а «Про визначення районів проведення антитерористичної операції та термінів її проведення», який і сьогодні не скасовано. До того ж 30.04.2018 р. Президентом України був підписаний Указ №116/2018 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» [4].

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Надія Валеріївна МІТЬКО,

*аспірантка Маріупольського
державного університету;
фахівець відділу забезпечення діяльності
Донецького науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Розвиток інформаційних систем в Україні на сучасному етапі науковці характеризують як низький і приходять до висновку, що впроваджені інформаційні системи на сьогодні не здатні в повному обсязі реалізувати своє призначення у процесі діяльності правоохоронних органів.

Саме тому, питання вдосконалення інформаційного забезпечення правоохоронних набуває особливої актуальності. Серед нагальних проблем у сфері інформаційного забезпечення Експертної служби МВС виділяють низький рівень організаційно-кадрового потенціалу. А саме, існує проблема підготовки працівників, які повинні достатньо володіти знаннями, вміннями та навичками застосування інформаційних технологій. Оскільки основна частина кадрового потенціалу Експертної служби МВС володіє юридичною освітою, то набуття технічних навичок повинно бути враховано при підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах [1, с. 11].

По-друге, важливе значення має не лише підготовка майбутніх працівників, а й службова підготовка працівників правоохоронних органів. Так, за умов активного розвитку інформаційних технологій працівники інформаційних підрозділів та інших служб в галузі комп'ютерних технологій повинні постійно підвищувати кваліфікацію з загальної інформаційної культури, комп'ютерної підготовки і також інформаційної безпеки [2, с. 185].

На стан розвитку інформаційного забезпечення правоохоронних органів впливає також низький рівень забезпечення всіх галузевих підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою, ліцензійним стандартним та прикладним програмним забезпеченням, тобто слабка технічна оснащеність правоохоронної системи. І. Катеринчук також серед основних проблем, які пов'язані із розвитком інформаційного забезпечення у сфері правопорядку, також підкреслює проблему застарілості програмного забезпечення у правоохоронній сфері. Безумовно, дана проблема зумовлена недостатнім фінансуванням сфери розвитку інформаційного забезпечення правоохоронних органів і це зумовляє неоднорідність стану програмно-технічного забезпечення територіальних підрозділів. Важливим моментом подолання даної проблеми в умовах загострення кризи є фінансова підтримка міжнародних партнерів, зокрема ЄС у контексті проведення реформ правоохоронної сфери.

М. Перепелиця та А. Володько у своєму дослідженні формування інформаційних систем наголошують також на невідповідності рівня розвитку

інформаційних систем наявним актуальним потребам працівників правоохоронних органів. Науковці також констатують, що на даний час працівники правоохоронних органів не в повному обсязі використовують впроваджені інформаційні системи, а в умовах проведення реформи в правоохоронній сфері постала проблема простоювання і загублення наявних систем, які довели свою ефективність на практиці. Це зумовлено тим, що відбувається розформовування підрозділів, завдання яких полягало у наданні та внесенні інформації до інформаційних систем, а нові підрозділи даними функціями ще не були наділені [3, с. 84].

Г. М. Шорохова також звертає увагу на проблемі захисту власного інформаційного простору [2, с. 185]. В сучасних умовах існують різні способи захисту інформаційних комп'ютерних систем. В першу чергу, це комплекс технічних засобів – контроль доступу у приміщення, фізичні способи захисту кабельної системи, захист систем електроживлення тощо; програмні засоби, які полягають у розробці та застосуванні антивірусних програм, систем розмежування повноважень, засобів контролю доступу до файлів; різноманітні способи шифрування (криптографічні способи), які використовуються з метою обмеження несанкціонованого доступу до баз даних інформаційних систем.

Також система способів захисту інформаційного простору включає в себе правові прийоми, які полягають у створенні адміністративно-правових і кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за несанкціоноване використання даних [4, с. 104-105].

В напрямку вдосконалення захисту інформаційного простору необхідно створити комплексну дієву систему інформаційної безпеки правоохоронних органів, в межах якої повинні бути визначені загальні положення, цілі, принципи та напрями запровадження, а також підтримка надійної системи інформаційної безпеки правоохоронних органів України.

Список використаних джерел:

1. Катеринчук І. П. Правові засади інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. Київ, 2015. 41 с.
2. Шорохова Г. М. Проблема вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів України. *Шоста міжнародна науково-практична конференція НАНП Економіко-правові виклики 2016 року* (12 січня 2016 року) Львів: НАНП. Національна академія наукового розвитку, 2016. Том 2. 202 с. URL: <http://univd.edu.ua/scienceactivity/index.php?usid=51&fid=343> (18)
3. Перепелиця М. М. Порядок формування інформаційних пошукових систем у системі МВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 75-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_2_13c.
4. Хорт І.В. Особливості інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ у сфері охоронної діяльності. *Наукові праці МАУП*, 2015. Вип. 44(1). С. 100-107.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНДИКАТИВНИХ МЕНТАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ГЛОБАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і
кримінології факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Ментальні загрози (з англ. *mental* – розумовий, мисленнєвий, психічний, духовний) – ті, що народжуються у матрицях смислоутворення, виражають небезпечні стани і тенденції у сфері осмислення дійсності, здатності адекватно її відображати, перетворювати, адаптуватися. Вони можуть бути умовно ранжовані за трьома рівнями: верхнім, середнім, нижчим. В цій роботі представлено результати опрацювання верхнього рівня – факторів обструкції мислення найбільш явного, очевидного, а тому й індикативного характеру вмонтованих у трьохмодальну операційну матрицю «*hard – soft – operator*».

Модус *hard* визначає стан та чинники руйнації базових можливостей збереження, розвитку та ефективного використання мислення. Відповідні загрози можуть бути ідентифіковані з групою *медико-соціо-кліматичних*. За даними ВООЗ, психоневрологічні розлади посідають перше місце серед хвороб населення Європи за роками прожитих з інвалідністю (YLD), що становить 36,1% від усіх хронічних захворювань. Частка депресивних розладів складає 11–15%; психічні розлади, пов'язані зі вживанням алкоголю, посідають третє місце в Європі (6,4 % від усіх хвороб YLD); тривожні розлади – шосте (4 %), хвороба Альцгеймера та інші деменції – дев'яте (3 %); шизофренія – п'ятнадцяте (1,8 %), біполярні розлади – сімнадцяте (1,6 %) [1, с. 14]. В США майже кожен п'ятий дорослий має психічні розлади (46,6 млн. у 2017 р.) [2]. В Україні ж близько третини населення України переживає *щонайменше* один психічний розлад протягом життя [3]. Загалом психічні розлади становлять 12% глобального тягаря хвороб в усіх країнах світу [4].

Тож психічні розлади і захворювання є глобальною проблемою. Вона має широкі зв'язки зі злочинністю. В кримінології давно встановлений зв'язок психічних розладів та злочинності (віктимологічний аспект, детермінація агресивних злочинів). Однак виявляються і більш глибокі, двосторонні зв'язки, що диктує необхідність їх дослідження у медико-соціальному, гуманітарному плані. Важливо наголосити, що, будучи складниками модулю *hard* вищого рівня ментальних загроз, психопатії у своїй тенденційності становлять все більш серйозні перепони на шляху до адекватизації соціальних полів. Психопатологізація людства – явище апаратно-обструктивної властивості, що виключає можливість залучення широких верств населення до осмисленого зустрічного руху особистісного (індивідуального, приватного) та загальносоціального, планетарного. Окремі острівки мислення

приречені бути залежними від демократизованого, психопатизаційного мейнстриму. Певна річ, вельми складно достеменно говорити про фактори обумовлення цієї тенденції. Водночас на рівні кореляції можемо відмітити наявність зв'язків між психопатизацією людства та поширеністю доступу до інформаційних ресурсів: чим вищий ступінь доступу до необмеженої кількості інформації, чим вищий рівень втягненості до інформаційного драйву, тим нижчі захисні бар'єри психіки. Це один з наслідків неосмисленості технологізації антропосфери.

Тож кримінологічний порядок денного глобального розвитку має формувати зворотні стратегії впливу на стан психічного здоров'я населення через протидію перш за все загальносоціального рівня організації та спрямованості, злочинності та фоновим для неї явищам, генеза яких пов'язана з поширенням психопатій: агресивно-насиленницька, екологічна злочинність, наркозлочинність, злочинність неповнолітніх, суїцидальність тощо. Кримінологічна доктрина та практика, таким чином, має постати інтеграційною платформою для синхронізації сегментованої діяльності в межах досягнення *UN Sustainable Development Goals*. В такому розумінні в руках у кримінологів потужний інструмент обструкції «ментально-апаратних» блоків для зниження стану соціального неадеквату. Неочевидна кримінально-превентивна діяльність має цілком очевидні загальносоціальні наслідки. І в цьому аспекті будь-які дискусії з приводу приналежності до кримінологічного поля пізнання загальносоціальних заходів протидії злочинності мають бути зняті. Кримінологія тут виявляється у привілейованому та, в той же час, у надвідповідальному становищі. Саме з кримінологічної доктрини може бути перекинутий семітичний міст від фрагментів «стійкого розвитку» до цілого уселюдства; жоден з фрагментів, жодна з цілей стійкого розвитку не може бути досягнена у бажаній мірі без зниження тиску кримінальної складової на відповідні інститути і сфери розгортання стратегічного управління.

Модус *Soft* кримінологічного виміру вищого рівня ментальних загроз людству репрезентує три базових деструктивних фактори у сфері масової свідомості:

а) *вульгаризований економізм й тотальний конс'юмеризм* як стандарти (орієнтири) соціальних практик: починаючи від бізнесових й закінчуючи освітніми (гіперболізація значення орієнтування на зовнішніх стейкхолдерів, освіта як послуга, а не соціальне благо), побутовими практиками;

б) *слабко розвинена екологічна свідомість*, підкорена економізму мислення, *не пов'язана з вузлами ідентичності*. Сьогоднішнє природокористування, кримінальна та інша суспільно небезпечна (хоча це словосполучення тут доречніше буде замінити на інше – натурально небезпечна) експлуатація довкілля (в тому числі – забруднення) не узгоджена зі спільними, загальнопланетарними, природничо-уселюдськими засновками на життя. Оперування концептом уселюдства передбачає всі покоління, і минулі, і майбутні *одночасно*. Кожне наступне покоління має піклуватися про передачу майбутнім довкілля у кращому стані, ніж воно його отримало. Такі установки можливі виключно в межах віссі ідентичності «уселюдство – група – індивіда»; лише у цій зв'язці виникає суб'єкт – предикатна спайка «Людина –

Природа», «Людина Є Природа» (у форматі субстанційної логіки, західна філософська традиція) та «Людина у Природі, Природа у Людині» (у форматі процесної логіки, східна філософська традиція). Ця спайка виводить дискусію у юснатуралістичну площину, в якій знаходять свій ресурс всі без виключення галузі права, в тому числі й кримінальне.

Принагідно зауважимо на окремих осередках подібного мислення, що вже мають свої проявлені результати на публічному рівні артикуляції. 21.12.2010 . в Болівії прийнято Закон «Про Мати-Землю» (*«Ley de Derechos de la Madre Tierra»*), відповідно до якого за біосферою, дикою природою визнаються 11 невідчужуваних прав, включаючи право на життя, на здійснення життєвих циклів без людського втручання, на захист від забруднень [5]. Наразі триває дискусія на рівні лейбористської партії у Великобританії про так звану програму 3D – декарбонізація, децентралізація і «розтоварювання» природних ресурсів, тобто відмова, перш за все, від сприйняття енергоресурсів – нафти, газу, води, вітру – як товарів. Це дуже сильно ламає економічну парадигму, і це вже не наукова дискусія, а політична [6]. Цілком зрозуміло, що великі економічні, ресурсодобувні (а від них й фінансово-ринкові) гравці створюють у зв'язку з цим тиск на всю епістему, залучаючи як витончені механізми багатоступеневої фільтрації альтернативних досліджень, так і більш прямолінійні, кримінальні інструменти впливу на корпорації, окремих акторів;

в) тенденції до активного використання суспільно небезпечних інформаційно-сугестивних, пропагандистських практик, що мають своїм наслідком примноження соціально-міфологізованих, емоційно-ригідних комплексів, подальше дистанціювання мислення від дійсності та можуть на цій підставі розглядатися як особливий вид психічного насильства. Основна мета застосування подібних практик, технологій – стимулювання ресентименту, управління соціальною тривожністю, страхами у політичних цілях, продукування згоди на непопулярні рішення і т. д.. Фіксується активна експлуатація механізмів постпам'яті, залучення до яких пригнічує раціональність на користь емоційного, включаючи розлади емоційної сфери, поширення ксенофобії, злочинів ненависті. Протидія останнім – один з напрямів зниження тиску оператору *Soft* на загальний фон ментальних глобальних загроз;

г) капсуляція мислення, звуження простору соціального діалогу, поширення інформаційних капсул, ехокамер, кількість яких зростає по мірі зростання доступності соціальних інтернет-мереж, використання в політичних цілях пропагандистських технологій, «фабрик тролів» і т.д. Капсуляція мислення призводить до соціального дистанціювання, подальшої фрагментації спільнот, зростання соціального неадеквату, напруженості, злочинів ненависті.

Велика частина політичної полеміки в соціальних медіа, констатується у Доповіді Римського клубу, є самопідтримуваними політичними міфами, при поширенні яких ЗМІ виступають в ролі ехокамери для спільнот пригнічених односторонніх. У Китаї було проведено емпіричне дослідження, за підсумками якого було виявлено, що серед інших емоцій гнів і обурення вірусно поширюються в соціальних медіа швидше іншого [7, р. 118].

Модус *Operator* – інституційні бар'єри до подолання, протидії факторів модусів *Hard*, *Soft* і пов'язаних з ним. До цих бар'єрів можна віднести: наркотизацію та алкоголізацію; відповідно – наркозлочинність, включаючи глобальний наркотрафік, підтриманий корупційною злочинністю в національних урядах, правоохоронних органах; легальне, але детерміноване переважно економічними факторами широке поширення медичних препаратів, що змінюють свідомість. Фармакологічна мафія експлуатує економічну систему за рахунок здоров'я населення. Певна річ, така експлуатація забезпечена розгалуженою інституціональною мережею: починаючи від сертифікації (відмови від неї), державних закупівель лікарських засобів й закінчуючи конкретними лікарськими практиками, пов'язаними з призначенням відповідних препаратів, а також освітньою діяльністю, зорієнтованою на відповідних стейкхолдерів – фармакологічні корпорації. Стійкість подібних практик забезпечується сталими корупційними механізмами найвищого рівня відтворення, включаючи міжнародний.

Відтак вимальовується широка панорама кримінологічних практик, вмонтованих в стратегію нейтралізації, мінімізації впливу ментальних загроз глобальному розвитку, що передбачає, разом з тим, заглиблення до середнього й глибинного рівнів осмислення їх відтворення. Їх опис і пояснення – завдання наступних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Дудник С. В., Шафранський В. В. Психічне здоров'я населення України: стан, проблеми та шляхи вирішення. Україна. *Здоров'я нації*. 2016. № 3 (39). С. 12–18.
2. Mental Illness. Transforming the understanding and treatment of mental illnesses : Statistic. *National Institute of Mental Health*. URL: <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/mental-illness.shtml> (дата звернення: 16.03.2020).
3. Психічне здоров'я на перехідному етапі : результати оцінювання та рекомендації для інтеграції охорони психічного здоров'я в систему первинної медичної допомоги та громадські платформи в Україні. К., 2017. URL: http://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/MH-report-for_INTERNET_All_ua.pdf (дата звернення: 16.03.2020).
4. Устінов О. В. Психічне здоров'я як складова національної безпеки. *Український медичний часопис*. 2013. № 1 (93). URL: <https://www.umj.com.ua/article/52851/psixichne-zdorov-ya-yak-skladova-nacionalnoi-bezpeki> (дата звернення: 16.03.2020).
5. Ley de Derechos de la Madre Tierra: Ley № 071 De 21 De Diciembre De 2010. URL: <http://www.planificacion.gob.bo/uploads/marco-legal/Ley%20N%C2%B0%20071%20DERECHOS%20DE%20LA%20MADRE%20TIERRA.pdf> (дата звернення: 12.03.2020).
6. Бебешко Т. А. Климат – это новая экономика. *Экономическая правда*. 2018. 13 августа. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/08/13/639456/> (дата звернення: 12.03.2020).
7. Weizsaecker E., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. N.-Y. : Springer-Verlag, 2018. 220 p.

ЩОДО НАЛЕЖНОГО СУБ'ЄКТА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету №1
<https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>*

Якісно проведений огляд місця події при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення, тим більше такого особливо тяжкого злочину як вбивство, є запорукою успішного виконання завдань кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своїй постанові від 7 серпня 2019 року (справа № 607/14707/17, провадження № 51-2604 км 19) зауважила, що умовами допустимості доказів крім одержання фактичних даних із належного процесуального джерела; одержання фактичних даних у належному процесуальному порядку; належне оформлення джерела фактичних даних, є одержання фактичних даних належним суб'єктом.

Значимою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні вбивства для збирання доказової інформації є огляд місця події, проведення якого допускається навіть до початку досудового розслідування. Саме в цей час, коли кримінальне провадження ще не зареєстровано в ЄРДР та не розпочате, питання щодо суб'єкту проведення огляду місця події є актуальним та таким, що потребує окремого дослідження.

Чинний КПК України не містить визначення такого поняття, як «уповноважена особа на проведення огляду». В той же час, положеннями ч. 1 ст. 237 КПК України передбачено, що огляд проводить слідчий або прокурор. Нагадаю, що за загальним правилом, право на проведення слідчих (розшукових) дій надано й керівнику органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 39 КПК України), за дорученням слідчого або прокурора оперативним підрозділам (ч. 1 ст. 41 КПК України), а після внесення змін до КПК України, згідно із Законом № 2617-УП від 22.11.2018 р., – ще й дізнавачам, які користуються при цьому повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 40-1 КПК України).

Зазначимо, що дізнавач, відповідно до п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, – це не лише службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а також, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, що по суті означає наділення обидвох учасників однаковими, визначеними у КПК України, повноваженнями.

Відповідно до Наказу МВС України від 20.05.2020 р. № 405 «Про затвердження положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» про уповноваження працівника поліції іншого підрозділу, який здійснюватиме досудове розслідування кримінальних проступків, Головою Національної поліції України, начальниками ГУНП, начальниками відповідних територіальних підрозділів поліції або особами, що виконують їхні обов'язки, видається наказ. За змістом цього підзаконного акту, можна зробити висновок, що на проведення дізнання, а значить, і на провадження слідчих (розшукових) дій у територіальних підрозділах поліції, можуть бути уповноважені і дільничні офіцери поліції, і інспектори ювенальної превенції, і інші співробітники поліції, які під час їх проведення користуються повноваженнями слідчого. Відразу зауважимо критику колег з прокуратури та слідчого управління, яка полягає у тому, що, незважаючи на однакові повноваження в частині проведення слідчих (розшукових) дій, кожен з цих учасників може здійснювати свою процесуальну діяльність не однаково якісно, і це пов'язане з різним рівнем їх компетентності.

З цього приводу акцентуємо увагу на тому, що в професійних програмах первинної професійної підготовки поліцейських, яких уперше прийнято на службу в поліцію за такими спеціалізаціями як інспектор патрульної поліції, слідчий, оперуповноважений карного розшуку, дільничний офіцер поліції у розділі професійно-теоретичної підготовки передбачено вивчення такої дисципліни, як основи кримінальної процесуальної діяльності поліції. Іншими словами, знання у сфері загальних умов і правил проведення такої слідчої (розшукової) дії як огляд місця події, отримують всі особи, які закінчили первинну професійну підготовку за професією «Поліцейський». Однак цілком логічним є твердження, що знання випускників вищих навчальних закладів за спеціальністю «Право», при підготовці слідчих, де вивчення навчальної дисципліни «Кримінальний процес» більш тривале та передбачає як теоретичне, так і практичне відпрацювання проведення слідчих (розшукових) дій, буде значно глибшими, ніж в осіб, які закінчили лише первинну професійну підготовку.

У зв'язку з цим виникає питання щодо гарантій забезпечення прав і свобод учасників слідчих (розшукових) дій, які проводяться не тільки дізнавачем, слідчим чи прокурором, а й іншими уповноваженими особами.

Про підвищення процесуального статусу дізнавача та уповноваженої особи свідчать положення ст. 298-1 КПК України, якими процесуальними джерелами доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК, також визнаються пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Більше того, навіть у кримінальному провадженні щодо злочину на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора такі заходи можуть бути допущені як докази. Звичайно, це окрема для обговорення тема, але сутність таких змін до КПК зрозуміла – це розширення кола уповноважених на проведення досудового розслідування осіб.

Як було вже зазначено, КПК України у ч. 1 ст. 236 закріплює винятково за слідчим і прокурором право на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Законодавець закріпив дане правило з метою встановлення додаткових гарантій для забезпечення конституційного права особи на недоторканість житла. Така позиція знайшла своє відображення в постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.01.2019 р. (справа № 466/896/17 провадження № 51-7795 км 18), в якій вказано на те, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК відповідним оперативним підрозділам.

Відомо, що у відповідності до ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Тобто огляд житла чи іншого володіння особи також повинен бути здійснений слідчим або ж прокурором. Однак із запровадженням з 01.07.2020 року інституту дізнання під час реалізації даної норми на практиці виникають проблеми. Так, призначені на посади штатні дізнавачі та закріплені для виконання таких функцій наказом керівника територіального підрозділу інші співробітники поліції включаються до складу слідчо-оперативних груп і здійснюють виїзди на місце події, яким може бути житло чи інше володіння особи. У таких випадках огляд місця події здійснюється іншим, не передбаченим в КПК України суб'єктом, а саме дізнавачем чи особою, уповноваженою на проведення досудового розслідування кримінальних проступків, що суперечить положенням ч. 2 ст. 237 КПК України. Забезпечити виїзд на місце події, яким є житло чи інше володіння особи, виключно слідчим у реаліях сьогодення неможливо через їх штатну численність слідчих та завантаженість.

Ми добре розуміємо, що у великих містах проблем із виїздом саме слідчого на місце події для проведення огляду не буде, на відміну від, так званої, периферії, де не тільки відчувається кадровий голод, а й не останню роль відіграє віддаленість від територіальних підрозділів поліції, де базується слідчо-оперативна група. Саме у таких виняткових випадках, уповноважена на здійснення дізнання особа іншого підрозділу, наприклад, поліцейський офіцер громади, може, на нашу думку, здійснити комплекс початкових невідкладних процесуальних дій не тільки в межах дізнання по кримінальним проступкам, а й реалізувати свої повноваження для фіксації слідів вчиненого злочину та організації пошукових заходів.

Як наслідок, пропонуємо закріпити в КПК України норму про те, що проведення огляду місця події, у тому числі житла чи іншого володіння особи, до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань здійснюється уповноваженою особою, а саме слідчим, прокурором, дізнавачем чи будь-яким іншим співробітником поліції, якому за законом надані відповідні повноваження. Регламентація такого універсального статусу особи стосовно проведення огляду буде сприяти ефективності кримінального провадження та уникненню можливих спірних ситуацій щодо суб'єкту здійснення огляду місця події.

Для гармонізації законодавчих норм з їх практичним застосуванням, нами запропоновано ч. 1 ст. 237 КПК України викласти в такій редакції: «З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, уповноважена особа проводить огляд місцевості, приміщення, речей та документів».

НАДАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СПРИЯННЯ ДОКАЗУВАННЮ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Олена Євгеніївна СОЛОВЙОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-5625-2122>*

Особі потерпілого у кримінальному провадженні завжди приділялась значна увага. До речі, в останні роки процесуальний статус потерпілого дещо вдосконалено, і це зумовлено необхідністю посилення гарантій захисту його прав, свобод та законних інтересів та приведенням національного законодавства до вимог міжнародних документів. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до кримінального провадження як потерпілого, тобто з цього моменту він набуває процесуального статусу потерпілого. Так, підставою участі особи в кримінальному провадженні як потерпілого є подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (ст. 55 КПК України) [1]. При цьому зауважимо, що визнання особи потерпілим відбувається без спеціальної перевірки і без будь-якого офіційного рішення слідчого або прокурора з цього приводу, що, на нашу думку, суперечить теорії кримінального процесуального права, тому як визнання може бути здійснено лише шляхом прийняття постанови про це, тощо.

Як свідчить практика, достатньо велика кількість злочинів вчиняється саме щодо неповнолітніх осіб, які просто не в змозі ні усвідомити всієї протиправності вчинених щодо них дій, ні захиститися від них. До речі, потерпілий відіграє значну роль як у досудовому розслідуванні так і у судовому провадженні. Надання потерпілим інформації особам, що здійснюють досудове розслідування та судове провадження, а також діяльність самого потерпілого сприяють доказуванню вчинення кримінального правопорушення. Зазначимо, що у Кримінальному процесуальному кодексі України є багато прогалин, які потребують негайного виправлення на законодавчому рівні, зокрема, це відсутність достатніх гарантій захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих на стадії досудового розслідування та судового розгляду.

Конституція України у ст. 52 закріплює: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження...». Слід зазначити, що дане положення розглядається як узагальнена норма щодо наділення неповнолітніх спеціальними правами, які б відповідали специфіці їх участі у правових відносинах та відображали особливості цих осіб. Кримінальне процесуальне законодавство покликане захищати права та інтереси усіх учасників кримінального

провадження, в тому числі і неповнолітніх потерпілих, які виступають у кримінальному процесі стороною з боку обвинувачення. При цьому наділяючи на законодавчому рівні спеціальним статусом неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених (глава 38 КПК України) цілком доцільним видається закріплення особливого статусу і за іншими неповнолітніми учасниками кримінального провадження, зокрема, потерпілими.

Таким чином, на підставі викладеного, можна дійти висновку про необхідність ретельного удосконалення законодавства відносно функціонування процесуального статусу неповнолітнього потерпілого від кримінального правопорушення як суб'єкта доказування, а саме: для визнання особи потерпілою (або в даному випадку законного представника неповнолітнього потерпілого), яка повинна подати заяву слідчому або прокурору, котрий, перевібивши зазначені в ній підстави, негайно повинен винести постанову про визнання її потерпілою або про відмову у такому визнанні, роз'яснити права, про що зазначається в даній постанові, та допитати її по даному кримінальному провадженню. Така процедура, на нашу думку, буде узаконювати процесуальний статус неповнолітнього потерпілого як повноправного суб'єкта доказування у кримінальному провадженні.

Слід погодитися з думкою О. О. Сольонової, про те, що положення ст. 55 КПК України є не досконалими і, якщо процесуальний статус потерпілого особа набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, тобто ще до доведення того факту, що фізичній особі кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а юридичній особі – майнової шкоди. На її переконання, таке регулювання не узгоджується з фундаментальними положеннями доказового права, у зв'язку з чим особа має набувати процесуальний статус потерпілого лише після доведення того факту, що вчинено кримінальне правопорушення, яким потерпілому заподіяно вказану шкоду. Дійсно, для цього потрібно змінити процесуальну форму початку досудового розслідування. Базуючись на позиціях окремих науковців, - рішення про визнання особи потерпілою буде обґрунтованим, коли прийматиметься після проведення слідчим необхідних процесуальних дій та отримання доказів заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням [2, с. 40–41]. Звісно, у випадку, коли потерпілий є неповнолітнім, дуже важливо, щоб з ним поводитись з врахуванням його віку, рівня зрілості, інтелектуальних можливостей, а також щоб були вжиті заходи, які б сприяли розумінню розгляду кримінального провадження і можливості брати участь у ньому. А також, враховуючи досить складний характер кримінального провадження, велика кількість неповнолітніх з нормальним розумовим розвитком не здатні в повній мірі усвідомлювати всі складності і всі зміни, що мають місце на досудовому розслідуванні та у судовому розгляді. Особливо це стосується випадку, коли має місце відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором.

З приводу цього вважаємо, що визнання особи потерпілою повинно залежати від рішення слідчого чи прокурора, який розслідує кримінальне провадження, а передумовою цього має бути сам факт завдання особі шкоди, при цьому не залежно від її виду та розміру, а також подання нею

заяви про вчинення кримінального правопорушення або заяви про залучення як потерпілого. І відповідно, слідчий або прокурор повинен винести відповідне рішення (постанову) про визнання особи потерпілою або про відмову про це, роз'яснити права, а вже потім допитати її в якості потерпілого по даному кримінальному провадженню. Така процедура, хоча і нагадує кримінальне процесуальне законодавство 1960 року, однак, на нашу думку, буде узаконювати процесуальний статус потерпілого як повноправного суб'єкта доказування і разом з тим, його процесуальні права та обов'язки тощо.

Звичайно, протягом розслідування та судового розгляду кримінального провадження неповнолітній потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (ст. 127 КПК України), а ч. 1 статті 128 КПК України передбачає, що особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Однак, відсутній і дієвий механізм такої компенсації, тощо.

Все викладене зумовлює необхідність удосконалення і законодавчого врегулювання правового механізму відшкодування майнової, моральної та фізичної шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, нерозкритого органами розслідування.

У зв'язку з цим доцільно викласти п. 10 ст. 56 КПК України в такій редакції: *«Неповнолітній потерпілий має право на відшкодування майнової, фізичної і моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, в повному обсязі, - в порядку, передбаченому законом, - за рахунок держави, в тому числі, якщо не встановлено особу, яка його вчинила».*

Слід також зазначити, що слідчий зобов'язаний забезпечити права неповнолітнього потерпілого, тому необхідно законодавчо закріпити порядок роз'яснення слідчим прав потерпілому. З приводу цього пропонуємо доповнити статтю 40 КПК України «Слідчий органу досудового розслідування» пунктом 4, який викласти в такій редакції: *«Слідчий зобов'язаний роз'яснити законному представнику неповнолітнього потерпілого його права, передбачені статтею 56 цього Кодексу, та вказати про це в постанові, яка підписується потерпілим і слідчим»*, тощо.

Важливим, на нашу думку, також є розуміння того, що коли дитина стає учасником кримінального процесу, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати вік такої особи, рівень зрілості, а також інтелектуальні та емоційні здібності. Наприклад, відкритий судовий розгляд за участю неповнолітніх осіб може спричинити позбавлення останніх права на ефективну участь у змагальному кримінальному провадженні, тому видається цілком доцільним з метою недопущення негативного впливу судового розгляду на неповнолітніх учасників кримінального процесу, а також забезпечення їх активної участі у кримінальному провадженні, розширити перелік

випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні щодо неповнолітнього потерпілого.

Підсумовуючи вищезазначене, варто вказати, що досвід застосування КПК України виявив необхідність удосконалення ряду положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження комплексного підходу щодо вдосконалення правового положення неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінальних процесуальних відносин, а також покращання системи гарантій їх прав, свобод та інтересів, а саме обов'язкового представництва неповнолітнього потерпілого; виділення окремого провадження щодо неповнолітнього потерпілого; відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в повному обсязі; здійснення судового розгляду в закритому засіданні тощо.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 18 вересня 2020р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення: 16.11.2020).
2. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2018. 239 с.
3. Слінько С. В. Проблеми правового статусу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності: Монографія. – Харків. 2003. 282 с.
4. Соловйова О. Є., Наумова Г. О., Кобець Н. В. Потерпілий у кримінальному судочинстві: проблеми теорії, законодавства та практики. *Право. UA*. № 1. 2019. С. 109-116.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Богдана Петрівна СУРЖАН,

*аспірант кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля;
провідний юрисконсульт
Луганського НДЕКЦ МВС*

Останні роками в нашій країні тривають масштабні процеси реформування судової влади та системи правоохоронних органів, метою яких зокрема є підвищення рівня відповідальності посадовців перед суспільством та пересічних громадян перед вимогами законодавства.

Оскільки судово-експертна діяльність є однією з важливих складових судочинства та одним із впливових чинників у реалізації правосуддя, визначення відповідальності судового експерта наразі у фокусі суспільства та законодавця. Дисциплінарне стягнення щодо судового експерта не є його приватною справою. Воно нерозривно пов'язано з його публічним статусом та здійсненням певних повноважень, що мають вплив на результат досудового та судового розгляду справ.

З огляду на це доцільно звернути увагу на з'ясування таких взаємопов'язаних питань: а) процедура реалізації в Україні застосування дисциплінарних стягнень щодо судового експерта; б) підстави застосування дисциплінарних стягнень до судового експерта.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства про судову експертизу та законопроектів про судово-експертну діяльність встановити критерії правопорушень у службовій діяльності судового експерта, межі дисциплінарної відповідальності.

Проблемні питання юридичної відповідальності судових експертів при здійсненні своїх обов'язків у різних видах судочинства, протягом останнього часу не залишалися поза увагою таких вчених, як Дудич А. В., Глазунова І. В., Жигалов Н. Ю, Зайцева О. А., Харченко Д. А., Хоменко А. Н., Філімонова Ю. О.

Але, не зважаючи на великі доробки у вказаній тематиці, питання стосовно дисциплінарної відповідальності судового експерта та удосконалення правозастосування чинного законодавства з цього напрямку, не достатньо досліджені.

Конституція України вказує на те, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність [1].

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності [2].

Дисциплінарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності та одним із найважливіших елементів правового статусу судового експерта, який відображає реальний ступінь законодавчого забезпечення незалежності та об'єктивності і повноти експертного дослідження.

Відповідно до вказівок профільного закону мають бути визначені як підстави, так і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до вказівок профільного закону мають бути визначені як підстави, так і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Але на сьогодні, саме Закон України «Про судову експертизу» не містить таких положень, які визначають підстави, порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, орган, що уповноважений притягувати судового експерта до дисциплінарної відповідальності.

Так, майже у кожного суб'єкта судово-експертної діяльності підстави і порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності знаходять своє правове регулювання у положеннях про експертно-кваліфікаційну комісію відповідного відомства, а юрисдикційний орган застосування дисциплінарної відповідальності - експертна-кваліфікаційна комісія, а саме в таких нормативно-правових актах:

- наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 № 855 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів» [3].

- наказ Міністерства внутрішніх справ від 08.02.2017 р. № 102 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС» [4].

- наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів» [5].

У жовтні 2020 року Міністерство юстиції України винесло на обговорення проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» розроблено на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», яким передбачено, зокрема, необхідність врегулювання питань щодо самоврядування судових експертів, рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз [6].

Зокрема статтею 31 зазначеного законопроекту визначено засади дисциплінарної відповідальності судового експерта: засади дисциплінарної відповідальності судового експерта, який є працівником судово-експертної установи, визначаються трудовим законодавством, іншими законами, які регулюють правові відносини щодо реалізації громадянами права на працю та проходження служби, та цим Законом [6, ст. 31]; засади дисциплінарної відповідальності приватного судового експерта, який здійснює судово-експертну діяльність індивідуально, визначаються цим Законом [6, ст. 31]; судовий експерт не може бути двічі притягнутий до дисциплінарної відповідальності за один і той самий дисциплінарний проступок [6, ст. 31]; судовий експерт не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, якщо пройшло більше шести місяців з дня виявлення дисциплінарного про-

ступку або більше одного року з дня його вчинення [6, ст. 31]; судовий експерт, право на проведення судової експертизи якого припинено на момент розгляду питання про притягнення його до дисциплінарної відповідальності, не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності [6, ст. 31]; про застосування до судового експерта дисциплінарного стягнення, накладеного відповідно до цього Закону, вноситься запис до Реєстру судових експертів відповідно до порядку, встановленого Міністерством юстиції України [6, ст. 31].

На нашу думку, доцільним є визначення саме в профільному законі орган, який має повноваження щодо притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності, та встановлення меж його компетенції.

В даній законодавчій ініціативі органом, до компетенції якого відноситься притягнення до дисциплінарної відповідальності, визначається дисциплінарна комісія, яка утворюється для розгляду питань щодо притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарних проступків, передбачених цим Законом [6, ст. 32].

Дисциплінарна комісія розглядає питання дисциплінарної відповідальності судового експерта на підставі подання органу державного регулювання, Асоціації судових експертів або держателя Реєстру судових експертів про притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності, та в межах зазначених у ньому порушень. Держатель Реєстру судових експертів може вносити подання про притягнення до дисциплінарної відповідальності у разі порушення судовим експертом обов'язку щодо подання відомостей до Реєстру, передбачених цим Законом [6, ст. 32].

При цьому законопроектом визначено підстави дисциплінарної відповідальності судового експерта та дисциплінарні проступки, а саме: підставою для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності за рішенням дисциплінарної комісії, утвореної відповідно до цього Закону, є вчинення ним дисциплінарного проступку [6, ст. 33].

Дисциплінарним проступком визначено наступне: самостійне збирання матеріалів, необхідних для проведення дослідження; проведення судової експертизи, у разі призначення її проведення судово-експертній установі, судовим експертом, який є працівником цієї установи, без письмового доручення його керівника; передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого порядку; порушення вимог цього Закону щодо строків проведення судової експертизи; вирішення питань, які виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі, надання висновків правового характеру; невиконання вимог щодо організації робочого місця судового експерта; невжиття заходів щодо належної охорони, порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження; застосування руйнуючих методів дослідження з порушенням встановленого порядку; неповідомлення держателя Реєстру судових експертів щодо відомостей, що підлягають внесенню до Реєстру судових експертів за повідомленням судового експерта; невиконання обов'язку щодо підвищення кваліфікації; невиконання судовим експертом без поважних причин процесуа-

льних обов'язків, що стало підставою для винесення судом окремої ухвали; порушення професійної етики судового експерта [6, ст. 33].

До дисциплінарних стягнень законодавець пропонує віднести: попередження; тимчасове зупинення права на проведення судової експертизи; припинення права на проведення судової експертизи [6, ст. 34].

Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи впливу за його вчинення визначаються тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом [7]. Отже, Конституція України забороняє врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановлює, що лише Верховна Рада України у відповідному законі уповноважена визначати, яке діяння визнається правопорушенням, та відповідальність за нього.

Підсумовуючи можемо зазначити, що визначення підстав та порядку, притягнення до відповідальності, складу дисциплінарних правопорушень саме в профільному законі, що регламентує судово-експертну діяльність, відповідатиме нормам п. 22 ст. 92 Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n38>
3. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів// Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 №855/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15#n76>
4. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС// Наказ Міністерства внутрішніх справ від 08.02.2017 №102/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17#n149>
5. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів// наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5/ URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>
6. Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist>
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 року справа N 1-22/2001 N 7-пп/2001/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01>

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЧНО-ЦІЛЬОВОГО КОМПОНЕНТУ

Сергій Кузьмич ШАБЕЛЬНІКОВ,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Кримінологічне законодавство – міжгалузева мережу нормативно-правових актів та їх положень, що регулюють суспільні відносини у сфері протидії злочинності шляхом визначення стратегії, окремих напрямів, рівнів, шляхів, способів, засобів, а також суб'єктів спеціально-кримінологічного впливу на детермінаційний комплекс злочинності та фонових для неї явищ. Кримінологічність законодавства означає не його структурну цілісність, а *властивість*, що виводиться з розуміння цільової природи, соціального призначення відповідних юридичних норм, розміщених у нормативно-правових актах різних галузей права: від конституційного адміністративного, екологічного й до кримінально-виконавчого. Цією властивістю можна управляти; її можна закладати, моніторити, розвивати.

Питання концептуального розвитку кримінологічного законодавства – багатомірне: воно настільки ж про розвиток системи управління протидією злочинності, настільки ж і про розвиток політичної і правової системи, наскільки, розвиток кримінологічної і в цілому правничої науки та освіти. Тому ця наукова розвідка присвячена опису і поясненню окремого – стратегічно-цільового – компоненту моделі концепції розвитку кримінологічного законодавства України пред'являє цільовий блок стратегування у сфері правового забезпечення протидії злочинності. Він багато в чому перекликається зі стратегічними цілями протидії злочинності взагалі (адже ця сфера публічного адміністрування неодмінно береться у правові рамки, здійснюється у визначеному правовому полі; громадський вплив є факультативним, хоча й, ясна річ, важливим), але не повністю ним відповідає, репрезентуючи специфічні цілі правової політики, розвитку правової системи як такої. Він вміщує найбільш значущі, на нашу думку, результати організаційної, правової діяльності, досягнення яких здатне істотним чином підвищити соціальну ефективність кримінологічного законодавства, а саме:

1) *юридичне конституювання системної протидії злочинності* – удосконалення конститутивного блоку кримінологічного законодавства. Первинним має бути крок фундаментального значення – розробка цілісного *концепту конституанти* – *ідеї переукладення суспільного договору в Україні* (кримінологічне законодавство є фрагментом конституанти). Ледве чи можна стверджувати, що в українському суспільстві є згода щодо ключових параметрів його розвитку. А це – основа співжиття, який, варто бути відвертим, вже давно пронизаний сіткою дрібних і не дуже тріщин, розламів. Неодноразові спроби його «залатати» ідеями багатовекторності, чи васало-імперства (компрадорства, «малоросійщини») чи «націонал-патріотизму» до успіху не призвели. Варто також визнати і те, що українсь-

ке суспільство – фронтірне; ця обставина не осмислена, не вивчена; стратегічно виважена робота (в тому числі й кримінологічна) з фронтами не ведеться (принаймні з боку української влади). Не дивлячись на очевидні позитивно-правові маркери, наразі немає консолідованої суспільної позиції щодо джерел кримінальних загроз національній безпеці (хоча б щодо географічної сторони світу, звідки найбільша з них походить), а також щодо правової оцінки діяльності низки інших політичних акторів чи-то як злочинної, чи-то як морально виправданої, правової у юснатуралістичному значенні. Коріння цих фронтирів уходять далеко вглиб історії (історій), не враховані у сучасній політиці державотворення.

Тож, ведучи мову про переукладення суспільного договору, розробку та прийняття інакшої конституції на основі конституанти, варто бути свідомим того, що цей напрям, ціль мають пряме відношення до системної протидії політичній злочинності, політичним факторам злочинності та із цього соціального запиту, його кримінологічного осмислення та опрацювання має виходити. Одним з елементів конституанти має стати усвідомлення та концептуалізація спільного безпекового середовища, зорієнтованого на майбутнє, виходячи з фактичних, наявних та перспективних загроз не лише регіонального, а й глобального характеру. В цьому аспекті наголосимо, що оскільки ст. 3 чинної Конституції України цілком справедливо, обґрунтовано в числі найвищих соціальних цінностей визнає безпеку людини, варто, на нашу думку, виділити окремий розділ Основного закону, присвяченому соціальним конвенціям у сфері спільної безпеки, в тому числі і зокрема, кримінологічної безпеки.

Окремим напрямом юридичного конституювання протидії злочинності є прийняття базового у цій сфері закону, яким мають бути унормовані цілі, принципи, рівні, напрями, суб'єкти протидії злочинності, основи державного стратегування, програмування та планування кримінально-превентивних практик;

2) *переведення кримінологічної науки з периферії правничої освіти до кола центруючих її елементів.* Без цього кроку (його реалізація – справа політичної волі і компетентності керівників освітнього та силових міністерств, відомств, парламентського корпусу, окремих закладів вищої освіти) будь-які рекомендації щодо удосконалення кримінологічного законодавства або не матимуть свого виходу у нормативно-правовій площині, або ж виключно у ній й залишатимуться, не будучи забезпеченими відповідною правозастосовною практикою. Існування кримінологічного законодавства потребує кримінологів;

3) *налагодження, підтримання функціональності, безпрогальності міжгалузевих системно-правових зв'язків кримінологічного законодавства,* що ґрунтується на розуміння ризоматичної міжгалузевої його будови, ефективних системах кримінологічної експертизи та моніторингу правового регулювання у сфері протидії злочинності. Напрямами експертної, моніторингової та заснованої на ній законотворчої діяльності мають стати:

- *підтримання предметних зв'язків,* що визначаються точками перетину суспільних відносин, що регулюються та/або охороняються різними нормативно-правовими актами кримінологічної властивості;

- *підтримка структурних зв'язків*, які об'єктивно виникають (мають виникати) на рівнів інституціонального забезпечення нормального функціонування предметних зв'язків. В першу чергу це стосується переліку, структур та функцій спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, співвідношення і розмежування їх компетенцій, належна правова основа для взаємодії, координації спільної діяльності;

- *підтримка функціональних зв'язків*, що має на маті недопущення прогалин у протидії злочинності, перекриття державним реагуванням та соціальним контролем якомога більшого спектру, рівнів і сфер відтворення криміногенних факторів.

Кожен з цих напрямів правового забезпечення міжгалузевих системно-правових зв'язків кримінологічного законодавства повинен віднайти власне організаційне та науково-методичне оформлення, супроводження, фінансування в межах постійно діючих інститутів кримінологічної практики;

4) *запровадження інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів*. І хоча ця ідея не є новою, її розробкою в нашій державі активно займалися і заклали потужний теоретичний фундамент О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов й деякі інші дослідники, вона все ще залишається побутуючою переважно на концептуальному рівні. Лише окремий її сегмент втілений у практику – антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів. Тобто діють механізми блокування правової криміногенності тільки у сфері відтворення корупційних ризиків, факторів. Решта ж строкатої палітри правової детермінації злочинності зостається не забезпеченою дієвим кримінологічним інструментарієм її елімінації. При цьому варто окремо акцентувати на тому, що кримінологічна експертиза може і має стати перепорою не тільки для нарощування криміногенного потенціалу системою вітчизняного законодавства, а й *запобігання закріпленню законодавчих можливостей для імітації, симуляції кримінологічних практик* через прогалини, незабезпеченість організаційно-правовими механізмами реалізації правових приписів, формами контролю, заходами та механізмами притягнення до відповідальності за їх невиконання тощо. Саме тому запровадження інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів віднесено нами до цілей стратегічного значення щодо розвитку кримінологічного законодавства в цілому.

Оперуючи установками та орієнтаціями, стратегічні цілі доповнюють оформлення напрямів розвитку кримінологічного законодавства, задаючи деякі їх умовно кінцеві у певній перспективі (проте принципово проміжні) пункти, стани. Однак їх досягнення виявляється можливим за наявності належного соціально-правового механізму управління у сфері протидії злочинності та антикримінальної діяльності як такої. Налагодження та підтримання функціональності цього механізму міжфазової, міжцільової інтеграції кримінологічного законодавства та правореалізації забезпечується програмно-проектним компонентом концепції. Його розробка – перспективний напрям подальших кримінологічних досліджень.

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
кримінології факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-6096-2020>*

Сучасну медицину вже не можливо уявити без використання досягнень трансплантології. Трансплантація – це спеціальний метод лікування, який дозволяє шляхом пересадки анатомічного матеріалу власного організму, анатомічного матеріалу отриманого з організму іншої людини, від померлих осіб або анатомічного матеріалу тваринного походження відносити здоров'я людини. З соціальної точки зору трансплантація здатна підвищити тривалість та якість життя людини, значною мірою збільшити соціально-економічний потенціал як окремого індивіду, так і суспільства загалом.

З іншого боку трансплантологія викликає низку світоглядних, етичних і правових суперечностей, що значною мірою гальмує розвиток цього прогресивного напрямку сучасної медицини. Крім того, як доводять кримінологічні дослідження, сучасна трансплантологія має значний криміногенний потенціал, а світовий ринок людських анатомічних матеріалів щорічно складає близько 600 млн доларів США [1]. Відповідно побудова вітчизняного легального і прозорого сектору надання трансплантаційних послуг та забезпечення його гідного захисту має стати пріоритетним завданням Української держави.

Якісно новий етап розвитку трансплантології почався з моменту прийняття закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» № 2427-VIII від 17.05.2018 р. [2], який нарешті легалізував пересадку органів від неблизьких осіб та значно розширив спектр легальних в Україні трансплантологічних послуг. У зв'язку з цим було внесено зміни й до ст. 143 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини», а саме був уточнений предмет цього злочину: словосполучення «органи і тканини людини» були замінені на «анатомічні матеріали людини», які охоплюють органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини, отримані від живого донора чи донора-трупця, фетальні матеріали людини. У той же час хотілося б звернути увагу на певні вади у формулюванні об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. На деяких з них вже достатньо докладно зупинялися українські науковці такі, як С. В. Гринчак, В. К. Гришук, О. О. Мислива, А. В. Мусієнко, Д. В. Проценко, О. В. Сапронов, Г. В. Чеботарьова та інші,

проте деякі недоліки чинного КК України в аналізованій сфері ще залишаються без належної уваги наукової громадськості.

Так слід звернути увагу, що чинна редакція ст. 143 КК України не повною мірою відповідає правому режиму трансплантації в Україні. Зокрема, згідно змін до закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 20.12.2019 р. одним з основних принципів застосування трансплантації в Україні є її безоплатність для донора та реципієнта (ч. 1 ст. 4 закону). Далі закон конкретизує вказане положення і в ст. 20 встановлює заборону торгівлі анатомічними матеріалами людини та їх рекламування. Згідно ст. 21 цього закону міжнародне співробітництво у цій сфері здійснюється шляхом обміну, взаємозаліку, отримання та надання анатомічних матеріалів людини. Відповідно для захисту інтересів донора, реципієнта та суспільства в цілому встановлено повну заборону на укладання або пропонування укладення договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини [2]. Таким чином вважаємо, що вказівка у ч. 4 ст. 143 КК України на незаконність торгівлі анатомічними матеріалами людини є зайвою. Крім того фактично некриміналізованими наразі залишаються такі протиправні форми поводження з анатомічними матеріалами людини як їх незаконний обмін, дарування, безоплатний збут тощо. Так, зокрема, О. О. Мислива пропонує застосовувати широке тлумачення пов'язаної з трансплантацією злочинної діяльності, яка, на думку дослідниці, охоплює систему передбачених у КК України злочинів, а саме отримання, обіг (торгівля або реалізація, переміщення, дарування, зберігання, обмін) та використання (пересадка, виготовлення біоімплантатів) органів або тканин людини торгівлю або реалізацію, переміщення, дарування, зберігання, обмін) та використання (пересадка, виготовлення біоімплантатів) органів або тканин людини [3, с. 14]. Проте навіть за такого широкого тлумачення диспозиції ст. 143 КК України у випадку відсутності істотної шкоди здоров'ю потерпілого (реципієнта) притягти винного до кримінальної відповідальності за безоплатне надання/отримання вилучених анатомічних матеріалів людини є неможливим. У цьому зв'язку слід погодитися з пропозицією О. О. Мисливої щодо доцільності зміни основного складу правопорушення, передбаченого ст. 143 КК України, та встановлення відповідальності за «порушення встановлених законом правил отримання та (або) обігу донорського матеріалу людини» без наявності або відсутності шкідливих наслідків щодо здоров'я потерпілого [3, с. 174].

У продовження аналізу об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 143 КК України, зазначимо, що залишається без належної уваги такий важливий аспект протидії діяльності «чорних трансплантологів» як діяльність, пов'язана з заволодінням анатомічними матеріалами людини після їх вилучення у донора. Зокрема, притягнення до кримінальної відповідальності за заволодіння анатомічними матеріалами людини з ігноруванням волі особи (шляхом обману, шантажу, таємно, шляхом використання службового становища), яка має право на їх утримання або фактично їх утримує, наразі є неможливим. Зазначене заволодіння анатомічними матеріалами людини, наприклад, під час їх транспортування, не буде охоплюватися диспозицією ст. 143 КК України, навіть при

законодавчій заміні «незаконної торгівлі» на «незаконний обіг». Такі діяння також не можуть бути кваліфіковані як кримінальні правопорушення проти власності, оскільки їх предметом є майно, що має мінову і споживчу вартість [4, с. 75]. Відповідно до сучасної державної політики України щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини останні повністю виведені з кола товарного обороту, і фактично є нематеріальними цінностями, які за певних умов можуть ставати предметом цивільних правовідносин (ст. 290 Цивільного кодексу України). Тому вважаємо, що посягання, пов'язані із незаконним заволодінням анатомічними матеріалами людини, мають отримати самостійне закріплення в чинному КК України.

Серед інших питань, пов'язаних із додержання принципу системності побудови чинного КК України, слід відзначити необхідність узгодити предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 143 КК України (анатомічні матеріали людини), після змін, внесених до цієї норми 17.05.2018 р., із формулювання спеціальної мети торгівлі людьми (ст. 149 КК України – вилучення органів), а також передбачити відповідальності за контрабанду анатомічних матеріалів людини. Зазначені питання потребують комплексного обміркування з метою удосконалення кримінальної відповідальності за порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Список використаних джерел:

1. В ООН оценили масштаб нелегального оборота человеческих органов. URL: <https://regnum.ru/news/2585766.html> (дата звернення: 01.11.2020).
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: закон України № 2427-VIII від 17.05.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#n402> (дата звернення: 01.11.2020).
3. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро, 2019. 220 с.
4. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: монографія. Х., 2011. 208 с.

НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ПОГАШЕНОЇ СУДИМОСТІ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПРОБАЦІЇ

Ірина Станіславівна ЯКОВЕЦЬ,

*доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, перший заступник директора
Державної установи «Центр пробації»
<http://orcid.org/0000-0001-6714-7611>*

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, провідний інспектор
Немишлянського районного відділу філії
Державної установи «Центр пробації»
в Харківській області
<http://orcid.org/0000-0002-6516-671X>*

В Україні останнім часом під час призначення й в подальшому виконанні кримінального покарання широко застосовується метод оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (далі – оцінка ризиків), а саме: формалізований оціночний інструмент, який використовується персоналом органу пробації для складання досудової доповіді про обвинуваченого та організації процесу індивідуальної роботи із засудженим у встановленому законом порядку.

На підставі складеної працівником пробації оцінки ризиків відбувається встановлення інтенсивності контрольних заходів та проведення соціально-виховної роботи із засудженими або інформування суду про особистість обвинуваченого. Уповноваженим органом з питань пробації надається до суду своєрідний висновок про можливо виправлення обвинуваченого без позбавлення волі або обмеження волі, надання рекомендацій суду до проходження пробаційних програм або встановлення певних обов'язків Підґрунтям висновку є оцінка ризиків складена працівником пробації на підставі зібраної інформації з різних джерел у виді довідок, пояснень та інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження, тощо.

Оцінка ризиків проводиться на підставі факторів ризику – науково визначені та прийняті у світовій практиці пробації характеристики засудженої (обвинуваченої) особи та сфер її життєдіяльності, які найбільше впливають на ймовірність виникнення протиправної поведінки. Фактори ризику поділяються на статичні фактори ризику, пов'язані з історією кримінальних правопорушень засудженого (обвинуваченого), які враховуються при визначенні рівня ризику, але які неможливо змінити, та динамічні фактори ризику, пов'язані із соціальними та психологічними характеристиками особистості засудженого (обвинуваченого), які можливо змінити певними заходами впливу.

В першому розділі оцінки ризиків здійснюється заповнення так званих «статичних факторів», а саме: попередні притягнення до кримінальної відповідальності; вік першого притягнення до кримінальної відповідальності; повторність, сукупність, рецидив злочинів (за останнім вироком); час, що минув з моменту ухвалення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в місцях позбавлення волі; форма вини за останнім вироком; категорія злочину за останнім вироком; наявність обставин, що обтяжують покарання за останнім вироком; вік, в якому вчинено правопорушення за останнім вироком; стислий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за останнім вироком, ставлення до правопорушення. Після чого робиться загальна оцінка статичних факторів, що визначає рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку.

У разі, якщо засуджений до уповноваженого органу з питань пробації не прибув та відсутня інформація про його життя, а строк складання оцінки ризиків сплинув, то все оцінювання робиться на підставі статичних факторів за наявною у працівника інформацією, що міститься у судовому вироку та довідці про судимість отриманої від органу поліції.

Під час заповнення першого розділу оцінки ризиків необхідно враховувати наявність або відсутність судимості, але як застосовувати ст. 88 та ст. 89 Кримінального кодексу України (далі – КК України) у відомчих рекомендаціях та наказах достатньою мірою не роз'яснено. Відсутні вичерпні роз'яснення щодо дій працівників під час складання оцінки ризиків за наявності погашеної судимості.

У КК України інститут судимості регулюється окремим розділом, що тільки підкреслює його важливість. У ст. 88 КК України зазначено, що особа визнається судимою з дня набрання законної сили обвинувальним вироком до погашення або зняття судимості. Особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, кримінальна протиправність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості. Таким чином, судимість на законодавчому рівні розглядається у площині певного статусу та конкретного строку перебування у цьому статусі особи. Як слушно зазначає І. І. Мітрофанов, з точки зору правореалізаційних процесів в кримінальному праві судимість особи, яка визнана винною у вчиненні злочину й відбула відповідний вид покарання, є завершальним етапом реалізації щодо вказаної особи кримінальної відповідальності [3]. У цей період особа, яка має судимість зазнає різноманітні за обсягом обмеження прав і свобод, що передбачені нормами різних галузей права і застосовуються під час усього або частини строку, протягом якого зберігаються правові наслідки судимості, але не входять до змісту призначеного їй виду покарання.

Правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для підготовки досудової доповіді, встановленні контрольних заходів і заходів виховного впливу на засуджену особу.

Визначення дефініції «погашення судимості» як таке в законі відсутнє. У юридичній літературі пропонуються різні тлумачення цього поняття. Так, В. В. Голіна визначає погашення судимості як припинення стану судимості осіб у силу самого закону при дотриманні певних, ним передбачених, умов у всіх засуджених, крім осіб, позбавлених волі довічно [4, с. 77]. Схожу позицію обстоює Є. О. Письменський, який під погашенням судимості розуміє таку форму припинення судимості, за якої вона здійснюється автоматично (без спеціального рішення суду чи іншого акту органу державної влади) за умов, передбачених кримінальним законом [5, с. 952]. І. І. Митрофанов вважає, що погашення судимості – це самодіюче припинення судимості осіб, яким призначено покарання, яке було ними відбуте або вони були звільнені від його подальшого відбування, або звільнені від відбування покарання з випробуванням, після закінчення строків, встановлених ст. 89 КК України, за умови невчинення ними злочинів протягом таких строків [6].

Погашення судимості означає, що судимість особи втратила своє правове значення і така особа в подальшому не може зазнавати правообмежень кримінально-правового і загальноправового характеру. Погашення судимості настає автоматично (без будь-якого рішення) за збігом визначеного в законі строку після фактично відбутого покарання, але за умови, що особа протягом такого строку не вчинить нового кримінального правопорушення.

У зв'язку із вільним тлумаченням і застосуванням ст. 88 та ст. 89 КК України державними органами Колегією суддів у своєму рішенні було надано більш ґрунтовне й однозначне визначення: «Припинення судимості анулює всі кримінально-правові й загальноправові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала. Вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості під час вирішення будь-яких питань, у тому числі й для характеристики особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості та є неприпустимим» [7].

Між тим відсутність однозначного погляду, яким чином урахувати працівнику пробації погашену судимість породжує методологічну невизначеність під час заповнення форм оцінки ризиків, вільну інтерпретацію отриманих результатів і неоднозначність заповнення статичних даних у формі ризику, що може призвести до помилкових результатів у роботі працівника пробації, неправильному інформуванні суду та безпідставному погіршенню правового становища клієнта пробації.

Відбувається дивна річ, коли, з одного боку, працівник пробації маючи на руках судовий вирок, де суди прямо зобов'язані вказувати, що обвинувачений не судимий відповідності до приписів КК України, з другого боку, довідку про судимість органу поліції, розпочинає нараховувати засудженому неіснуючі судимості, рецидив та ін. У розумінні працівника пробації довідка органу поліції має таку юридичну силу, що переважає законодавчі приписи та судові рішення. За наявності судимостей у довідці працівни-

ком пробації виводиться узагальнююча оцінка та рекомендація суду застосувати до раніше не судимого в силу ст. 89 КК України обвинуваченого покарання у виді позбавлення волі як єдине можливе, або інші додаткові обов'язки за ст. 76 КК України. Або застосовують до засудженого невідповідне його наявному правовому становищу кількість контрольних відвідувань та виховних заходів.

Приміром, під час отримання вироку на засудженого звільненого від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України нарахування судимостей у бланку оцінки ризиків на підставі довідки про судимість органу поліції, незважаючи на позначення у судовому вирокі про несудимість засудженого та підґрунтя – ст. 89 КК України, є автоматичним порушенням принципу обов'язковості виконання судового рішення та ст. 129, 129-1 Конституції України.

На теперішній час, Міністерством юстиції України впроваджується використання програмного забезпечення з елементами штучного інтелекту «Касандра», яке дасть можливість аналізувати повторне порушення закону злочинцем. «Покарання за злочин встановлює суд, але для того, щоб йому допомогти в цьому, існує документ під назвою «Досудова доповідь», який готують співробітники пробації. Це частина Міністерства юстиції. У цьому документі описується особистість обвинувачуваного, а також оцінка ймовірності вчинення ним нових злочинів. Відповідно «Касандра» цей процес автоматизує», – розповів міністр. Далі міністр зазначає, що «Касандра» самостійно навчиться визначати, скільки балів потрібно давати за відповідь на те чи інше питання. А через кілька років у нас буде великий масив даних, за результатами машинного навчання, за яким «Касандра» навчиться аналізувати відповіді не тільки на перелік простих запитань, а й аналізувати всі інші дані, які є про злочинця [8].

З потребою запровадження такого алгоритму важко не погодитися, бо під час спрощення системи роботи працівника пробації вивільняється більше часу на безпосередню профілактичну й виховну роботу із засудженим. Це також зменшує суб'єктивізм. Проте, коли йдеться про поступове навчання «Касандри» на базі введених раніше відповідей, умова повинна бути одна – правильність цих відповідей. Адже коли від самого початку масово неправильно вносяться бази даних у машинний алгоритм, то анонсована «Касандра» у подальшому буде автоматично допускати порушення вимог ст. 89 КК України самостійно. Виправлення можливих помилок у програмному забезпеченні можливо вирішити шляхом розміщення на інтерфейсі програми, де вводяться статичні дані відповідної позначки. У разі дії на засудженого/обвинуваченого ст. 89 КК України закреслення позначки автоматично блокує можливість некоректного вводу даних реєстратором у поля з судимостями, рецидивом та ін.

Список використаних джерел:

1. Яковець І. С., Карелін В. В. Щодо оцінки ризиків вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. *Правова позиція*. № 4 (25). 2019. С. 116-122.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Митрофанов І. І. Роль судимості в механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 4. 2013. С. 52-61.
4. Голіна В. В. Судимість. – Харків, 2006. 384 с.
5. Кримінальне право. Загальна частина: підруч. /за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ. 2011. 1112 с.
6. Митрофанов И. И. Уголовно-правовое учение о механизме реализации уголовной ответственности: монография. Одесса. 2014. 448 с.
7. Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України. 27 вересня 2018 року. м. Київ. Справа № 647/1831/15-к. Провадження № 51-336 км 17.
8. Штучний інтелект скоро може замінити міністра юстиції: Малуська розповів про «Касандру». *Судебно-юридическая газета в Украине*. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/178961-shtuchniy-intelekt-skoro-mozhe-zaminiti-ministra-yustitsiyi-malyuska-rozpoviv-pro-kasandru>

ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права і кримінології факультету №1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0003-3956-3487>*

Проблеми протидії корупційної злочинності залишаються у полі постійної уваги науковців і практичних працівників. Наявні сьогодні чисельні прояви цього типу злочинності вимагають від співробітників спеціалізованих державних органів і установ своєчасного і оперативного реагування на окремі форми відповідних корупційних кримінальних практик.

Однією з форм таких кримінальних практик є незаконне збагачення. Запровадження кримінальної відповідальності за це протиправне діяння стало результатом виконання нашою державою вимог ЄС щодо Плану дій з візової лібералізації, ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, ратифікованої Верховною Радою України 18 жовтня 2006 року, а також окремих зобов'язань України перед МВФ. Так, зокрема ст. 368-2 КК було передбачено відповідальність за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Порушення цієї кримінально-правової заборони зумовлювало реалізацію низки різних за ступенем своєї суворості засобів державного реагування, провідне місце серед яких належало покаранню у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, конфіскації майна, обмеження волі, арешту або позбавлення волі. Поряд з наведеними видами основних і додаткових покарань передбачалася також можливість застосування спеціальної конфіскації. Доречно звернути увагу на те, що упродовж чотирьох років з часу запровадження цієї кримінально-правової норми окремими Законами України до її вносилися чисельні зміни, як правило, пов'язані із уточненням змісту її диспозиції та санкції. Щодо змісту санкції, то ці зміни відбувалися переважно щодо посилення кримінальної відповідальності та удосконалення можливості реалізації спеціальної конфіскації з позиції її дійсної правової природи і взаємозв'язку з іншими інститутами кримінального законодавства, зокрема покаранням.

26.02.2020 Конституційний Суд України визнав статтю 368-2 КК такою, що не відповідає Конституції України, у зв'язку з чим вона втратила чинність з дня ухвалення відповідного рішення цим органом конституцій-

ної юрисдикції. Зазначене рішення викликало неабиякий суспільний резонанс, оскільки фактично відкривало посадовцям можливості для зловживань та вчинення нових кримінальних корупційних правопорушень.

З метою виправлення ситуації, яка склалась, законодавцем незабаром була нормативно врегульована оновлена кримінально-правова норма у розділі XVII Особливої частини КК України, передбачена ст. 368-5 КК, яка на сьогодні власне і передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

Цією статтею кримінального закону передбачено відповідальність вже за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. Зі змісту санкції випливає, що порушення вказаної оновленої кримінально-правової заборони зумовлює застосування щодо винної особи покарання у вигляді позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Водночас з наведеним основним і обов'язковим додатковим покаранням судовим органам надається також можливість реалізації спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру на підставі ст. 96-1 і 96-2 КК.

Погоджуючись із тим, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення є одним із ефективних засобів протидії сучасним корупційним проявам, оскільки соціальна необхідність існування цієї кримінально-правової заборони, перш за все, полягає в тому, що вона є останнім рубежем кримінально-правової протидії корупції, перекриваючи можливі шляхи уникнення кримінальної відповідальності за інші корупційні кримінальні протиправні посягання, кримінально-процесуальне доказування яких є складним [1, с. 1168], хотілося б за необхідне зазначити, що в редакції оновленої ст. 368-5 КК відсутня диференціація кримінальної відповідальності за відповідне протиправне діяння залежно від виду суб'єкта цього кримінального правопорушення, що навряд чи відповідає одному з фундаментальних принципів кримінального права – принципу справедливості покарання. Зауважимо, що кримінальна відповідальність за чинними ст. 364, 368 КК диференційована залежно від виду службової особи. До речі, диференціація кримінальної відповідальності була передбачена й у визначеній органом конституційної юрисдикції неконституційній ст. 368-2 КК.

Натомість цього, суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5, в якому відсутні кваліфіковані різновиди незаконного збагачення, є виключно особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Перелік таких осіб наводиться у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Ознайомлення з ним дозволяє припустити, що уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особою може бути, водночас, і службова особа. Але уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особою може бути також і службова особа, яка займає відповідальне і особливо відповідальне становище. У свою чергу, порівняння змісту санкції ч. 3 ст. 368, ч. 3 ст. 368-2 КК і ст. 368-5 КК дозволяє стверджувати, що під особою уповноваженою на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування, доцільно розуміти власне виключно службову особу, що займає відповідальне становище, а не службову особу або службову особу, яка займає особливо відповідальне становище.

З іншого боку, доречно звернути увагу і на те, що не будь-яка службова особа може бути одночасно особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, оскільки останньою можуть бути посадові особи органів місцевого самоврядування, органів прокуратури, Служби Безпеки України тощо. Водночас, згідно Конституції України належить розділяти і розрізняти поняття посадової особи і поняття службової особи.

У зв'язку з цим, очевидно, що нормативне визначення суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК, вимагає своєї конкретизації як з огляду системного аналізу інших законодавчих положень, що встановлюють кримінальну відповідальність за окремі прояви корупційних кримінальних протиправних посягань, так і з огляду на диференціацію кримінальної відповідальності за їх вчинення певною категорією спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.

Ми свідомі того, що навряд чи, принаймні найближчим часом, зазначена конкретизація знайде своє відображення у тексті закону (ст. 368-5 КК). З огляду на це вважаємо, що державне реагування на прояви незаконного збагачення з боку уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування осіб, які, водночас, за своєю категорією не належать до службових осіб, що займають особливо відповідальне становище, доцільно здійснювати у формі звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання вини (ч. 2 ст. 75 КК), за умови безспірно узгодження сторонами такої угоди покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Особливо подібна форма державного реагування на прояви незаконного збагачення, за наявності передбачених ч. 2 ст. 75 КК підстав і умов, має стати пріоритетною щодо тих уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування осіб, які належать до загальної категорії службових осіб.

Насамкінець, хотілося б звернути увагу і на те, що ефективність протидії різним проявам корупційних практик залежить не лише від дієвості тих засобів протидії, що засновані на притягненні, покладанні і виконанні кримінальної відповідальності, але і низки інших не менш важливих загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, які достатньо відомі сучасній науковій спільноті. З огляду на те, що корупція є однією з найбільших проблем сучасної Української держави, реалізація відповідних заходів з протидії корупції вимагає якнайшвидшого втілення у життя.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.11.2020).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 10.11.2020).

Наукове видання
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
І ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ:
ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тези доповідей учасників
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 20 листопада 2020 року)

Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 27.11.2020 р.

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 13,6. Обл.-вид. арк. 14,62.

Тираж 50 прим.